

Дара
Корній

ЗІРКА
ДЛЯ ТЕБЕ

від лауреата конкурсу
«КОРОНАЦІЯ СЛОВА»

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОЗВИЛЛЯ

Дара
Корній

ЗІРКА
ДЛЯ ТЕБЕ

Поетичне оздоблення
Люби Долик

УДК 821.161.2
ББК 84.4УКР
К67

Жодну з частин даного видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Дизайнер обкладинки *Сергій Ткачов*

- © Замоєська М. І., 2012
- © DepositPhotos.com / alptraum, обкладинка, 2013
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2013
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2013

ISBN 978-966-14-4810-9

Пульс у твоїх руках

Можливо, ця книжка не потребує передмови. Здається, розказана Дарою Корній історія була завжди, зроду-віку, відколи люди бачать зорі, а зорі — людей. «Зірка для тебе» відкриватиме багато «можна» і зніматиме чимало «могло б».

Цієї книги не могло не бути, як не могло не бути зірок і тих, хто їх рахує, кохання й тих, кого воно знаходить, вічності й тих, для кого в ній приготоване місце. Наче «Місячну сонату», наче пульс музики, «Зірку...» мусили віднайти. Утім, цього роману могло б і не бути, якби авторка обрала коло стандартних тем. Та ані тем, ані уяви письменниці не забракло, тому сподівання шанувальників вона, ймовірно, перевершить.

Ця книжка не потребує додаткової реклами. Як у давнину найцінніша інформація передавалася з уст до уст, так історія кохання Сергія і Зоряни, астронома-сироти і поетки-повії, прямуватиме світом від людини до людини, від серця до серця. Добрі ангели і брудні помисли, згубна пристрасть і фатальна помилка, слова, що не тільки зцілюють, але й утримують від непоправного, занедбані стежки і квітучі сади в оптимальній пропорції посіяні на сторінках роману.

Цю книжку можна взяти з собою в подорож чи до пологового будинку, подарувати другові й ворогові. Здається, її можна їсти замість хліба і напувати нею спраглу дива душу. Чи не тому, що народжена вона від двох стихій — прозової і поетичної, на кордоні талантів Дари

Корній і поетеси Люби Долик — шляхетних львів'янок, які промовляють універсальною мовою любові.

«Якщо зорі запалюють, отже, це комусь потрібно» — заяложена фраза знову набуває змісту. Насправді зорі були, є і будуть завжди, та лише тим, кому це дійсно конче потрібно, вони відкривають свої таємниці. Під «Зіркою для тебе» варто мріяти про кохання — міцне, щасливе, штивне, яке живе хай там що — плітки, стереотипи, підступи й навіть смерть...

У цій книзі є все, що має бути в класичному романі. Ціла галерея образів: він і вона, Сергій і Зоряна — знедолені герої, які зберегли людяність у нелюдських випробуваннях. Його друг Арсен та її подруга Лерка, бабуня і тітка, чуйний професор і добросерда прибиральниця... Є в романі загадки імен, секрети вчинків і велика таємниця народження. Тут багато мандрів у просторі й часі, справедливість і кривда, вузькі стежки й розкішні сади. Є буття і небуття. Єдине, чого немає, — фальші, натомість є правда, власне, «Зірка для тебе» — це і є правда, гірка і чиста, про нас усіх, про кожного. Настояна на гріхах і спокутах, витримана десятиліттями у потаємних шафах, вона нарешті вивільнилася.

Беручи до рук «Зірку для тебе», знайте, що цей п'янкий літературний напій, цей фешенебельний готель драматичних людських доль насправді має категорію «п'ять зірок». Вона — зоря, і вона у ваших руках.

Ольга Хвостова

*Рідній матусі присвячую цю книгу.
Материнська любов завжди береже нас,
вона ніколи не зраджує, вона просто є
і тримає на своїх тендітних руках цей світ.
Дякую, мамо!*

*Автор висловлює щиру вдячність
талановитій львівській поетці
Любі Долик за надану можливість
скористатися під час написання роману
її прекрасними віршами.
Без їхнього неповторного ритму
історія була б геть іншою.*

Така, як ти,
Буває раз на все життя,
І то із неба.
Така, як ти —
Один лиш раз на все життя,
Не вистачає каяття,
Коли без тебе я.

Святослав Вакарчук

Оповідка
перша

Лічозір

Зірка

Високо-високо в небі маленькій зіроньці було зовсім не сумно і не самотньо, було добре. Сестри водили хороводи, і вона безтурботно зоріла. Одна з багатьох — маленька, сьйлива, весела. Батько-Місяць вигравав на флюярі свою коломийку чи вальс, і зіроньки під ту мелодію безжурно танцювали. Інколи шкодила веселошам дивна сумтна мелодія, яка долітала звідкілясь із тих околиць, де вічна темрява. І тоді, щоб приглушити сум та повернути веселість, зіроньки не тільки танцювали, а й співали.

Одного разу маленька зіронька так захопилася веселошам, що й незчулася, як відбилася від гурту подруг і залетіла далеченько від них. І потрапила в дивну місцину. Тут не мешкало світло, тому завжди було темно, незатишно та трішки лячно. Але не порожньо. Жили в тому краї кам'яні одоробла. То вони видавали ті непривітні звуки, котрі не подобалися зіронькам. Кам'яні створіння тремтіли та сумно квилили. Стало моторошно від побаченого маленькій зіроньці, відразу схотілося додому, до світла, до сестричок, до батька. Але вона не могла піти просто так, бо в тому співі було стільки печалі...

— Ви чому такі дивні? — запитала зірочка.

— Нам холодно, темно і страшно. І нас ніхто не любить, ми не знаємо любові.

— Любові? — перепитала збентежено зіронька. — А що таке любов?

— Ти не знаєш, що таке любов? — загули здивовано одоробла.

Вона не знала. Їй було просто добре в небі, поруч із такими, як вона. А можливо, то і є любов, якщо тобі добре?

— Любов — то коли більше віддаєш, аніж береш, — сказало найпохмуріше одоробло. — Навіть тоді, коли боляче.

Воно, очевидно, згадало про щось своє, бо тяжко зітхнуло.

— Боляче... А що таке «боляче»? — не вгавала цікава зіронька.

Вона вперше чула такі чудернацькі слова.

— Боляче — це коли ти зовсім сам, — відповіло найменше створіння.

— Та хіба ви самі? — чудувалася зіронька. — Вас тут багато.

— Ох-ох! Коли поруч із тобою хтось, то це ще не означає, що ти не сам, — уже зовсім безглуздо, як зіроньці здавалося, відповідало найменше кам'яне одоробло.

Зіронька нічого не зрозуміла. Тільки закліпала-заблимала своїм великим яскравим оком.

Найбільше одоробло це помітило і заходилося пояснювати:

— Колись давно і ми були веселими та радісними. Майже такими, як ви. Бо мали за друга справжню Зірку. Не просто зірочку, а велику прекрасну Зірку. Вона любила нас і приязно світила усім, щедро дарувала світло, радість, тепло. То зараз ми — тьмяні одоробла. А тоді були барвистими та веселими кругликами. Ох, не розуміли ми свого щастя. Бачиш, як нас багато, а Зірка лишень одна. Скривдили ми її одного разу. Сказали, що то вона завдяки нам і світить, і гріє, і навчилася любити. І що ми насправді зможемо прожити без неї, якщо дуже захо-

чемо, а вона без нас — ні. Засмутилася Зірка і пішла від нас. А разом із нею з нашого світу щезло світло, а за ним тепло та любов. Пізно ми це зрозуміли. Наші кольори зблідли, серця закам'яніли. Ми нікому не потрібні, навіть одне одному, і тому самотні. Ми наче мертві, але досі живі. Ох!

Одоробло важко зітхнуло, а за ним й інші. Від того зробилося довкола ще похмурише.

Зіронька досі нічого не знала про серце, вона не відала, що таке любов, не чула й про біль... Але враз захотілося те все пізнати. Щось дивне заворушилося всередині. Такого з нею ще не траплялося. Жаль заповонив душу. Що вона може зробити, щоб допомогти цим бідним створінням? Вона ж маленька, тендітна, але... Вона має в собі те, чого не мають вони. Може, вона спробує поділитися з ними? Вона ніколи нічого не робила для когось. Можливо, через те, що не мала для кого, чи тому, що ніхто не просив?

Зіронька з усіх своїх сил яскраво спалахнула. Похмури одоробла вмовкли вражено, переставши тужливо гудіти. Вони стрепенулися від світла, знітилися від гарячої хвилі, що огортала ніжно. Їхні закам'янілі серця ожили.

У небі темному, холодному, порожньому, з'явилося прегарне світило. У його серцевині народжувалося щось палке і сильне. Душа отримала серце і стала Зіркою.

— Хто я? — питала в неба нова Зірка.

Небо лагідно відповідало:

— Той, хто навчиться любити інших, отримує серце. Як світитимеш, так тебе і називатимуть.

Отака тобі казочка на ніч. Казка про Зірку. Я не знаю, чи то Зірка-карлик, чи супернова, — ти обов'язково це з'ясуєш, коли прокинешся. Астрономи в тих світилах

*ліпше тямлять, аніж поети. Правда? Тільки знай, що
десь у Всесвіті, далеко-далеко, а може, навпаки — зовсім
поруч, напевно, в системі Альфа Центавра, живе нова
Зірка, що має і серце, і душу. А тепер спи, мій коханий,
міцно спи.*

*Послухай, будь ласка, послухай всім тілом:
Це зорі прислали цю музику нам.
Тумани украсти нас, певно, хотіли,
Ми танули й вірили тільки зіркам.*

*Ми линули в ніжності тихих мелодій,
Зникали у тиші слова і думки.
Ми були — у Вічності!
(Правда, ти згоден?)
Ми були.
Ми є.
Ми самі вже — зірки.*

1. «Місячна соната»

Дайте поплакати,
дайте поплакати
і розчинитися в морі солонім,
дайте побути — собою — усякою,
дайте зануритись в щастя
і в горе.

Як покохала —
зіркою стала, —
в сяйво долонь
так щасливо летіла!
Радістю,
втіхою
стати хотіла.

Стала лиш
опіком —
серця і тіла.

Сергій лежить на чисто вимитій росою траві, яка, беручи тепло від землі та його тіла, стає майже сухою, м'якою на дотик. Довкола благодать. Ніч. Небо над зорями, небо під зорями — і людина, розчинена в тому небі. Через скляне око телескопа Місяць видається не пихатим бевзнем, як оце сьогодні, а звичайнісіньким холодним пустельним шматком каміння, й зовсім не світилом, навіть не ліхта-

риком. Купа німого бездушного ґрунту, який ніколи нічого не вродить. Шпилясті гори без вітру, вулканічні кратери без вогню, «моря» без води та штормів, пустелі без піщаних буревіїв. Як Зорянка його називала? «Штукар». І лагідно, і потішно.

Штукар. Майстер на вигадки. Він не має на меті когось веселити, просто очікувально спостерігає, як легко-вірно піддаються його магнетизму люди, земля, води на тій Землі. Припливи, відпливи... Моря й океани відступають, бо він рухає ними... Звісно, штукар.

До знайомства з Зоряною Місяць для Сергія був лишень супутником Землі, другим за яскравістю об'єктом на земному небосхилі після Сонця і п'ятим за величиною природним супутником планет Сонячної системи. І ще, можливо, гордим персонажем народних пісень. То Зоряна вдихнула в те слово душу. Інколи йому здавалося, що все, на що падав її погляд, оживало. Вона палко любила світ у всіх його проявах. І той, що згори парасолькою накриває, і той, що під ногами простелений. Вона майстерно заплітала побачене у вірші, даруючи життя навіть неживому.

Наче вчора те було: сидять вони на високому пагорбі біля самісінького Дністра. Тепла літня ніч. Цвіркуни мов подуріли — вистукують у траві свої диво-звуки. Їм байдуже до двох закоханих людей, бо вони також закохані. Вода внизу іскриться під місячним світлом, а вгорі майже як теперечки — зорі-зорі-зорі, мов алмази-брахмані, виблискують. Його Зіронецька не втримується, наспівує:

Ой, не світи, місяченьку, не світи нікому,
Тільки мому миленькому, як йтиме додому.

— А Місяць зовсім не світить, — заперечує Зоряні Сергій жартома, ох і любить він отакі кпини. — Місяць

відбиває сонячні промені, що віддзеркалюються білим пилом його поверхні, а його фаза (тобто та частина поверхні, яку ми із Землі бачимо) визначається її положенням на орбіті. А от зорі — інша справа. Вони світять.

— Ой, Сергійко-Мудрійко! Ти — зануда. І за що я тебе кохаю? Чи не байдуже людству до білого пилу поверхні Місяця в ось такі моменти, коли в душі птаха народжується? От скажи мені на милість, чи стало б людство ліпшим без «Місячної сонати» Бетховена? Якби сердешний композитор мислив твоїми категорійками, то ніц би путнього не витворив.

Вона замислено задирає голову, кілька секунд мовчить. Сергій усміхається, бачачи, як кінчиком її носа блукає місячний промінь. Красиво!

— Сергійку, а мені зараз Місяць підспівує, чуєш? — шепоче ледь чутно.

Сергій стенає плечима. Поетеса, що з неї візьмеш? Фантазерка ще та!

— Та де ти там чуєш! Фаза Місяця, гравітаційні сили, карта Раччіолі, якщо його з кимось не сплутала! Боже, якого я нудного академізму від тебе нахапалася! — Зоряна вдавано ображено надуває губи. — Хто знає того Раччіолі, крім тебе та ще гурту таких самих всезнайок? А ось «Місячну сонату» чули усі. Бачиш, навіть зорі штукують яскраво підморгують.

— Не Раччіолі, а Річчолі¹, — поправляє Зоряну Сергій і додає повагом: — Е-е-е, зорі — то геть інше. Це не Місяць.

---

¹ Джованні Баттіста Річчолі (17 квітня 1598 року, Феррара — 25 червня 1671 року, Болонья) — італійський астроном. Спільно з Грімальді вивчав Місяць і склав перші місячні карти; назви місячних морів і кратерів (у тому числі кратера Коперника) з цих карт використовуються донині. (Прим. авт.)

Вони напrawdę світять. Бо потужний тиск у їх центрі викликає реакцію ядерного синтезу. Під час цих реакцій атоми водню з'єднуються, виділяючи велетенську кі...

Не договорив. Зоряна обірвала його:

— О, тільки не тра' зачинати повчальну лекцію вже про зорі, добре? Вони просто є, як ми з тобою.

Стрепенувся від спогаду. О, так. Зорі є. Близько чотирьох із половиною тисяч зірок можна побачити на небі неозброєним оком у таку ніч, як сьогодні. Можливо, не всі живі, бо деякі давно вже мертві, а світло їхнє досі блукає Всесвітом. Як і душа Зорянки. Бо тіло мертве, а душа? Вона дотепер тут, поруч, ніяк не пристане до жодного берега. Сергій відчуває це. У спогадах, у мріях, у снах, у віршах, у смішних малюнках, навіть у сонаті Місячній, між небом та землею. Застрягла, бо то він винен. Він її не відпускає. Не може, не вміє, не знає як. Замулити пам'ять чимось би... Та чим? До відірваної ноги можна протез причепити, а до покаліченої душі?

Скільки разів картав себе за те, що тоді спізнився. Якби приїхав раніше на півдоби, встиг, долетів, був поруч у пологовому будинку, то все склалося б по-іншому. Вона померла під час пологів, син так і не народився. Лікарська недбалість, байдужість — чорторий... Важко пригадуються ті години. Не хотів летіти на той клятий симпозиум у Німеччину. Наче передчуття якесь мав. Зірка наполягала:

— Коханий, Сергієчку, то твій шанс! Не всіх навіть визнаних науковців запрошують. А що зі мною станеться? Жінки народжували до мене, народжуватимуть і після. Із лікарем домовлено, гроші наперед заплачені, бабуня Ніна поруч, Арсен, Лерка, пані Клара... Усе буде гаразд, сонечко, обіцяю дочекатися... Ще два тижні в запасі.

Не дочекалася. Малюк попросився на світ раніше. Почалися передчасні пологи — перші, болючі. А за ними

калейдоскоп дурних випадковостей. Забута в поспіху мобілка на столі. Утомлений цілодобовою працею водій «швидкої», який відпрацьовував другу зміну поспіль і за себе, і за хворого напарника, переплутав адресу пологового і завіз не в ту лікарню. П'яний, мов чіп, черговий лікар-гінеколог у приймальні, медсестри напідпитку, сердиті та вічно всім незадоволені санітарки. Сплутані назли, мов вирок: ліки, що мали б стимулювати процес народжування, все зробили навпаки... Укололи кінську дозу заспокійливого замість стимулятора. Зірка з дитям заспокоїлися та заснули. Її поклали на кушетку в передпологовій палаті і просто забули. «Згадали» аж вранці після перезмінки, коли розлючений та наполегливий Сергій із аеропорту відразу примчав у лікарню й зчинив справжній рейвах, піднявши всю клініку на ноги.

Його Зірка спала, всміхаючись чи то ангелам, чи снам. Правою рукою тримала живіт, де покоїлося маля, ліву поклала під голову. Вона так і не прокинулася.

Що було опісля — Сергій майже не пригадує. Пеленою застелена свідомість. П'яний рудоволосий молодий чоловік із вицвілими банькатими очима перед ним. То лікар, той самий, і він у білому халаті, і від нього смердить перегаром. Тупо шкіряться, раз по раз гидко гикаючи та розводячи апатично руки в сторони: «Ух, той! Вибач, корешок. Так сі стало. Святкували мої уродини, напилися вдрабадан. Буває. Знайдеш іншу тьолку. Благо, того добра навалом. Вона й так би не народила сама. У неї... е-е-е... той...» І він далі говорив, говорив, говорив, бридливо надуваючи губи. Та самих слів Сергій уже не слухав. Вони ставали гидкими ропухами, вискакуючи з рота горе-лікаря та, роздуваючись, лускалися від огиди. Тріскалися та лишали по собі смолянистий слід. Світ умирав, тяжко й помалу. Звідкись у руках з'явився гострий предмет,

потім з'ясується — то скальпель. У голові вибухнуло щось червоне, в'язке і смердюче. Залило голову, очі, кімнату, і та кудись потекла, загойдалася підлога під ногами. Кавалками пригадував крики, зойки, червоні липкі долоні. Багрянець на штанах, руках, черевиках... Потім реальний світ узагалі вимкнувся, залишаючись просто маревом. Сергій наче заснув і бачив сон.

Сон.

Він іде напівтемним вологим тунелем. Тиша, чути хіба що його кроки. Зупинка. Та тунель не закінчується. Роздоріжжя. Дві дороги, майже як у казці. Обидві ведуть до світла. І він має вибрати. «Наліво підеш — життя вічне знайдеш», — хтось наче говорить у голові. Але та дорога, що праворуч, манить дужче, бо звідти лунають Зірчині вірші:

Тримай мене на відстані, коханий!
Ти ще не чув, щоб так тебе назвала?
На відстані дзвінків, мовчань незнаних,
і жартів лоскоту, і тем (таких загальних!)
не пропусти моїх бажань навалу!
Тримай мене на відстані, коханий!

Сергій майже біжить на голос. Влітає на залиту світлом галявину. Посередині зеленого моря трави — Жінка в білому. Вона озирається. То його Зорянка. Вбрана в розкішну сукню, сніжну з ледь уловним рожевим серпанком, ту саму, у якій вінчалася в церкві. Блакитне небо, сонячна днина, зелені дерева довкола і вона — його Зірка в білому. Жива. Звідкись береться музика. «Місячна соната». Він запрошує кохану на вальс, місячний вальс у променях сонця. Вона ніжно притуляється до нього і шепоче-шепоче на вухо:

Тримай, немов Атлант, бо вперте небо
таки впаде до ніг твоїй землі.
Трищатимуть уже і м'язи, й ребра
від слів — закон, порядок, треба, треба...
...а я молитимусь, щоб ти на мить... зомлів,
й земля у небо полетить хоробро...

Тримай мене на відстані, коханий,
бо відстані — умовні... і малі.

Її запах, шелестіння сукні, сині очі, задивлені в тебе...
І місячна музика впереміш зі словами. А потім?

Потім сон закінчився. Отямився від слів: «Встати! Суд іде!» З'ясувалося: він убив людину, того облізлого п'яничку-лікаря, котрий мав приймати пологи й випадково відправив на той світ і дружину, і ненародженого сина. Пригадати, як убивав, так і не зміг. Суд виніс виправдувальний вирок — ненавмисне вбивство в стані афекту. Наш суд найгуманніший у світі? Та ні. То бабуня Ніна, Лерка та Арсен потурбувалися про все, адвоката найкращого в місті знайшли, та й свідки виявилися чесними. А потім роботу йому підшукали далеко-далеко від Львова. Лікар-психіатр так нараяв. Робота хороша, справжня, така, що до серця, як Сергій любить. І, найважливіше, далеченько від місця, заповненого спогадами, — аж у Кримських горах. Робота — то також ліки від депресії. Сумно посміхнувся. Якби все так просто! Змінив картинку перед очима — і ласкаво просимо в нове життя! Так не буває. Сергій вдячний за турботу, за підтримку, але... Це не повертало Зоряни, тим паче нормального життя.

Хоча... Робота таки стала для нього паралельною реальністю, яка рятувала від самого себе. Перестрибував у неї,

замикався і старався думати тільки про парсеки, паралакси, геоцентричні та топоцентричні координати. Ось так і жив. А сьогодні на центральному компі «вмерла» материнська плата, плюс у телескопі інтерференційно-поляризаційний фільтр полетів. Авжеж, і з найнадійнішими та бездушними біди трапляються. Чого нині вартий астроном без комп'ютера? Лишень декілька днів спостережень за небом через телескоп — і місяці та роки теоретичної праці біля компа. Сергій завчив, як мантру, слова свого першого наставника професора Осмислова: «Астрономія — одна з наук, де результати видно не одразу. То як сад, який закрітає навесні, а урожай приносить тільки восени. А над тим урожаем, синку, ой як довго та тяжко доводиться пріти».

Та Сергій не нарікає. Він любить свою роботу. Як навіжений, може дванадцять годин поспіль витріщатися в монітор. Аж поки очі не починають боліти... Наче говорять: іще трохи — і ми не витримаємо, перегоримо. А бач: очам ніц не сталося, зате не витримала техніка. Доведеться ремонтувати. Та сам би зміг із компом упоратися, однак суворий наказ керівництва — не пхатися: «Техніка дорога і на гарантії». Із телескопом справи гірші, тут доведеться довше чекати, поки фільтр доставлять із Австрії. Добре, що результати дослідження вчора скопіював, а то б півроку розрахунків коту під хвіст. Наче передчував кончину компа. Та хай, він зачекає, бо куди йому поспішати, як тим зорям над головою? Живуть собі, аж поки до найдрібнішого не вигорять. І Сергій також чекає, коли вже вигорить, коли Зорянка забере його до себе.

Зітхнув. Можна спробувати заснути, глуха ж ніч надворі. Та вже давненько не спиться вночі, як нормальним людям. Звик до денного сну, перетворившись на сову. Мо-

же, й добре, що таке трапилося? Скільки не відпочивав, навіть кількадечного спочинку тілу не давав. Тому що не хотів залишатися наодинці з собою надовго, спеціально з головою занурювався в цифри, координати, задачі, щоб згадувати якнайменше, щоб не так сильно боліло.

Закрив очі. Зрозумів, що має зараз вчинити. Набратися мужності і... Від себе не втечеш, Сергію. Скільки б не відкладав цю складну розмову, слід її розпочати врешті.

Розмову з собою.

І зараз, лежачи на траві і дивлячись у зоряне небо, у власну душу, допіру замкнену, прочинив двері. І заштормило. Спогади почали накочувати хвилями, і він спочатку наче кволо противився, але втопився врешті та, замість піти на дно, схопився за пір'їнку свідомого і заходився гойдатися на хвилях. Може, не втопить. Може, винесе. Бо ніч сьогодні така розкішна, така зоряна. Бо він нарешті готовий. Бо «Місячна соната» палко брижить над світом. Бо, напевно, час...

2. Соломинка

Із уламків життя — пробиваємось вверх.
І бажаєм — собі і комусь — лиш любити.
Хоч не вірить ніхто,
Та шукає...
Знайде?
Раптом правда, що папороть квітне?

Дитинство. Золотою порою вважають його більшість людей. Стандарти дитячого щастя — велика дружна родина: тато, мама, дідусі, бабусі, вуйки, тітки, брати, сестри, коліскові над ліжечком, казки на ніч. А ще — смачний аромат маминих пиріжків, бабусин борщ із пампушками, татові розмови про бокс або футбол, риболовля в неділю, церква, походи в кіно чи до цирку, гучні святкування уродін, Нового року, Паски, Різдва... Сергій усього цього ніколи не мав. Але знав, що так має бути і, напевно, буває. Знав із кінофільмів, книжок, розповідей, чуток.

Він ненавидить своє дитинство. Бо в його спогадах воно пахне зовсім не смачно — квашеною капустою, заправленою смердючою олією, консервованими помідорами, холодними макаронами, дубовими котлетами, перепаленим жиром та гірким полином. Так, полином. Травою. Його багато росло за старою фермою, в якій вони з хлопцями доглядали поросят. Бо...

Бо він сирота, безхатченко, безрідний, нічийний, тобто ніхто...

Дитячий будинок. То його дім. Оселя, батьківщина? Ні, скоріше схожа на тимчасовий сховок для заблудлого мандрівника, залу очікування. Постійного очікування чогось. Змін на краще чи просто змін. Дитячий будинок — то не справжній дім. У ньому — ні тата, ні мами, ані тих, хто тебе любить. Тільки кволий спогад чи просто вигадка, наче спалах блискавиці, іноді навідують у снах. Спочатку те траплялося доволі часто, згодом рідше та рідше, однак не було й місяця, щоб не намарилося, особливо коли місяць уповні. Він тоді ненавидів ту фазу світила, про яку зараз знає все. А вона не така проста, як здається, бо впливає не тільки на припливи та відпливи на Землі, а й на припливи та відпливи в свідомості... Останню думку, вже будучи студентом фізфаку, гнав від себе, як бабський дурнувятий забобон. Хіба може науковець так вважати, то ж лише збіг, і годі. Ти ж астроном, а не астролог. Але...

Тоді, коли малим засинав у інтернатському ліжечку і прокидався посеред ночі від чорного коловороту в сні та від яскравого місячного сяйва з вікна, то не здавалося безглуздом.

А снилася йому вузька стежка в густому лісі. Він малий, зовсім, напевно, малий, притискається всім тілом до жінки, котра несе його на руках, ніжно огортаючи своїм теплом. Він звідкись знає — то мама. Йому добре, мама поруч. Вона смачно пахне, теплі долоні притримують дитя за плечі, він охопив її ший міцно рученятами, занурившись у густе, здається, русяве, волосся. Воно лоскоче, але малий не відвертається, бо йому затишно. Матуся чимось стривожена, малий чує гучне калатання її серденька, поривчасте дихання, і вона раз по раз озирається, дослухаючись до звуків за спиною. Але там лишень звична для лісу метушня: пташата перегукуються,

Їжаки вовтузяться в траві, комашня дзижчить, листя шелестить, сухі гілочки під ногами потріскують. Його заколисують ті звуки, запах маминого волосся, погойдуння на руках у такт ходи... Маля спить — і враз відчайдушний крик жінки вибухає в голові. Чиїсь сильні та жорсткі долоні виривають хлоп'я з тепла, і він летить наче зі світлої сонячної гори в темне провалля. Останнє, що чують вуха: «С-и-н-к-у!»... Останнє, що бачать очі — чоловіча розчепірена долоня з татуюванням-малюнком у вигляді відкритого людського ока. А потім? Потім світ вимикається, щоб увімкнутися місячним світлом у дитячому будинку на пружинному ліжку, де поруч соплять такі ж невдахи-безхатченки, як і він...

Історія його з'яви в інтернаті звичайна. Сергія підкинули півторарічною крихіткою під стіни дитячого будинку.

— Бідняточко, як звесі? — запитала нянечка, яка знайшла його липневого ранку біля контейнера зі сміттям. Таке на її пам'яті вже траплялося, та з нею вперше, от і спитала, що на язик упало.

— Йй-йй, — відповів, схлипуючи, заплаканий, запісяний, замурзаний, вбраний у синю майку та чорні шорти білявий сіроокий хлопчина, простягаючи до старої жінки рученята. — Йй гам оці. І а-лю-лі.

Що може розповісти півторарічна дитина про себе? Людська свідомість надто куца в такому віці, ти настільки довірливий і відкритий, що світ здається безпечним. Адже поруч вони, відповідальні дорослі, котрі мають оберігати — мама, тато — люблячі, турботливі. А коли з'являється відчуття приреченості (чужий, нікому не потрібний, зайвий, неповноцінний), бо ніхто ні від чого тебе не береже, тоді й спрацьовує інстинкт самозбереження через загострення внутрішнього стану.

Хлопця записали в свідоцтві про народження Сергієм. На цьому наполягала нянечка, яка його знайшла.

— Каже, жи звеці Йй, то, певни, Сергій.

А чому не Андрій чи Віталій? Там також є кінцівка «йй». Але ніхто в такі тонкощі не влізав. Чи не однаково? Хай буде Сергій. Назвати ж якось треба. Добре, що Рудольфом чи Дельфіном не нарекли. Бо доволі часто матусі-зозулі, що відмовляються від власних малят у пологових будинках, воліють залишити своїм-несвоїм діткам хоч якийсь спадок. Ним вони вважають пишні імена. Така от компенсація за материнську любов. І разом із Сергієм у дитбудинку мешкали Ізаура з Еврідікою та Іглесіо з Руміном. Мов у приказці: як назвеш — таким і буде! Тож нянечка, що його знайшла, мала непоганий смак. Бо ім'я Сергій — не найгірше. Прізвище записали — Безхатченко. Також вигадка нянечки. Що ж, певне, то ліпше, аніж Найденко чи Сирота. А день народження? Тут просто: день, коли він знайшовся, рік — також приблизний намалювали... От і вся історія його офіційної документальної з'яви на світі білому. Півторарічний хлопчисько Йй, підкинутий та нічийний.

Після медогляду здорове (а що йому станеться влітку?), нагодоване, вимите та чисто й тепло вбране дитинча відправили в будинок маляти доростати до дитбудинку. Через шість років, за іронією долі, Сергій повернеться до цього ж дитячого будинку, щоб провести в ньому довгих дев'ять літ.

Скільки схожих між собою історій почув Сергій за роки, проведені в сиротинці? Траплялися й набагато гірші, ніж його. То коли дітей новонародженими малятами викидали в смітники, в смердючі нужники на автостанціях, залишали взимку посеред поля чи в лісі під деревом

замерзати. Не набагато кращими були історії, коли маляків напівживих, опухлих від голоду чи синюшних від переохолодження, силоміць забирали від горе-батьків, наркоманів чи п'яниць, із підвалів, горищ, напіврозтроснених халуп. Кожна історія особлива, кожна мала однакове закінчення — гірке і передбачуване. Світ дитини валився — і разом із тим створювався новий. Його те безпомічне маля мало по крихті ліпити для себе із залишків тепла тих дорослих, хай нерідних, хто тоді був поруч, хто міг не лише дати харч, чистий одяг, дах над головою, а й міг подарувати розуміння, тепло серця... Нянечки, вихователі, вчителі, такі ж обділені долею та материнським теплом дітлахи поруч, не брати і сестри по крові, а брати та сестри по духу. Багато жорстокості, багато страждання, і фізичного, на жаль, теж, яке з часом стає частинкою плоті, і ти змушений прийняти його, впустити в себе, а потім перекладати на такі ж тендітні плечі інших, молодших від тебе.

Був іще один вихід — позбутися всього цього в один мент, померти. І вмирати, накладаючи на себе руки: вішалися, різали вени, топилися. Гірко про це згадувати, а завжди пам'ятати? Ох, так! Хату не збудуєш на крихкому ґрунті, не зліпиш із соломи чи очерету, від вітру впаде чи від чужого натужного дихання. І хату не збудуєш без тепла. Тому кожен із дітлахів у інтернаті будував по-своєму, як умів і як міг... Збирав той матеріал для будівлі по порошині, вишукуючи його там, де «домашні» діти ніколи не бралися б і шукати. Часто ті будови валилися, не витримували вітровію, що зветься дорослим життям на волі, падали, хоронячи під уламками своїх будівничих.

Десь до семирічного віку Сергій усе ще вірив у диво, тобто чекав маму. Батька чомусь ніколи. Напевно, тому,

що його уява зіграла з ним дурний жарт, і Сергій повірив: та жінка зі сну — то мама, реальна, справжня, і вона мусить шукати свого сина й обов'язково його знайде. Як там у пісні співається: хто шукає — той знаходить? Та його не шукали, він не знайшовся і, зрештою, перестав ждати. І тоді прийшло печальне розуміння. Одного разу прокинувся посеред ночі, саме після того свого сумного сну, і збагнув: він один у світі, один-однісінький, і нікому нафіг не потрібний.

Старі іграшки, старі ліжка, меблі, старий одяг, глевкі макарони, синюшна напівгнила картопля, несвіжі яйця, прострочена «згущенка», смердюча тушонка, сухий чорний хліб на кахельній пічці — це також його дитинство... То зараз дітям у сиротинцях живеться трішки яскравіше: багаті спонсори, меценати... Тепер навіть модно типу допомагати знедоленим. Але то лишень рожеві скельця на окуляри, бо всі ці матеріальні виверти не дають найважливішого, того, без чого покинута дитина так і не зуміє дорости до рівня вільної людини.

Звичайно, розуміння. Замінити маму чи батька іншою жінкою чи чужим дядьком можна. То жорстоко, але можна. А от замінити маму кольоровим телевізором, в'язкою бананів чи дівідішником із мобількою не вдасться. Людське тепло може дати тільки людина, жива, справжня, з плоті і крові.

О, він був згоден тоді на пожертви, на голод і холод навіть, тільки б мати поруч тих, хто готовий поділитися теплом. І він його віднайде, коли виросте, коли наперекір усім ярликам і штампам, тавруванню, вдавненому на сиротині (вони годяться тільки для тюрем, борделів, важкої фізичної роботи), таки зіпнеться

на ноги і зрозуміє: те тепло, про яке він мріяв, — то любов. І давати, дарувати її — це ще більше щастя, ніж отримувати.

Його перший випускний. Випускний у будинку маляти, що розташований у маленькому селі, загубленому десь поміж лісів Прикарпаття. Хоч і мав тільки сім років, та дуже добре той день пам'ятає. Їх, десятиох новоспечених випускників, вбрали в новісінький одяг, подарували нові ранці, зошити, приладдя, і директорка Марина Семенівна, яку всі вони дружно називали матусею (так прийнято було, і тільки), відправляла їх у нове життя. Воно мало відкрити перед сирітками просторі двері в світ знань, блискуче майбутнє та дорослішання. Вона говорила натхненно, дещо пафосно, можливо, навіть вірила у сказане. Про те, що життя прекрасне, чудове, світле, мов погожа днина, і кожна людина мусить обов'язково віднайти в ньому своє місце, і вони також мають це зробити, але для цього їм слід бути чемними, гарно вчитися та слухати старших. Директорка казала про сяйливе майбутнє, невідомі планети, зорельоти, які чекають на них, про зухвалі відкриття в науці, техніці, які зробити їм до снаги, про те, що доріг багато, і тільки від них залежить, якою вони йтимуть. Вона щиро промовила: «В добру путь, в широкий світ!» — і заплакала.

Досі для них широкий світ закінчувався воротами будинку маляти і вузькою курною вуличкою з закинутими напіврозваленими хатинками на курячих ніжках навпроти. Вони, замурані та запилюжені, часто стояли за сітчастою огорожею, що відділяла їх від колись асфальтованої дороги, а тепер шляху з глибокими вибоїнами та ямами. Вони стояли тут не просто так. Інколи

повз пробігали люди, які дуже поспішали на автостанцію, бо запізнювалися й таким чином скорочували дорогу. Зрідка вони зупинялися перед загорожею, вражено вдивляючись в обличчя малих, тяжко зітхали, похапцем запихали руки до своїх торбин, нагороджуючи тих, хто мав найжалюгідніший вигляд, то булочкою, то цукеркою, то печивом, деколи то могла бути й ціла шоколадка. Ласощі маля відразу тицяло до рота, цукерки навіть із обгорткою, щоб не відібрали. Сергієві рідко щось перепало, він не викликав жалоців, бо не вмів здаватися жалюгідним.

Так, випускний! Після нього обіймалися, навіть цілувалися з тими, хто залишався, бо ще не доріс. Шморгали носами нянечки, виховательки, навіть двірник Стьопка та кухарка баба Ніла, від якої завжди смерділо оселедцями та цибулею. Діти з вихователькою Василюю Іванівною посідали в маленький жовтий автобус, який мав вивезти їх із задрипаного селища в обіцяне директоркою сьайливе майбутнє. Й автобус поїхав. Очі малих прикипіли до вікон, бо вони мали обов'язково побачити і ту дорогу, яка веде їх до прекрасного, і тих чудових людей, які їх там стрічатимуть. Одноманітні картинки почергово заступали одна одну: сільські вулички, кучеряві сади, хатки, обтикані квітниками, замурзані дітлахи бавляться посеред дороги в квача, безмежні лани після жнив, що своєю стернею нагадують колючих їжаків, а на них копички соломи, порослі бур'яном та травою садиби, в яких ніхто не живе, череди корів на зелених луках. Їхали поволі й довго. Мали непоганий супровід — попереду міліційна машина з мигавкою. Мигавка, правда, всю дорогу була вимкнена, але сам факт видавався цілою подією. Звісно, малюки мають власну охорону. То значно пізніше, коли в дитбудинок будуть

привозити з будинку маляти поповнення, той міліційний супровід обзиватимуть конвоєм, як на зоні.

Зупинка, приїхали...

Затишна гавань для маленького кораблика — дитячий будинок. Будинок маляти здавався приємним спогадом, навіть раєм порівняно з тим, що їх чекало тут. Нічого не залишалося від мрій про сяйливе майбутнє, як і від бажання стати кимось. Ти-особливий тут був не потрібний, бо шанувався колективізм, як великий рушій муштри. Усе спільне, навіть думки та бажання. За розкладом: харчування, вмивання, уроки і робота. Точніше, навіть не так. На першому місці — робота.

Упряглися відразу. Дитячий будинок був розміщений на околиці райцентру, у старій поміщицькій садибі. Уже не місто, і ще не зовсім село. Дитбудинку належало кілька господарських приміщень, у яких розташовувалася ферма — свині, кури, качки, гуси, коні — та дровітня (вугілля, брикети, дрова, заготовлені на зиму). Дитбудинок мав і декілька гектарів власної землі, яку обробляли потужними силами учнів. Так, то були важкі дев'яності. Сиротинець займався самовиживанням, і всі, «від миші до щура, тут пашуть, щоб не шибзданутися з голодухи». То один із крилатих висловів дерика колонії, тобто директора дитбуду Семена Сильвестровича. Він часто любив повторювати:

— Труд, тобто праця, дурбелики, зробила з мавпи людину, і я з вас, макак зелених, буду ту людину клепати. Якщо не пряником, то батогом. Аж доки ви сього не втямите.

Сергієві «пощастило», і він потрапив до бригади «свинопасів», тобто тих, хто чистить, годує й доглядає свиней. Так, пощастило, бо це набагато легше, ніж збирати

картоплю чи буряк або вантажити вугілля чи рубати дрова. Старшокласники, ті, хто не вступив до ПТУ, а закінчував десятирічку, вже не працювали. Статус не дозволяв, зате зобов'язував бути наглядачами і суддями. Вони розподіляли обов'язки між молодшими, підганяли до роботи, слідкували за порядком. Страх та сліпа покора вимагалися від усіх. Накази не обговорювалися, не піддавалася сумніву їхня доцільність. Покарання за непослух вигадувалися найрізноманітніші. Тут фантазія яворилася¹. Це могло бути звичайне биття палицею або шкіряним ременем (залежно від ступеня провини визначалися місця, по яких билосся, і кількість ударів), прикладання до тіла гарячої праски, цілонічне стояння на тумбочці на одній нозі з витягнутими перед собою руками, на яких лежить подушка, польоти на коцику вниз головою, нічні ходіння на колінах по залізних чи бетонних східцях.

Пізніше, набагато пізніше, після того, як Сергій покине свій дитячий будинок і буде вже на п'ятому курсі університету, він випадково на вокзалі зустріне старого інтернатського знайомого Льошку Батога. Одного з наглядачів. О, той був просто ідеальним наглядачем, із фантазією. Його дерик частенько ставив за приклад і старшокласникам, і молодшим. Льошка після школи пішов до армії, а потім начебто навчався в будівельному ПТУ, паралельно торгуючи наркотиками. Щойно вийшов із в'язниці, де відбував свій уже третій термін. Цього разу сидів за крадіжку.

— Шо, корешок, як житуха? Якийсь ти аж прозорий. Чув про тебе, Серий. Недоїдаєш, шолі? Не дрейф, всьо

---

¹ Утворювала коловерть (про течію, воду); вирувала (діал.) (Тут і далі прим. ред.)

пучком. І що тобі дала та наука, скажи? Живеш як попало, жреш що попало, миєшся, небось, раз у п'ятилетку. А давай зі мною, разом не пропадемо. Ми ж другани, скажи? Зуб даю, більше навіть... Хто ж знав, що життя не за дротом така задниця, прям просто смоляна — не тіко темно й брудно, воно ще й смердить. А шо? У тюрязі харе, майже як в дитбудинку — годують, одягають, із неба не капає, ліпше, ніж на волі. Тут ми нікому не потрібні, а там хоч таким, як ми. Ну шо, хіба не? — і такий бридкий розпач в очах.

А Сергій і не заперечував. Він перетворився б із часом на такого ж Льошку Батога, якби не обставини. По-доброму розпрощався з Льошкою, «позичивши» тому зі своїх куцих заощаджень «п'ятьорочку» на кілька днів.

Льошка так і залишився молодим, до тюрми він більше не повернувся, помер від передозу...

Ті, що виходять із дитбудинків, не дуже мріють опинитися на волі. Льошка мав слухність. Сергій пригадував відчайдушний переляк в очах тих, кому завтра покидати стіни дитбудинку. Так, страх. Бо тут за державних дітей, якими називали сиріт, думали інші, тобто держава. Тупо, неправильно, але... Вона вдягала, лікувала, годувала, мила, чистила, давала дах над головою. Те все робилося кепсько, частенько як-небудь, але робилося. А на волі? Матеріальну допомогу, яка видавалася сироті як відкуп, глупе ненавчене дитя спускало за два-три дні. А далі? Зимно, немає за що купити їсти, нема де жити, ні грама бажання працювати без примусового горлання директора чи підганяння дрючками наглядачів. І ти повертаєшся назад у дитбудиноку, щоб не вмерти. Та тебе там не дуже чекають, бо твоє місце вже зайняте іншим безхатченком. І чи хочеться тоді на таку волю? На волі треба вчитися по-новому тим премудростям, які має

в собі від народження звичайна людина, що там виростала: просте заварювання чаю, штопання шкарпеток, купування мила, зубної пасти і щітки, прального порошку, шампуню, взуття, одягу, каструль, пательні, смаження яєць, пришивання гудзиків, миття посуду (не для всіх із примусу, а для себе) і ще купища превелика щоденного рутинного непотребу, який у дитбудинках за тебе робили і який тебе не навчили робити. Той вільний світ такий. Він наче каже: все у твоїх руках, тобто абсолютно все, а не тільки те, що ти готовий брати-отримувати вибірково.

Чи можливо вижити на волі після дитбудинку? Сергій і дехто з хлопців та дівчат зумів, Льошка і більшість дитбудинківських — ні. Сергій часто згадує слова однієї мудрої людини, випускника дитбудинку, успішного хірурга, якого колись запросили до них у сиротинець із виховною метою. Він сказав:

— Дитячий будинок — то соломинка для тих, кого майже втопили.

Сергій зумів утриматися на плаву, вхопившись міцно не лишень руками, а й зубами за ту соломинку. Бо йому допомагали. Той, хто над ними тримає небо, чомусь пожалів його, відправивши для порятунку свого гінця.

Його звали Арсен.

3. Арсен

Бувають зимними і гарячими,
крижаними, як сніг,
пекучими, як дверцята натопленої пічки.
Бувають дерев'яними і кострубатими,
що навіть крізь горло не можуть пролізти.
А бувають стрімкими і несподіваними
кулями револьверними...
Стуколом коліс вагонних,
слова бувають,
прірвами
і Говерлами...

В їхньому містечку було три школи: дві середніх і восьмирічка. Одна з середніх майже впритул дивилася у вікна дитбудинку, навіть стадіон вони мали спільний. Ось до цієї школи й ходили всі дитбудинківці. Не дивно, що вона вважалася в містечку відстійною, тобто неблагонадійною. Чимало «порядних» громадян, що мешкали поруч, обходили і школу, і сиротинець десятою дорогою, віддаючи своїх чад до інших навчальних закладів, подалі від зони стихійного лиха. Хто його зна, як у інших школах, Сергій не відав, але у їхній не дуже вчили вчитися. Домашні завдання якщо й задавалися, то їх майже ніколи не перевіряли. Здавалося, що вчителі відбувають чергу. Вчать без запалу, аби позбутися нав'язливої марудної праці. До такого процесу навчання однаково байдужими були й учні, й учителі.

Звичайно, Сергій зірок із неба в шкільній науці не хав. Та й не зміг би це зробити аж ніяк, навіть якби дуже-дуже захотів, із таким ставленням і вчителів до учнів, і учнів до навчання. У дитбудинківському середовищі добре вчитися вважалося чимось геть паскудним. Сергій захоплювався читанням, любив точні науки, хоча нікому в цьому не зізнавався. Математичні задачки навіть охоче розв'язував, маючи їх за звичайну головоломку чи кросворд, де все має зійтися, геть усе, до крихти. Нічого приблизного. Та то було в молодших класах, поки сам міг допетрати, що до чого.

Про майбутнє, тобто вибір професії, якимось не прийнято було навіть мріяти. Бо все й так наперед вирішено. Після восьмого класу — робітниче ПТУ, і нікому нема діла до твоїх мрій. Якщо вже дуже захочеться, то можна закінчити десятилітку, а там — відразу в армію. А після армії все одно теж ПТУ й одна з робітничих професій, яка не дає ні задоволення, ні доброго заробітку. Сергій не хотів ставати ні штукатуром, ані токарем-фрезерувальником, ані сантехніком. Однак продовжував плисти за течією, як і всі. Кудись та течія таки принесе... І вона винесла. Якимось несподівано відкрив для себе інший світ, мов другий вимір. Випадково.

Сергій завжди любив небо. Частенько чекав відбою та моменту, коли всі поспнуть. А тоді підходив до зовсім темного вікна, відгуляв штору і, майже не дихаючи, вдивлявся в клаптик темної безодні, засіяний уцент зорями. Які тільки дивні думки не кружляли в голові? Захоплення, відчай, бажання дізнатися — що і як там... Та не смів і помишляти про те, щоб із кимось ділитися своїми роздумами. Бо ця цікавість робила його наче ліпшим від товаришів, а такого в дитбудинку не пробачають. Хтозна,

що трапилося б із тим його зацікавленням далі? Певне, зійшло б усе на пси з часом, так і не перетворивши мрію на мету. Але одного сонячного вересневого дня в дитбудинку з'явився новий мешканець.

Арсен прийшов до них у шостому класі. Й одразу отримав статус недоторканного крутелика. Бо був якийсь хоч і дуже далеким, та все ж родичем їхнього дерика. Як казав сам Арсен, сьома вода на киселі. Високий, як на його дванадцять, вайлуватий, завжди дуже коротко підстрижений, вуха смішно стирчали, як у слоненяти. Через них Арсена почали відразу кликати Сеня-Локатор. Тільки Сергій і називав хлопця Арсенем, як і Арсен його не Серим чи Сірком, а Сергієм. Можливо, через це хлопці й сподобалися одне одному, бо то була якась така таємна мова між ними, повага до друга навіть у звертанні. Арсен був також круглим сиротою. Батьків пам'ятав паскудно. Вони загинули в автокатастрофі, коли малому заледве виповнилося шість. Його по смерті батьків взяла на виховання бабуня Ніна. Ні, не своя рідна, а зовсім чужа, тобто зараз вона не чужа, ріднішої від неї в Арсена нікого нема. Хоча він і має живих та здорових дядьків та тіток. Навіть згадувати про них не хоче, бо хіба вони про нього згадують?

Його батьки винаймали кімнату в квартирі старшої пані — Ніни Фьодорової, колишньої вчительки, допомагаючи їй по господарству та копійчиною, тобто платили за кімнату. Бо щоб орендувати цілу квартиру, треба було мати гроші, а в молодій сім'ї їх не дуже багато. Коли з батьками Арсена трапилося лихо, ніхто з близьких родичів не захотів брати хлопця до себе. Звісно, кожен мав на це вагомі причини. Зголосилася зовсім чужа людина — бабуня Ніна, оформивши опікунство над сиротою. Усиновити хлопця не дозволяв поважний вік. Але Арсен

зараз ні про що не жалкує. Скільки себе пам'ятає — поруч завжди вона, розумна, спокійна, надійна. Прикипіла душею до хлопця, як і він до неї.

Хоча бабуня Ніна зовсім не самотня, бо має власну немаленьку родину. Багатенько племінників, численних двоюрідних і троюрідних онуків. Та найрідніші — то донька Ольга, двійко вже дорослих внучат та п'ятеро онуків. Ольга разом із донькою Настею та трьома дітлахами мешкають в Італії, а син Стьопка з дружиною та сином і донькою — в Іркутську. Ні донька Ольга, ні онуки Настя та Стьопка не розуміли такого вчинку бабуні Ніни, та змирилися, бо повертатися до Львова ніхто з них не збирався. Тож для Арсена ті всі численні бабунині родичі з часом стали наче рідними.

Тітка Настя «просто непосильно гарувала на макаронників і мала, мов тату на тілі, відзнаки на долі, тобто чоловіка-випивоху, трьох спиногризів та немолоду хворобливу матір». Так скупю вона скаржилася бабуні Ніні на нелегке життя-буття, коли минулого літа приїжджала в Україну черговий раз лікувати від алкоголізму свого горе-мужа. А вуйко Стьопка живе в Росії. Десь раз на півроку телефонує бабуні його дружина, безупинно нарікає на долю та чоловіка-п'яницю. Бабуня то все бере близько до серця, усіх жаліючи та всім співчуваючи. Майже всі гроші, які надсилає їй донька з Італії на «харч, ліки та одяг», переправляються Стьопці в Іркутськ. Бабунина пенсія, доплати від держави сироті та кошти від наймачів однієї кімнати — от майже весь нехитрий дохід родини. Кімнату завше винаймали студенти, переважно дівчата з села. Частенько добросерді батьки студенток, яким діти вдома розповідали про стару пенсіонерку з малим онуком на руках, передавали для господині та малого сякий-такий домашній харч. Іноді одяг, із якого

виростали брати дівчат і який іще непогано зберігся. Отак вони й жили. Непогано жили. Та останній рік бабуня почала часто хворіти, безкінечні лікарні та санаторії, і довелося їй із Арсеном щось вирішувати, думати, як бути далі. І тут несподівано нагодився порятунок в особі далекого родича бабуні Ніни, тобто директора дитбудинку Семена Сильвестровича:

— А шо, баб Нін, у нас Арсенке буде харашо. Ну, майже як на курорті. Свіже повітря, регулярний харч, школа під боком, і я, канешно, за ним пригляну. Буде він у мене, як вареник у сметані кататься, і жить, як Бог за пазухою, то їсть навпаки, як пазуха у Бога. Е-е-е, ну ви поняли? От увідіте. Лічіться, поправляйтесь.

Манера розмовляти отакою мішанкою — то візитна картка чоловіка. Семен Сильвестрович — завідувач дитбудинку з дипломом економіста-бухгалтера без жодного натяку на педагогічну освіту. Із цифрами у нього не склалося ще в торговельно-економічному. Ледве ту науку подужав. Хтось із родичів пожалів «непутьового» Семена і влаштував у дитбудинок завгоспом. Та Сьома, як його ніжно називає бабуня Ніна та всі численні родичі, швидко перекваліфікувався і став «бухгалтером дитячих душ». То він так поетично на зібраннях рідні про себе говорив, розповідаючи пафосно про свою нелегку місію майже чудотворця для сиріток «злощасних» (малося на увазі, звісно, нещасних). Ніхто Семена ні поправляти, ані вчити не брався, бо той мав доволі важкий характер і таку ж руку.

Сергій багато чого цікавого дізнався від Арсена про дерику Семена Сильвестровича, в миру — Сьому. Директорська посада звалилася на чоловіка, мов сніг на голову, коли попередника Семена посадили за зловживання та фінансові махінації на сім років. Більше кандидатів на

посаду не знайшлося, точніше, ніхто не хотів братися за цю важку та невдячну справу. А Семен от погодився. Правда, посада директора передбачала крім основних господарських обов'язків наявність ще й певних ораторських умінь. І «бідний Сьома» змушений був час від часу виховувати за допомогою слова важких дітей, а інших у дитбудинках, звісно, немає.

Тому частенько говорилося на публіку щось типу мудре з виховною метою, бо без публіки розмова була набагато коротшою: гумовою трубою по задниці або кулаком «у рило», тобто кому в око, кому в зуб, кому в лоба. По печінці чи по нирках дерик не бив і старшим забороняв. То вже кримінал, «коли шо».

Говорив:

— Я вам не мавпа на дрезіні, я — стріляний калач, до рогуші мої, і третій воробей. І якщо хтось із вас, анциболів підкинутих, ще хоч один раз зметикуює таке вчудити, то я вам, баранам безрогим, покажу, де раки зимують і де козам хвости вправляють, і ті роги вам повідкручую.

Або й так:

— То вам не мавзолей Пірогова, а майже ваша ізба-читальня. Чому майже? Бо вам, придуркам, я б і яйця коров'ячого не зніс.

Чи так:

— Шо зацюцюпався на місці і точиш яси з баляндрами? Я тобі за ать-два ті балабонища причмелю.

І ще й ось так:

— Виріс — їжаку по вуха, а нашій льосі по цицьки, а туди ж — до грьобаного дідька в зуби.

Ні офіційної дружини, ні дітей у сорокарічного Семена не було. Тричі одружений і тричі розлучений. Усі дружини втікали від нього після недовгого терміну перебування у шлюбі, як дідько від ладану. Перша дременула

через тиждень, друга за місяць, третя протрималася найдовше — півроку. Зараз дерик жив у «гражданському шлюбі», тобто на віру з «порядошною жінкою невизначеного віку». То він сам так вихвалявся перед бабунею Ніною. «Порядошною жінкою» виявилася кухарка з їдальні пані Олена, рудоволоса, вусата, старша від Семена Сильвестровича на десять років. Ця огрядна сувора жіночка якось зуміла знайти підхід до цього дивакуватого чоловіка і вже літ сім із ним микається. Власних дітей пані Олена не мала, тож молодший від неї чоловік і виконував усі ті функції, які необхідні жінці для так званого жіночого щастя. Він став і сином, і мужем, і головою родини. Пані Олена — то, певно, єдине у світі створіння, якого Семен Сильвестрович боїться.

У бабуні не було іншого вибору, ніж довірити онучка Арсена хоч і не дуже путьовому, та таки своєму Сьомі. Звісно, поки вона не оклигає. Арсен свято вірив, що тільки-но бабуні стане ліпше, він відразу повернеться додому.

Сергій сумнівався — поважний вік брав своє. Хоча старався підтримувати віру в серці друга.

У дитбудинку Арсену мало хто співчував, скоріше не розуміли. Бо вони всі покинуті й нікому не потрібні. Чому Арсен має бути кращим? Тут кращих не люблять. І хлопці охоче насміхалися над Сенькою-Локатором, щоб не задавався і не думав, що він чимось ліпший від них. Арсен та Сергій навіть побилися зі старшокласниками, коли ті почали називати хлопця «сиріткою-хлюпиком». Та дуже знущатися над Арсеном не посміли, знаючи круту вдачу дерика. Бо ж Семен Сильвестрович зовсім і не відмовлявся від «племяннічка», навіть дозволив Арсену називати його дядя Сьома привселюдно. Та хлопець не став цього робити, і несподівано дерик за це

його «зауважав» і — на жаль, так само привселюдно — видав таке:

— Молодця ти, Арсенько, прям мальчіш-кібальчиш, не виделуєшся перед другими. Кожний батько гордився б таким отцом, тобто сином. Як жаль, що твій до цього не дотянув, то їсть скороспотіжно умер.

Слова дерика жодного позитиву не дали. Краще до нього не почали ставитися. Зрештою, Арсен навіть не образився, бо дядю Сьому знав добре. Тільки й промовив:

— На убогих розумом, як відомо, не ображаються.

То тепер Сергій розуміє, що дитбудинківці тоді просто заздрили Арсену, жодної ненависті в тих діях не було, тільки заздрість. Бо він, живучи на волі, хоч і гірше вдягався чи, може, й гірше їв, але мав те, чого вони, круглі сироти, ніколи не мали і не матимуть, те, чого не замінять ані нові іграшки, ні модні кросівки. Арсен мав родину, хай маленьку, крихітну — він та бабуня, але його в ній щиро і безхитрісно любили. Любили просто за те, що він є. А ще десь там, за сотні кілометрів, жили нехай непутьові, та все ж майже його родичі — двоюрідні сестри та брати. Тітчині — Васька, Ірка та Левко, вуйкові — Светка та Валік. І це все давало хлопцеві те, без чого взагалі важко уявити світ. Усередині дитини жила любов, як сонячне проміння посеред найтемнішої ночі. Не тільки його любили щиро, а й він любив, умів, знав як. І всі те відчували, і всі бачили... І лише Сергій зумів це прийняти, а решта просто заздрила і ненавиділа Арсена. Так важко прийняти те, чого не розумієш. Але Арсена таки боялися зачіпати, бо з тих, хто смів перечити йому, дерик умів шнурки в'язати, а зав'язаним у морський вузол ніхто не хотів бути.

І ще одне зріднило хлопців. Арсен мав мрію. Хлопець любив подорожі, хоча поки тільки теоретичні, марив

далекими світами. Міг безупинно розповідати Сергію про дивні заморські країни, тропічні ліси, істот, які там живуть. Батько Арсена був топографом, і від нього у спадок хлопець отримав непогану бібліотеку з книгами про дивні країни й світи. Хлопець мріяв стати мандрівником, щоб мати можливість подорожувати містами, державами, морями, річками, океанами, горами, долинами. Сергій довірився другу і показав йому одного разу з вікна спальні клаптик нічного неба з дивними мешканцями у ньому. Він уже встиг про них дещо прочитати в бібліотеці. І говорив так захопливо та щасливо, що Арсен не втримався й вигукнув:

— Ти хочеш бути астрономом, так? Я вгадав? От яка в тебе мрія! Ура!

Сергій вражено дивився на друга. Астрономом? Так, він хоче бути астрономом. Приятель прочитав у його серці те, в чому він сам собі не смів відкритися. Настільки та мрія здавалася нереальною. Сергій зізнався Арсену в тому, що тихцем перечитав усю літературу в шкільній бібліотеці, яка розповідала про зоряне небо. Чому тихцем? Бо за таке «зрадництво» в дитбудинку по голівці не поглядять. Бо тут діють свої неписані правила, за якими читання книжок, як і добре навчання, вважаються повним «атстоєм», майже гріхом, за це можуть і на смерть «зачмошити».

Сергій разом із Арсеном змайстрували ліхтарик із викинутих на смітник дротиків та старого акумулятора і тихцем під ковдрою ночами могли читати книги, які Арсен приносив із домашньої бібліотеки. А коли чергували на фермі, то Арсен чесно прикривав друга, виконуючи і за себе, і за нього брудну роботу, поки той читає. За це Сергій годинами переповідав прочитане-взнане другу чи тим, хто хотів його чути. Та здебільшого таке

полюбляли дівчата, хлопцям якось байдуже було і до неба, і до тих дурниць, пов'язаних із Всесвітом, який начебто утворився з маленької горошини. Бо то здавалося надто романтичним і тому трохи дівчачим. Добре, що пацаняча більшість сприймала Сергієву балаканину як прості вигадки, не докопуючись до суті.

— Ага, хлопці. Зуб даю, правда. Всесвіт утворився з маленької горошини, уявляєте собі?

— Не бреш! Ой, не можу. Усе ти, Серій, вигадуєш, думаєш, якщо до ладу брешеш, то, тіпа, крутий? Ну що може ся вродити з малої горошини? Га?

— Ну, от людина, наприклад, — знайшовся Сергій. — Або дуб із жолудя.

— Ага... Може, ти, Сірко, знаєш, що ж то за крутелик ту горошину, з якої Всесвіт взявся, створив? Хе.

Він поки що цього не знав. Але обов'язково дізнається, коли стане великим ученим.

4. Бабуня Ніна

Бачиш, по цьому снігу рожевому
ходить ангел рожевий,
босими п'яточками залишає
рожеві слідочки
на білій щоці
стрімкого старого даху,
руцями в небо впирається,
регочеться,
хмари сумні колошкає,
смикає птаху — ворону розкошлану...

Сергій ніколи не забуде того літа. Вони закінчували восьмий клас. Багато хто з однолітків пішов зі школи до ПТУ. Але, за традицією, ще ці літні канікули проводили разом із усіма. Ті, кого погоджувалися брати «вцілілі» родичі, направлялися до них, а решта — до табору на Азовське море. Деріку якимось дивом вдавалося щороку вибивати для сиріток морські літні табори, які манерою життя майже нічим не відрізнялися від сиротинця: такі ж порядки, дисципліна, муштра, хіба що море поруч, і немає свиноферми та поля. До табору їздили зазвичай усі, тільки чергувалися таким чином, щоб хтось залишався біля нехитрої господарки — годувати курей, качок, свиней та виплювати бур'яни на городі. Свині та кури їсти хочуть і влітку також, а в полі роботи не менше, аніж восени чи навесні. Сергій відбув свій «агрономський» термін, за ві-

ковим статусом був наглядцем і вже збирався з новою зміною в табір, як раптом захворів. Вітрянка. Тож три тижні пробув в ізоляції. Арсен навідував друга, привозячи йому з домашньої бібліотеки книги. І Сергій зовсім не нарікав, що зараз не на морі, а змушений сидіти під замком. Бо ще ніколи він стільки не читав, бо ще ніколи не читав так щиро, не ховаючись.

Три тижні пролетіли швидко. І вже завуч збирався відправляти Сергія в табір до всіх, як по хлопця приїхали... Ті, хто хотів узяти його на решту літа до себе і кому дерик це дозволив зробити. Сергій був не те що здивований, скоріше заскочений зненацька виявом такої турботи, бо у нього там, у великому світі, зовсім нікого не було. А в чотирнадцять років уже не всиновляють. Так, до них інколи приїжджали «гастролери», які, мов товар, вибирали собі діток, хто — бо так треба, хто для розваги. Останні зазвичай «товар» повертали назад. Рідко хто приїжджав справді за дитиною. Вибирали чомусь найчастіше дівчат, і то переважно тих, які мали жалісливий ангельський вигляд. А у віці чотирнадцяти літ взагалі рідко кого всиновляли чи в дочеряли. Зрештою, до пестунчиків долі Сергій ніколи не належав. Тож, хто його хотів взяти до себе на канікули, для нього було загадкою, аж поки на прохідній не зіткнувся ніс до носа з Арсеном та старенькою бабунею в білій хустинці попід руку з ним. Лівою рукою старенька спиралася на кривульку. От хто його захотів до себе взяти! На очі Сергія чи не вперше за останні кілька літ набігли сльози. Але ж Арсен і півсловом не прохопився про ось такий сюрприз!..

Схоже, бабуня правильно зрозуміла збентеження Сергія, бо без зайвих слів пригорнула своєю худою кістлявою рукою голову хлопця до себе:

— Бідне дитятко, бідні мої дітки, — більше слів Сергій не чув, бо старенька плакала.

Бабуня Ніна сама запропонувала Арсену забрати Сергія до них на канікули. І хоч була слабка, досі лежала в лікарні, та все ж наполягла на своєму. Арсен так багато розповідав їй про свого особливого розумного друга, що вона просто не втерпіла та зателефонувала мамі Сьоми (дерика) й попрохала про послугу. Семен Сильвестрович перебував зараз із дітьми на морі, однак відмовити коханій мамці не зміг. Єдина вимога — письмова заява від бабуні Ніни та її присутність під час передавання сирітки з рук у руки. І бабуня Ніна погодилася. Розумні сумні старечі очі, добре ясне обличчя, помережане зморшками, і світло, яке йде від цієї жінки, — це все бабуня Ніна.

До міста добиралися на автівці. І відразу до лікарні. То лікар бабуні Ніни, також один із численних племінників старенької, попросив свого приятеля відвезти та привезти назад нечемну пацієнтку.

Простора світла палата з вікнами на схід. Велике вікно. Два ліжка. Одне застелене тільки покривалом поверх голого матраца. Видно, у бабуні сусіда нема. Бабунине ліжко виглядає так, наче та відходила щонайбільше на кілька хвилин. Поруч на тумбочці купа якихось баночок, пілюль. У кімнаті пахне валер'янкою. Хлопці сідають поруч на порожнє ліжко.

Бабуня важко зітхає:

— Натомилася я, хлопчики! Ох, натомилася! Давай, Сергійко, нарешті по-справжньому знайомитися. Мене звати бабуня Ніна. Ой, та що там! Ти це і так знаєш. Я рада, що мій Арсенко знайшов справжнього друга.

Вона говорить без пафосу, спокійно та лагідно. Голос трішки скрипучий, мабуть, від старості:

— То ти й справді Лічозір? — запитує Сергія бабуня.

— Лічо... хто? — Сергій кліпає збентежено та трішки знічено очима. — Ні-ні, ви очевидно не так зрозуміли Арсенка. Я — Сергій, прізвище — Безхатченко. Хоча у вашому припущенні є доля правди, бо дуже хочу стати астрономом, і тому, напевно, ви подумали, що я той, тобто не зовсім, не той... Е-е-е-е...

Затнувся, розводячи в сторони руки, наче виправдовувався за своє дурнувате прізвище. Якого не вибирав і яке вибрало його.

— Нічого я не наплутала, серденько, — бабуня говорила тихо і всміхалася.

Укриті зморшками, мов пооране поле навесні, обличчя. Але то зовсім не псувало її, навпаки — стільки світла було в маленькій худенькій жінці, аж Сергію раптом захотілося притулитися до неї ще раз, торкнутися кінчиками пальців сяйва, що розливалося довкола старенької. Він не знав, чи вірить у Бога. Точніше, не так. У Бога він вірив, а от у чудні ритуали, які проповідували ті, що начебто були його посланцями на землі, — не дуже. Інтуїтивно знав — то все фальш. Сироти — вони такі: рентгеном проскановують та відчують брехню й облуду. А тут... Світло і зовсім нема навіть тіней. Уперше з Сергієм таке.

— Ой, синочку, стара зовсім стала й не так висловилася, однак не наплутала. Лічозорами в давні часи називали тих, хто не має власної оселі та змушений мешкати на вулиці, спати під розчиненим навстіж небом, тобто лічити зорі.

— Я ж тобі казав, Сергію, бабуня — колишня учителька мови. Знає майже все, — вставив і своїх п'ять грошків щасливий Арсен. Йому подобалося, що поруч і Сергій, і бабуня.

— А! Лічозори — то бомжі? — не цілком розумів Сергій, тому робив припущення.

— Та що ти таке кажеш? Жартуєш? — бабуня зайшла-ся хриплуватим сміхом і закашлялася.

Сергій не знав, що робити, бо кашель старенької був надривистим і важким. Почувався винуватим. Жінка кашляла довго й натужно, аж зблідла, руки затремтіли. Арсен приклав склянку з водою до уст старенької. Піла маленькими ковточками, вода через кашель майже вся виливалася і цівочкою скапувала поораною зморшками борідкою на кінці білої хустини, в яку була зав'язана.

Віддихалася. Арсен із Сергієм стурбовано дивилися на бабуню. Вона, бліда та втомлена, якусь мить сиділа з закритими очима, обіпершись на спинку ліжка. А коли обличчя нарешті стало таким, як і раніше, озвалася:

— Арсенку, синку, принеси ще водички. Ти знаєш якої, а то ця, тутешня лікарняна, мені аспериною віддає. Не турбуйся, зі мною Лічозорик посидить. Правда ж, Сергійку?

Сергій ствердно кивнув, перевівши погляд із бабуні на тумбочку.

— І не хвилюйся, синку. Я чемно вип'ю усі ліки. Ось ти принесеш водички, і я вип'ю.

Арсен стурбовано захитав головою:

— Добре-добре, бабуню! Не хвилюйтеся. Сергію, пильнуй тут. Я швиденько. П'ять хвилин.

Арсен стрімголов вибіг із палати.

— Вибачте, що змусив вас кашляти, — винувато промовив Сергій.

Бабуня поклала свою суху та худу руку на Сергієву. Рука тепла та легка, мов пір'їнка.

— Ну що ти, солодяточко! Ходи до мене ближче, сядь поруч, і ми поговоримо.

Сергій сів на ліжку коло бабуні. Опинився так близько біля старенької, що міг добре розгледіти кожну зморщечку на її обличчі, потріскані губи, сиві вії над такими ж посивілими від старості, колись, може, й блакитними, очима. Бабуня всміхнулася і заговорила:

— Мій кашель — то давній мій ворог, — говорила вже спокійно. — А ворог, якщо він старий-престарий і разом із тобою зістарівся, з часом зачинає здаватися давнім приятелем, і коли довгенько не навідується на гостину, то злий знак.

Сергій зачудовано слухав. Вона ще й жартує.

— То все мої слабкі бронхи, синку, таке давно зі мною. Ще від війни. Перенесла пневмонію, мало тоді не вмерла, а кашель — то наче плата за життя. Мудрі ескулапи запевняли мого чоловіка, що я зі своїм хронічним бронхітом при паскудній львівській погоді довго не протягну. А, бачиш, ніхто з людей не знає, кому скільки Той, що вгорі, налічив. Досі жива! Хоча добре знаю, синочку, що мені вже давно пора. Майже вісімдесят літ — то таки замного для хворих бронхів! — усміхалася, й одні зморшки на її обличчі розгладжувалися, а нові з'являлися.

Сергій мовчав, а бабуня, схоже, й не чекала, що він почне відповідати, тож вела далі:

— Зачекався мене Михасик там, — і вона підводить свої вицвілі очі догори. — Я давно маю бути поруч. Михасика, мого чоловіка, вже двадцять літ немає. Та я замирилася з тим, що досі вікую. Віриш, серце, ніколи не просила в Бога смерті. Бо Йому видніше: Він — дає, Він і забирає. Забрав мого синочка Юрасика в двадцять п'ять. Вважав, що так ліпше для нього. Може, й ліпше, замирилася. Ех, наплакалася тоді. Охо-хо, багато сліз виплакано за життя... Але то, певне, добре, що навчилася плакати. Чому? А бачиш — серце гірку тугу в собі не

держало, вона витікала струмочками з очей. То вже так ведеться: що довше життя, то більше у ньому і радощів, і горя, і смутку, і веселощів. Усього порівну дається кожному. Слава та милість Господні — безмежні. Творець послав нам із Михасем ще й донечку, Олюсю. Натерпілася вона, бідненька, також різного. Чоловік її залишив саму з дітьми. Сказав, що знайшов ліпшу. Хтозна, чи ліпшу, та набагато молодшу — точно. Потім вертався, падав у ноги, цілував руки, просився назад. Не прийняла. «Гонорова», — дорікали люди. Хоча гонор тут ні до чого. Мудрість скоріше. Бо хто нагидив тобі в криницю один раз і прийшов до неї напитися знову, знаючи, що ти її вичистила, не зможе втриматися довго, бо нечистоплотний... О, ні! Ми з Михасиком нічого їй не радили. Боронь, Боже, втручатися в стосунки двох! Сама все вирішувала. Ото ж ми вкупі дружно жили в квартирці-рукавичці. Я, Михась, наша доня і онучатка — Настуня та Стьопка. Зараз Оля в Італії, допомагає Насті з дітьми. Інколи телефонує, плаче, жаліється на життя, додому проситься: «Мамо, як на чужині тяжко! Мені наше місто щоночі сниться, і тато такий молодий, і ти — юна. Думала моя Настя в отій Італії мед їсти ложкою, але той мед на чужині зовсім не солодким видається, чи, мо', то його забагато. І знаєш, полином у тій Італії зовсім не пахне, та чому ж так гірко?» Кажу: «Повертайся додому, до нас із Арсенком. Приїжджай! Настя не пропаде, онучата вже вирости! То я — стара і вже гірша, певне, розумом від малого. Приїжджай, припилнуеш Арсенка, бо мене пильнувати не дуже треба. Ти нам більше знадобишся, ніж отій Італії». Не хоче й чути. Усе їй здається, що онуки без неї не ростимуть. А мене заспокоює. Каже: «Мамо, не збирайтесь умирати. Ще не час!» Не час? Еге ж! Майже ніхто не знає часу свого.

— Майже ніхто? — перепитує луною Сергій. Із ним ніколи ніхто з дорослих ось так відверто не розмовляв. Вчителі вчили згідно з написаним у книжках, але не ділилися життєвими премудростями, інколи лаяли, часто зневажали, деколи жаліли та торочили час від часу: «Ех, кому ви потрібні, безталанні?»

— Як то — майже ніхто? — ще раз перепитав.

— Так. Бо ще ж є ті, що з власної волі вкорочують собі віку. Самогубці тобто. Якщо ти собі життя не давав, то чи маєш право його в себе забирати? Ой, та що це я про сумне, — стрепенулася старенька. — Вибач мені, синку. Знаєш, старі люблять побазікати, бо думають, що прожили стільки і бачили таке, що молодим надолужувати і надолужувати. Та старі забувають одну дивну річ: майже всі люди вчаться лишень на власних помилках, скільки б не розповідали нам пізнавально-виховних історій і старші, і мудріші.

Бабуня знову закашлялася.

— Ох! То мені моє тіло говорить: «Ніно, Ніно, я вже не годне терпіти більше. Час мій майже закінчився!» У мене здоров'ячко, мов у доісторичного чорно-білого телевізора, який із невідомих причин досі працює. Та працює специфічно: поки не стукнеш ногою — і мовчатиме, і не показуватиме. Але ж... Моя душа благає тіло: «Потерпи, будь ласочка, ще трішки, хай Арсенко зіпнеться на ноги, і тоді до Михасика. Хай уже забирає до себе».

Бабуня дивилася своїми добрими очима на хлопця. Скуйовдила його чуприну:

— А ти, солодетко, не бомж зовсім. Що ти таке вигадав? Бомжі — то ті, хто мали і не зуміли втримати. А ти ніколи не мав, але матимеш, бо ти — справжній. Лічозори — то не просто безхатченки. То ті, що шукають і йдуть на поклик власної зірки. Ти — один із них. Вір у свою

зірку. Мені про тебе Арсенко розповідав багато. Ти станеш тим, ким захочеш, але мушиш дуже-дуже захотіти, постаратися для цього також.

Шарпнулися двері, і в палату вбіг захеканий Арсен із дволітровою пляшкою мінералки. Слідком за ним зайшов чоловік у білому халаті:

— Арсенко, не створюй бурю, хіба так можна ганяти, мало медсестру з ніг не збив. Тихіше і спокійніше. Ти ж не крос біжиш. Це лікарня, і тут хворі.

Голос чоловіка звучав поважно. На голові шапочка біла, як і халат. Чіпкі, чорні, як вуглики, очі, такі ж чорні вуса. Лікар майже серйозно відрекомендувався, дивлячись на Сергія:

— Доброго вечора, добродіі! Я — Володимир Васильович! Це для тих, хто тут вперше. Ви, очевидно, Сергій, задля якого ця нечемна, але достобіса симпатична пані сьогодні насмілилася мене ослухатися.

Почувши таке, старенька всміхнулася й була відкрила рот щось говорити, та лікар приклав палець до уст, і вона тільки стенула плечима.

— І тому зараз, молоді люди, дозвольте нам із моєю улюбленою пацієнткою потеревенити, бо ж я її давненько не бачив. Так засумував, що аж додому не зміг просто так піти. А ви, хлопчики, зайдете завтра.

Розпрощалися. Бабуня поцілувала в чоло Арсена, а потім Сергія.

Володимир Васильович — лікар бабуні та водночас якийсь там далекий родич, про це Арсен розповів Сергієві дорогою додому. Дякуючи його таланту бабуня досі тримається.

Хлопці йшли пішки вечірнім літнім Львовом. Спека втомилася і пішла спати, місто наче притихло від утоми та галасу. І воно було чудове. Справжнє, живе. Сергію

навіть здавалося, що він чує, як Львів дихає... Арсен безупинно базікав, розповідаючи другу то про бабуню, то те, що знав про Львів. Про старі будівлі, дивні їхні назви, навіть про тих, хто їх будував, хто в будинках колись жив, любив, ненавидів.

Сергій був упевнений, що без друга міг би легко заблукати в лабіринтах безкінечних вузьких вуличок та старих мурів. Хлопці спускалися Личаківською — таку назву читав Сергій на табличках будинків. Їх обганяли поважні яскраві вагони, що рухалися колією. Вони були прив'язані дротами до інших дротів. Це трамваї. Звісно, Сергій бачив їх на картинках журналів та на екрані телевізора. Але ось так, по-справжньому, — вперше. Із вагончиків виходили люди, у вагончики заходили люди. Вони всідалися в червоні крісла: одні щось читали, інші просто витріщалися у вікно. На вулиці темніло. Засвітилися ліхтарі та вивіски над крамничками. Усе видавалося якимось нереальним. Сергій майже не слухав, про що йому розповідає Арсен. Так його вразило видиво нічного Львова.

— Арсенко, слухай, а багато тре' грошей, щоб покататися на ньому? — Сергій тицьнув пальцем у хвіст трамвая з номером два.

— Та можна і зайцем. Але тільки одну зупинку, бо може нагодитися контролер, і тоді буде непереливки: бабуня за мене штраф заплатить, а тебе відправлять назад у дитбудинок.

Арсен серйозно пригальмував на зупинці, чекаючи трамвая.

— То, може, ну його, тоді ліпше ногами. Га? — Сергій не хотів у дитбудинок.

— Та не бійся. Одну зупинку без білета можна, та й вечір уже, ввечері контролерів майже нема. У них також

є діти, родини. Зрештою, можна було б і квитки купити. То мало коштує, та... — Арсен постукав по кишенях штанів, там зовсім не дзвеніло. — Грошей я не маю при собі. Останні витратив бабуні на мінералку, ще печива сухого купив. І... той, мусив для медсестри та санітарки щось поставити. Хоч Володимир Васильович за це сварить, та я все одно роблю по-своєму. Я не можу біля бабуні вночі бути, а мо', їй чогось захочеться чи зле стане, то пані Люся чи пані Оля допоможуть. Знаєш, у них життя також не цукор. І зарплати маленькі, і постійно їм ті гроші затримують, а в кожній сім'ї. І вони дуже-дуже хороші, бо все відмовляються від грошей. Жаліють і мене, і бабуню, але я вмю переконувати. Тому, Сергію, вибач, хоч ти і в гостях у мене, та трохи мусимо й пішки походити, економити.

Сергій із усім погоджувався. Він не знав і не вмів жити на волі, він у всьому тут довіряв приятелю. А той попередив, що Сергій не просто має його в усьому слухати, а вчитися всього того, що вміє Арсен, якщо дуже хоче вибратися з інтернату і стати вільним. Сергій дуже хотів.

Довго хлопці блукали дивним та прекрасним старим Львовом. Урешті видряпалися крутою вулицею Кобилянської на вулицю Кирила і Мефодія. Сергій уважно читав вивіски на будинках, про всяк випадок, щоб не заблукати, мало що може трапитися. На бічних вуличках світла було трохи менше і порядку також. Картина вже не видавалася такою ідеальною, як на яскраво освітленій Личаківській. Та враження від міста це не псувало, а навпаки — переконувало Сергія, що тут мешкають звичайні люди, такі, як він, які і сміються не менше, і не є ідеальними, як він чомусь раніше про них думав.

— То моя рідна вулиця. Колись її називали Курницькою. Одні кажуть, тому що то було глухе передмістя Льво-

на, того, якого ти ще не бачив, але яке я тобі покажу, і тут небагаті міщани тримали домашню птицю. Інші кажуть, Курницька вона через те, що тут гнали самогонку, курили, тобто дистилювали її.

— Арсене, а ти звідки то знаєш? — Сергій здивовано дивився на друга.

— Та від бабусі. Вона любить говорити, що людина мусить знати про місце, в яке пускає своє коріння, якнайбільше. Я ж начебто тут коріння пустив, га?

— Хм! А для чого про вулицю все знати? Ще про своїх рідних — розумію, а про вулицю! Чи не однаково, хто тут жив колись? — Сергій стенив плечима. — Ті ж люди не були твоїми родичами чи бодай кимось видатним для міста?

— Не. То не так, Сергію. Якби не ті невидатні — то й міста могло не бути. Кожен камінчик під ногами покладений з любов'ю, кожен камінчик у стіні будинку мусить не просто надійно захищати від негоди, а тішити око. Хіба ж не приємно дивитися тобі на стіни таких красивих неоднакових будинків? Та то нічого. Я тут тобі таке покажу і таке розповім...

Зупинилися перед чепурненьким затишним будинком. Обсаджений квітами дім здавався чарівним, наче з середньовічної казки про фей та чарівників.

Арсен прочинив вхідні двері під'їзду:

— Колишня вілла архітектора Станіслава Кшановського, збудована за його власним проектом 1891 року. Заходь і будь як удома.

5. Не вкради

Я не знаю, за чим я плачу —
Чи за тим, що життя — незряче,
Чи за тим, що прозіння — сліпуче.
Тільки біль, як завжди, неминучий.

Ці канікули стали для Сергія не лишень справжнім святом, а й школою життя — іншого, не схожого зовсім на те, яке він досі знав. Бо Львів — то ж не лише будинки, кнайпи, крамниці, ринки, бруківка, його мешканці. Це місто — живе-живісіньке, справжнє, з особистою біографією, харизмою, вдачею, характером. Воно також впливає на тебе, навіть коли ти про це не думаєш, виховує тебе, дисциплінує, рятує, карає, наказує, ненавидить і любить. Тому поводься чемно, як добра дитина, бо інакше ти тут не приживешся. Ні, Львів не пережовуватиме тебе, як то роблять зазвичай великі мегаполіси, цей гоноровий красень ніколи не стане псувати свій апетит чимось непристойним, гидким на смак, він просто тебе виплюне.

Таке розуміння до Сергія прийде згодом, а поки він дедалі більше закохувався у Львів, який продовжував видаватися хлопцю чарівливим, можливо, вже не таким і бездоганним, але таки чарівливим, попри всі побутові кострубатості. Скажімо, вода з кранів тут текла виключно за графіком, тобто по годинах: із шостої до дев'ятої, вранці та увечері. Не встиг, не застав — твої проблеми. Воду набирали у великі баняки, виварки, каструлі, від-

ра. Так, про всяк випадок, бо траплялося різне, особливо влітку, коли господарники міста без попередження вимикали воду з профілактичною метою на день-два, а не текла вона з кранів і по декілька тижнів чи місяців.

Помешкання Арсена та бабуні Ніни розташовувалося на другому поверсі тої самої вілли Кшановського. Дві окремі кімнати, кухня, коридор, туалет та ванна вкупі, невеличка комірчина. Висока стеля помешкання не здавалася Сергієві чимось особливим. У його дитбудинку стелі також не були низькими, це ж колишній поміщицький маєток. Схоже, тоді все так будували — просторо. Одна з кімнат квартири бабуні завжди здавалася «в найми». Зараз вона пустувала й чекала першого вересня, коли повернуться після канікул три студентки-четвертокурсниці Франкового університету, деякі корпуси якого знаходилися на цій же вулиці.

Хлопці розташувалися в іншій кімнаті, трішки меншій. Арсен Сергію постелив на розкладачці, сам спав на розкладному кріслі. Ще одне ліжко пустувало. То — бабусине, і воно чемно чекало повернення господині.

Арсен вставав рано, перед шостою. Звісно, будив і Сергія, разом бралися до роботи. Треба було вистояти вранці чергу, і не одну: по масло, сметану, ковбасу, крупи... А ще сходити на базар по свіже молоко, яйця, моркву, пастернак, петрушку, кропчик, м'яту, яблука, бурячок для борщику, домашню курочку для бульйону... Потім чистилася картопля, нарізалася цибуля, помідори, огірки, часник, а ще слід було помити посуд та поприбирати в кімнатах.

Сергій із напіввідкритим ротом спостерігав, як Арсен чаклував над варивом, і набір куплених на Стрийському базарі продуктів враз перетворювався на невимовну смакоту. Пахло так, що можна було слинкою вдавитися.

Арсен казав, що варити його навчила бабуня. А які він робив вареники! Не до порівняння з синюшного вигляду дитбудинківськими, які іноді потрапляли в меню вихованців сиротинця. Зазвичай в обідню пору, поробивши всі домашні справи та приготувавши обід, хлопці йшли до бабуні в лікарню. Там слухали нехитрі теревені старенької з такими ж хворими, як вона, котрі часто навідувалися в палату. Її кімната вікнами виходила на схід, і сонце не так припікало в полудень і пополудні.

Після того хлопці мали вільний час, якраз щоб повештатися містом. Арсен залюбки відкривав Сергієві таємниці улюбленого міста, про які йому колись розповідала бабуня.

— А оцей красивий будинок на вулиці Вірменській мильвів'яни, називаємо «Пори року». Я його дуже люблю. Бабуня Ніна розповідала, що він став першим будинком у Львові, де на фасаді, так би мовити, розмістили не просто міфологічних персонажів, як на більшості (ти ж бачив), а звичайних людей. Он, бачиш, в отих віконечках між другим та третім поверхами? Весна, селяни орють землю. Там під барельєфом латинкою написано щось типу таке (за дослівний переклад не відповідаю): «Хай сильні воли масний ґрунт землі відразу з перших місяців року перевертають». То щось із Вергілія. Ти ж пам'ятаєш, хто такий Вергілій, пра'?

Сергій пам'ятав. Спілкування з Арсеном не минуло даремно. Тому кивнув головою, а Арсен захоплено тичав пальцем у будинок та розповідав далі:

— А тут уже й літо нагодилося, селяни збирають урожай. Написано приблизно таке: «А золоте колосся колоситься в найбільшу спеку, і в найбільшу спеку тік молотить висохле зерно». Далі осінь, також гаряча пора. Тут на тому барельєфі люди толочать льон. І підпис:

«Щедрі осінь приносить плоди, і високо на зігрітих сонцем скелях дозріває виноград». А ось і зима — пора перепочинку, коли можна й на санках покататися. «У холодну пору селяни здебільшого користають із набутого та радісні влаштовують застілля». Але й тут без міфів не обійшлося. Бачиш, ондечки в центрі між зображеннями літа та осені «напівсидить-напівлежить» Хронос — господар часу, який тримає в руках Всесвіт. Над ним напис: «Жив на Землі золотий Сатурн». Ну що ще тут цікавого? Ага! Чотири лики символізують чотири вітри, які віють із різних частин світу. А ще подивися на кути будинку аж нагорі. Бачиш, там лелеки. Той, що зліва, тримає напис: «Віщує весну». Той, що справа: «Повертає зиму». А між третім та четвертим поверхами латинкою написано таке: «Усе має свій початок, усе має свій кінець».

— Ти знаєш латинку? — перепитує здивований Сергій.

Арсен морщить носа та куйовдить своє волосся.

— Якби ж то. Не зашкодило б. Хіба що трохи. Бабуня мене починала вчити та... Захворіла. А от бабуня добре знає, і не тільки латинку. Бо все, про що тобі оповідаю, від неї почуте. Вона не просто любить наше місто. Бабуня і все, що вона знає, для мене і є Львів. Отой, найсправжнісінький.

А потім десь близько шостої хлопці йшли «до праці». Лікар бабуні Володимир Васильович «домовився» з паркувальниками на стоянці біля лікарні, і хлопці за гроші мили машини. Ось так заробляли собі на хліб і на масло. Арсен економив кожну копійчину і зі зневагою ставився до тих, хто ті гроші безглуздо тринькав. Сергій не зовсім розумів друга. Для чого так напружуватися, коли можна й по-іншому гроші добувати, набагато простіше? Тим паче, в такому великому місті! Але нічого не радив

приятелю, бо був у нього в гостях і мусив поводитися чемно. До того ж бути дармоїдом не хотілося.

Одного літнього вечора, десь після другого тижня Сергієвого перебування в Арсена, трапилася така історія. Вони поверталися з роботи додому, втомлені і трохи сердиті. За останню вимиту машину нічого не заплатили, бо їм дістався якийсь немісцевий жлоб, що дав хлопцям по цукерочці «за труди». А коли дядечки-паркувальники почали його соромити, взагалі сказав, що поскаржиться кому слід на те, що ті використовують рабську працю неповнолітніх. Мусили змиритися.

Так от. Їхали хлопці в трамваї, Арсен притулив щоку до вікна і дрімав. На одній із зупинок увійшла огрядна тітонька, зав'язана в білу хустину під молодичку, з величезними торбами. Усілася перед ними. Вагон був майже порожній, а оскільки вони сиділи в кінці вагону, то ніхто назад і не озирався, не придивлявся дуже до них. Тітонька заходилася щось там поправляти в напханих торбах. Чорна дамська сумочка пані теліпалася просто над ногою Сергія. Вона була відкрита, і з неї спокусливо стирчав гаманець — товстий, новий. Сергій навіть не думав, що можна вчинити по-іншому. Красти в дитбудинку не вважалося гріхом, навпаки — за те, що цього не вмієш, могли і по голові натовкти. Коли він вчився в п'ятому-шостому класі, ще до появи у школі Арсена, і належав до групи малих, то старші хлопці вимагали «приношень» від менших — двадцять-тридцять копійок в день. А де їх узяти? Звичайно, вкрасти. Не вмієш — навчись. У школі в їдальні ненароком залазив у кишеню до однокласника чи однокласниці з місцевих або йшов на базар. Але після того, як зловили кількох хлопців на гарячому і дерик отримав від міліції «наганяй» і погрози від постраждалих у розправі, збори мзди припинилися. Та старі звич-

ки залишилися, і кралоя тільки тоді, коли траплялася нагла необхідність. Слід сказати, що Сергій жодного разу на крадіжці не попався, мав до цього «вроджений» хист. Він не кидався відразу на жертву, вмів очікувати. А тут і зараз жертва видавалася просто ідеальною.

Шур-шур розкрита торба по нозі. Арсен дримає, довкола порожньо, спереду ніхто не озирається, поруч нікого. Хвать і...

Рука Арсена на його, німий докір в очах. Арсен перехоплює гаманець. Сумка піднімається вгору, бо тітонька щось там поправляє в себе на голові, хустина сповзла. Арсен нахиляється, кидає гаманець на підлогу, майже біля ноги жінки, торкає її легко за плече:

— Пані, пані! То не ваш гаманець під ногами валяється?

Жінка вся стрепенулася, зірвалася на ноги, нагнулася, підняла. В очах стільки вдячності та переляку:

— Мій-мій-мій! Ой, хлопчики, золоті мої! Ох, я роззява, — забідкалася, поправляючи то сумочку, то хустину на голові. — Майже все б втратила! Сьогодні зарплату нарешті за півроку видали, то я моїм лоботрясам різного накупила... Дякую вам, любі хлоп'яточка! Яка має бути горда мама, що народила та виховала таких чесних діток. Ой, ой, я зараз.

Вона похапцем, навіть не відкриваючи гаманця, не перераховуючи гроші, запхала його до сумки, закрила торбу на блискавку і заходилася щось вишукувати у своїй картатій торбі. Нарешті дістала дві пачки світочівських цукерок «Морські камінці». Тицьнула їм до рук, а тоді нахилилася над хлопцями і поцілувала в голову — спочатку Арсена, потім Сергія.

Сергій ладен був крізь землю провалитися. Так йому соромно було чи не вперше в житті. Хлопці мовчки доїхали до своєї зупинки. Тітонька ж не вмовкала і збуджено

розповідала про своїх трьох лоботрясів. Вони зараз у мами на селі, допомагають старенькій по господарці. Старший, Дмитрик, уже в шостому класі — він і на городі справляється, і свиней годує, і води наносить із криниці. Середній, Михась, третій клас закінчив. То він корову пасе, а найменший Ростик — той усім заважає, напевне. Бо за ним пильнувати треба, щоб лиха не накоїв — і собі, й іншим. Йому ж лишень чотири рочки. А тато з мамою в місті на роботі... Звичайна історія.

Хлопці вийшли з трамвая. Арсен і слова не зронив, тільки вже дуже насупився, мов львівська погода на дощ. Сергій заходився перепрошувати:

— Арсенко, слухай, той... Ну, я ж не знав. Я думав — то якась багачка, от і поцупити вирішив. Ну, вибач. Осічка вийшла, — щось таке лепетав Сергій, виправдовуючись.

Арсен зупинився, мов вкопаний:

— Осічка? Що? То це не вперше? Ти, ти, ти такий, як і вони усі, як хлопці з дитбудинку! А я думав, що ти мій друг, що ти інший. Ех! Красти не можна, Сергію! Чуєш? Агов! Красти не можна. Ти своїм куцим розумом не розумієш, що красти не можна? Вона, ну та пані з трамвая, хіба вона винувата в тому, що більше має зараз, ніж ти? Чи той чувак, який їде в дорогій машині, а ти її йому миеш, чи винуватий він у тому, що народився в нормальній родині і його добре виховали? А може, він тяжко працював і наскладав на тачку? Що дивишся? Не всі, хто має більше, ніж ти, — злодії. Ти відбираєш не в бандита чи покидька зайве, Сергію. Ти крадеш у звичайних людей. Багаті трамваями не їздять, у чергах не стоять і на ринки рідко зазирають. І ти — не Робін Гуд. Ти — справжній кишеньковий злодюжка. Якщо ти відбираєш хліб у дітей, то чого тоді дивиєшся, що нас, сиріт, світ ненави-

дить? А за що нас любити? Добре, хай! Я змирюся з тим, що ти в Бога не віриш і заповідей Божих не знаєш. Але в щось ти таки мусиш вірити? А якщо вже геть ні в кого і ні в що, то так і не зумієш стати ліпшим, то так і залишишся внизу, навіть не на землі, а під нею — хробаком. Ні, не так — від них хоч якась користь. А ти, ти... Звісно, вкрасти — легше, але ж...

Сергій сердито блиснув очима:

— Я не такий. Я, я...

Затнувся.

— Що ти? Ти щойно ледве не залишив голодними трійко дітей. І ще посмів взяти в неї цукерки? Гівнюк ти. А ще другом називаєшся!

— Я їх викину. Ти що думаєш, я не зможу без них обійтися? Зможу. Тільки ти не знаєш, через що мені довелося пройти, щоб вижити... То ти — дериків любимчик, а я, а ми...

Сергій підняв було руку, щоб жбурнути кудись убік цукерки, Арсен перехопив її і вирвав пакет із долоні:

— Не смій. Вона їх дала від щирого серця. Завтра занесеш бабуні. Моїми поділимося... А тепер пішли. Буду тебе, дебіла, уму-розуму вчити, бо хоч ти і сволота, та все ж мені друг.

Сергій мав би образитися на Арсена. Той уже три роки відучився з ними у дитбудинку і мав би знати, яке в них там життя. І що ті звички в нього не від розкошів, і що так важко протівитися спокусі розжитися легкими грішми, особливо коли голодний чи холодний. А потім... Потім те все стає звичкою. Але змовчав, тільки нервово переминався з ноги на ногу.

Арсен відійшов на метрів п'ять, озирнувся, махнув рукою, типу, наздоганяй:

— Що стовбичиш? Пішли.

Йшли мовчки. Сергій брів, важко дихаючи, шукаючи собі виправдання, і знаходив. А він ті гроші крав не для себе, він хотів до копійки віддати все другу і бабуні. За те, що добрі до нього, впустили в своє життя, дозволили стати його частинкою. А тепер, що тепер буде? Арсен завтра все розповість бабуні, а та — деріку... Точно, прийдеться збирати манатки.

Арсен попереду, Сергій дріботить слідком. У будинок не зайшли. Поруч невеликий старий садочок. Під яблунею дерев'яна лава, столик. Недалечко, під старою грушею, хтось прилаштував гойдалку. Два ланцюги, дерев'яне сидіння. Справді сидіння, бо має й спинку, і підлокітники, навіть колись було пофарбоване жовтою фарбою, яка вже облупилася.

Місяць сьогодні вповні. Сергію здалося, що той сумно озирає місто, можливо, тому, що світла ліхтарів аж забагато, і він видається вже не таким ефектним. Арсен кивнув головою на гойдалку:

— Сідай. Побалакаємо, — говорив спокійно і наче відчужено. Сергій чемно сів, почуваячись мов на лаві підсудних перед зачитуванням вироку.

6. Пані Войцеховська

І знову тільки — Господи, спаси!
І знову — сльози випікають тіло.
Зоря летіла — так, зоря летіла.
А як упала — серце обпекла,
аж ти сичала й бризкала від болю!
А кажеш — просто — завжди будь собою...
І що тепер — ті сльози на очах,
і що тепер — це серце обгоріле?
Зоря летіла?
Так. Зоря. Летіла...

-- Знаєш, коли я в дитбудинку познайомився з тобою, то відразу зрозумів, що не пропаду. Не згину, бо відчув у тобі щось рідне, відчув частинку дому. Уже пізніше багато розповідав бабуні про тебе і про твоє життя, і про твої сни. А вона плакала, слухаючи мої оповіді. І казала триматися тебе, бо хтозна, кому з нас то більше потрібно. У мене немає рідних братів та сестер. Є двоюрідні, які мене знати не хочуть. Але у мене є бабуня і її світ. І тут з'являєшся ти. Хто ти для мене? До сьогодні думав — брат. Я не хочу помилитися. І тому я розповім тобі те, що, сподіваюся, змінить тебе. Але спочатку відповім на твій закид. Я не дериків любимчик і не його родич. Чоловік бабуні Ніни і батько нашого Семена були братами. А тепер по суті. Ніхто з тих людей, що ходять поруч, не винен у тому, що з тобою сталося. І з тими, хто потрапляє в дитбудинки. І мені з них

ніхто нічого не винен. І я знаю напевне: буває щось набагато гірше, аніж втрата батьків чи незнання — хто ти. Бабуня Ніна каже, що то — втрата гідності. Я хочу розповісти тобі про мою бабуню Ніну. Я знаю, що не випадково вона мене тоді відправила за мінералкою. Щось вона тобі, засранцю, пробувала в перший день утовкмачити, в твою пустоголовину, та, видно, до дупи все. Інші слова тут потрібні.

Арсен приступив майже впритул до Сергія. Пильно зазирнув у очі. Сергій перелякано ковтнув слину, таким дорослим він ще свого друга не бачив.

— А тепер слухай мене уважно, бо якщо те, що я розповідатиму, не вправить клепки у залишки твого мозку, то гріш ціна всьому тому, що ти собі намріяв і що я про тебе вигадав. І мені гріш ціна, бо я тебе не розгледів.

Арсен відійшов убік і всівся навпроти Сергія, на лаві під яблунею. Почав розповідати.

— То було давно. Дуже давно. У далекому тридцять дев'ятому. Початок Другої світової. Вересень. У Львів прийшла радянська влада, та сама, про яку ми з тобою знаємо з книжок. Тобто «перші совєти», так їх тоді кликали. І почалося веселе життя для тих, хто до того мирно жив у цьому місті. Жив по-різному, але мирно. Настали лихі часи. Людей забирали вночі зі своїх домівок, часто цілими родинами. Просто так, без причини, лишень за те, що мав ліпшу хату, роботу, одяг, посаду, не вкрадену, а чесно добуту. Двадцять першого червня сорок першого під оцей ось будиночок, що ми під ним сидимо, о четвертій ранку під'їхала машина, воронок. А в цьому будиночку, віллі, як тут її називають, мешкала мирна добропорядна родина дрібних львівських торговців. Чоловік із дружиною та дві донечки. Їх у ту ніч

заарештували. Завантажили сонних та розгублених, на швидкуруч на нічні сорочки накидався сякий-такий одяг, і все. Їх відвезли у Бригідки, в тюрму. Ніхто нічого не пояснював. Усе просто. Ось документи, ось наказ. А накази зазвичай не обговорюються, а виконуються. Їх усіх кинули в одну камеру, в якій уже й так було за-тісно. Мама благала майже навколішки, щоб відпустили молодшу тринадцятирічну Ванду. Материнське серце відчувало лихо. Та їй швидко заткнули рота: «Будеш чіплятися — розстріляємо».

Уранці на допиті їх усіх родиною звинуватили в контр-революційній діяльності проти радянської держави, навіть наймолодшу, Ванду. Ти знаєш із підручників з історії, що наступного дня, двадцять другого червня, почалася війна фашистської Німеччини проти Радянського Союзу. Совети спішно відступали. А що робити з полоненими, заарештованими за контрреволюційну діяльність? Евакуйовувати? Ще чого! Панькатися зі зрадниками! А, зрештою, і навіщо? У тюрмах почалися масові розстріли. Фронт стрімко наближався, і совети діяли грубо та швидко. Спочатку то була звична для НКВС практика, пригадуєш, нам історичка розповідала. Типу індивідуальний підхід. В'язень «запрошувався» у спецкамеру і без попередження діставав постріл у потилицю. Та і то видалося для виконавців трохи задовгою процедурою, і почалися розстріли вже без церемоній. Заганяли по-більше в'язнів до камер підвалів та через дверцята, оті що для передачі їжі, стріляли з автоматичної зброї. Віконечко відкривалося — і в'язень замість шматка хліба отримував смерть. Правда, декого треба було після цього добивати, не всі відразу помирили. Зайвий клопіт та час для катів, так би мовити. І тоді придумали ще швидшу розправу. Через віконце кидали до камери гранату.

У камеру, де сиділа родина Войцеховських і чекала своєї участі, також кинули гранату. Усі загинули, тільки старшу доньку, сімнадцятирічну Ірену, контузило, вона просто знепритомніла. Обличчя та груди дівчини були залиті кров'ю батька, який в останній момент зреагував і накрив дитя собою, мама прикривала сестру та... Ірен отямилася в могилі десь за Львовом, посеред місива з мертвих тіл, які під літнім спекотним сонцем вже починали розкладатися, особливо ті, що лежали на дні. Їх, очевидно, розстріляли кілька днів тому. Совети дуже поспішали, бо як-будь прикривали трупи в ямі, знаючи, що то не остання ходка, мають бути ще трупи. Дівчині «пощастило», що ходка не остання і що братську могилу ніхто не стеріг. Бо ж від чого чи від кого? Мертві не оживають, а живі? Живим не до мертвих...

Арсен зупинився, переводячи подих. Досі він говорив наче не для Сергія, а кудись убік. Зараз він звернув очі до нього:

— Що, далі розповідати чи, може, досить? Може, тобі розповісти, як приємно та легко вилазити по трупах із ями, чіпляючись за тіла ще вчора живих і щасливих мирних людей? Чи як ридала-голосила, падала на коліна і просила Господа сімнадцятирічна дівчина її умертвити разом із усіма, щоб тільки не терпіти той біль і муку пам'яті, які терзатимуть усе життя?

Сергій мовчав, утупивши очі в землю. Усередині все затерпло від почутого. Чому він це все йому розповідає? Якийсь незрозумілий здогад вліз у серце. Арсен, напевно, прочитав це на обличчі Сергія:

— Ірен ледве вибралася тоді з-під трупів та шматків землі, якою притрусили могилу. Так-так, бачу, вже здогадався. Ірен Войцеховська — то Ніна Фьодорова тепер. Я не запитував ніколи бабуню, що вона тоді відчувала.

Навіщо? Що може відчувати юна дівчина, в якій все життя попереду і яка в один день втратила все? Навіть була живцем похована. Надворі стояв червень. Ірен пересиділа тиждень у лісі, поки з міста не вибралися совети і не увійшли німці. Шило змінилося на мило. Вернула додому. Точніше, до того, що колись було її домом. Порожньо, тихо, страшно. Із хати мародери винесли все цінне — похапцем діяли. Розтросчені меблі, порвані гардини на вікнах, навіть зірваний паркет у вітальні... А німці що? Та нічого. Її не чіпали. Бо батько Ірен — напівнімець по матері. Мусила десь взяти кусень хліба, щоб не померти з голоду. Не каліка — то не подадуть. Та й хто подасть? Війна всіх зрівняла, перетворивши на бідняків. Красти? У кого? У таких само нещасних, як вона? Та й не вміла і не посміла б ніколи то зробити. Ось так, Сергію! Ні городу, ні господарки, хоч здихай з голоду. Батькові крамниці розгромлені, всі родичі мертві. До війни Ірен закінчила гімназію для дівчат, отут недалечко, де зараз четверта школа. Мала добру освіту, знала кілька мов. Німці відкрили школу, набирали серед місцевих учителів. І вона пішла в ту школу вчити дітей. На кусень хліба Ірен собі заробляла. Але то все було тимчасовим, відчувала це. У липні сорок четвертого повернулися совети, другі совети. Ті прийшли вже надовго. Усіх тих, хто був хоч трішки заплямований зв'язками з «окупаційною нацистською владою», арештовували чи просто вбивали. Багато людей виїхало — хто куди, світ за очі, дехто втік із німцями. Бабуні не було куди втікати. Тут залишалася велика могила з рештками її рідних. Вона її покинути не змогла. Посвідчення особи, що їй видала німецька влада, бабуня передбачливо знищила. Звісно, вона та її родина стали ворогами советської влади в сорок першому, і за документами були усі мертві. Удень вешталася

У камеру, де сиділа родина Войцеховських і чекала своєї участі, також кинули гранату. Усі загинули, тільки старшу доньку, сімнадцятирічну Ірену, контузило, вона просто знепритомніла. Обличчя та груди дівчини були залиті кров'ю батька, який в останній момент зреагував і накрив дитя собою, мама прикривала сестру та... Ірен отямилася в могилі десь за Львовом, посеред місива з мертвих тіл, які під літнім спекотним сонцем вже починали розкладатися, особливо ті, що лежали на дні. Їх, очевидно, розстріляли кілька днів тому. Совети дуже поспішали, бо як-будь прикривали трупи в ямі, знаючи, що то не остання ходка, мають бути ще трупи. Дівчині «пощастило», що ходка не остання і що братську могилу ніхто не стеріг. Бо ж від чого чи від кого? Мертві не оживають, а живі? Живим не до мертвих...

Арсен зупинився, переводячи подих. Досі він говорив наче не для Сергія, а кудись убік. Зараз він звернув очі до нього:

— Що, далі розповідати чи, може, досить? Може, тобі розповісти, як приємно та легко вилазити по трупах із ями, чіпляючись за тіла ще вчора живих і щасливих мирних людей? Чи як ридала-голосила, падала на коліна і просила Господа сімнадцятирічна дівчина її умертвити разом із усіма, щоб тільки не терпіти той біль і муку пам'яті, які терзатимуть усе життя?

Сергій мовчав, утупивши очі в землю. Усередині все затерпло від почутого. Чому він це все йому розповідає? Якийсь незрозумілий здогад вліз у серце. Арсен, напевно, прочитав це на обличчі Сергія:

— Ірен ледве вибралася тоді з-під трупів та шматків землі, якою притрусили могилу. Так-так, бачу, вже здогадався. Ірен Войцеховська — то Ніна Фьодорова тепер. Я не запитував ніколи бабуню, що вона тоді відчувала.

Навіщо? Що може відчувати юна дівчина, в якій все життя попереду і яка в один день втратила все? Навіть була живцем похована. Надворі стояв червень. Ірен пересиділа тиждень у лісі, поки з міста не вибралися совети і не увійшли німці. Шило змінилося на мило. Вернула додому. Точніше, до того, що колись було її домом. Порожньо, тихо, страшно. Із хати мародери винесли все цінне — похапцем діяли. Розтроснені меблі, порвані гардини на вікнах, навіть зірваний паркет у вітальні... А німці що? Та нічого. Її не чіпали. Бо батько Ірен — напівнімець по матері. Мусила десь взяти кусень хліба, щоб не померти з голоду. Не каліка — то не подадуть. Та й хто подасть? Війна всіх зрівняла, перетворивши на бідняків. Красти? У кого? У таких само нещасних, як вона? Та й не вміла і не посміла б ніколи то зробити. Ось так, Сергію! Ні городу, ні господарки, хоч здихай з голоду. Батькові крамниці розгромлені, всі родичі мертві. До війни Ірен закінчила гімназію для дівчат, отут недалечко, де зараз четверта школа. Мала добру освіту, знала кілька мов. Німці відкрили школу, набирали серед місцевих учителів. І вона пішла в ту школу вчити дітей. На кусень хліба Ірен собі заробляла. Але то все було тимчасовим, відчувала це. У липні сорок четвертого повернулися совети, другі совети. Ті прийшли вже надовго. Усіх тих, хто був хоч трішки заплямований зв'язками з «окупаційною нацистською владою», арештовували чи просто вбивали. Багато людей виїхало — хто куди, світ за очі, дехто втік із німцями. Бабуні не було куди втікати. Тут залишалася велика могила з рештками її рідних. Вона її покинути не змогла. Посвідчення особи, що їй видала німецька влада, бабуня передбачливо знищила. Звісно, вона та її родина стали ворогами советської влади в сорок першому, і за документами були усі мертві. Удень вешталася

містом у пошуках роботи чи їжі, дивом оминаючи вартові патрулі. Інколи це не вдавалося зробити, тоді переходила на польську мову, говорячи, що документи загубила, називаючись прізвищем своєї кухарки, яка ще в сорок першому дременула в Познань. Вероніка Піховська в списках ворогів советської влади чи в списках неблагоннадійних не значилася, і дівчину просто перевіряли. Випитали, в кого служила, вона назвала прізвище та ім'я свого батька — Владек Войцеховський, заарештований у сорок першому. Її поправили — розстріляний у сорок першому як зрадник советської влади. Тож їй видали тимчасове посвідчення особи і відпустили. З якогось дива ніхто не перевіряв цієї версії. Вероніці Піховській було вже за п'ятдесят. Але, зрештою, як ти перевіриш — всі свідки або розстріляні, або вивезені в концтабори, або втекли. Ночувала вдома, поверталася тоді, коли стемніє. Дім поки пустував, нові господарі міста обживали центр і до вулиці Длугоша ще не добралися. Але за темпами вселень була впевнена, що восени і сюди завітають гості. Та береженого Бог береже. І тому Ірен не ризикувала спати в домі. Завжди знайдуться ті, хто нашепче на тебе, донесе, закладе за просто так, не тому, що має на тебе якісь образи чи ненависть, а просто щоб вислужитися перед новою владою. Тож зробила в пивниці зі старого матраца та підібраного на смітнику ганчір'я кубельце й на ньому спала. Благо, літо, не змерзне. Про майбутнє не думала, якось перебивалася поки дрібним заробітком з дня на день — і за це Богу дякувала. У вересні влаштувалася на вокзалі в ресторан посудомийкою. Зараз ніхто б не зміг упізнати в зачуханій худющій дівчині з синцями під очима та потрісканими губами колишню шляхтянку Ірен Войцеховську. Носила темний довгий одяг, запиналася хустиною так, що тільки очі видно було.

Прийшла осінь. А у Львові осінь — то страшна тягучка. Часто дощить, вологість така, що навіть у теплій хаті важко її переносити. На добрі чоботи і тепле пальто грошей не мала, заробленого заледве на харч вистачало. А тим часом у її будинку поселився новий мешканець. Військовий офіцер, судячи з погонів, самотній пан із котом. То для бабуні було дивовижною. Бо щоб поселялися з котами — таке бачила вперше. Тож тепер мусила вичікувати не тільки коли стемніє, а й коли товариш офіцер вдома вкладуться. Лишень тоді нишком пробиралася до свого прихистку. У пивниці ставало дедалі холодніше. Почалися перші листопадові заморозки. На складені гроші на базарі купила собі теплого кожуха, та на добрі чоботи грошей не вистачило.

Одного холодного дощового дня промочила ноги і застудилася. Того вечора навіть із роботи відпустили раніше, дівчина вся горіла. Зовсім не пригадує, як втрапила до свого кубельця, все було, мов у тумані. Знала, що без догляду, тепла та ліків довго не протягне. До того ж мучив кашель, а він міг її легко видати. Та якось стало байдуже — хай. Може, то й на краще, бо навіщо таке життя — самотня, нікому не потрібна. Лягла, накрилася старими шматами і несподівано поруч почула затишне та заспокійливе муркання. То був кіт товариша офіцера. Так і заснула під тиху котячу коліскову. Очуняла аж через тиждень. Перший, кого побачила, — чоловік у військовій формі, господар кота. Він сидів на кріслі біля її ліжка і турботливо тримав за руку, розмовляючи зі старшим дядечком у білому халаті.

— Криза минула, товаришу Фьодоров. Ваша жінка буде жити. Продовжуйте давати прописані мною ліки і хай багато п'є. А те, що вона марить, то нормально. Що ви хотіли при такій гарячці? Якщо досі не вмерла — житиме.

І ще, молодий чоловіче, це кажу вам як друг. Бо бачу, ви — хороша людина. Ви добре подумали, що робите?

— Да. І ета мая жена. Вот ёйо документи, — він обережно поклав руку Ірен на ліжко, сам кинувся до столу і тицьнув лікарю до рук якісь папери.

— Що ж. Усе наче і правильно, — лікар уважно читав те, що дав йому офіцер. — Нехай. Головне, щоб ваші вам повірили. Може, й повірять. Бо всім сусідам і знайомим відомо, що Ірен Войцеховська, яка тут колись мешкала, разом із родиною була розстріляна в сорок першому як зрадниця советської влади. Це і я можу підтвердити. Але...

Чоловік у білому затнувся. Його голос ще дуже кволий Ірен здавався знайомим:

— Але то документи на вашу дружину? Ох, друже, не загубіть свою голову. Ваші церемонитися не стануть.

— Нічого. Прарвьомся. Спасіба вам, пане Яцек. Завтра же вас атправят к вашим родственікам в Варшаву, как і абещал. Нікто вас не тронет. Слово офіцера.

Ось так моя бабуня, вроджена шляхтянка Ірен Войцеховська, народилася вдруге. І стала Ніною Фьодоровою, дружиною советського офіцера Міхаїла Фьодорова. Дідуневі якимось дивом вдалося переконати «своїх» у тому, що вишукана за манерами і говорити, і поводитися жінка поруч — його дружина Нінка, звичайна селянка. Усім цікавим на перших порах говорилося, що після хвороби Нінка втратила голос. Близькі родичі далеко, а справжня Нінка — мертва. Отак і викручувалися. Вони з дідунем жили добре, у злагоді. Михайло Фьодоров був старшим від дружини аж на двадцять літ. Бабуня любить казати, що наші ангели-оборонці найчастіше приходять до нас не з неба, де, за версією людей, зазвичай мешкають. Вони приходять звідти, звідки і мають прийти, та обирають собі найдивніші образи, інколи не зовсім ангельські подо-

би. Тут найголовніше все вчасно зрозуміти і впустити їх у своє життя, коли вони надсадно гримають у двері твого сумління. І тоді вони не тільки підставлять тобі плече, а й прикриють крильми. Тільки не зрадь себе і не зрадь довіри до себе. Чуєш, Сергію, будь ласка, не зраджуй їхньої віри.

Арсен вмовк. Сергій не знав, що й відповісти. Він уперше бачив друга таким дорослим. Наче то не він щойно говорив, а хтось мудрий, досвідчений і впливовий. Сергій весь стиснувся всередині до маленького атома. Він тепер, здається, розумів, як може гігантська зірка стиснутися до маленької крапочки, а потім зачати рости. Саме це зараз відбувалося і з ним. Йому було гидко від себе, від того, що був ображеним на весь світ, який мав би компенсувати йому за всіма законами справедливості відсутність батьків, статків, дому... Тож, виходить, коли ти наче все маєш і враз в один момент втрачаєш безповоротно і назавжди, то це не означає кончину? Бо обов'язково знайдеться хтось, хто прикриє собою, не соломинку кине у вирву, а подасть руку.

— Знаєш, — говорить серйозно Арсен, — бабуня любить казати, що вижила тільки тому, що хтось там вгорі знав, що вона колись стане потрібною ще комусь дуже важливому й особливому. Може, той хтось колись відкриє нову галактику чи нову паралельну реальність. І можливо, то зовсім і не я, а — ти...

Арсен вмовк несподівано, бо почув, як поруч схлипує, стримується, ковтає сльози, натужним диханням стараючись запахати їх подалі, той, хто, здається, ніколи не плакав. Бо хлопці справжні не плачуть, бо сироти не плачуть, у них серце з каменю, а душа з граніту.

Сергій плакав, він так давно цього не робив. Напевне, останні сльози були ще тоді, коли його залишили напів-

роздягнутого під дитячим будинком. Усі образи, зневаги, кривди на світ за несправедливість та фальшивість ураз полізли з нього. І він уже не стримувався. Арсен не став заспокоювати. Він таким Сергія ще не бачив. Арсен був іншим. Він інколи рюмсавав із туги за домівкою чи тому, що ненавидів роботу на фермі. Сергій завжди знав, як заспокоїти друга, знаходив потрібні слова. Але зараз усі найліпші та найпотужніші слова зайві.

Арсен відійшов убік. Хтозна, скільки минуло часу, може, півгодини, а може, й п'ять хвилин. Але коли звуки ночі стали рівномірними, без шморгання, Арсен зважився підійти. Сергій сидів на гойдалці в тій самій позі. Місяць, що пробивався крізь густе листя, зазиравав йому в очі, і, мабуть, від цього вони блищали.

— Божа роса — так бабуня називає сльози, — Арсен простягнув Сергію хустинку. — Візьми, витри шмаркці. І вставай. Пішли додому. Забагато подій як на один вечір. Завтра нас із тобою чекають великі справи. Бабуня домовилася з одним поважним паном щодо тебе. А з ким — не скажу. Потерпи до завтра. І, знаєш, я думаю, навіть якби вона знала про твій ганебний сьогоднішній вчинок, то не змінила б свого рішення. Вона — ангел, Сергію, добрий ангел.

7. Професор Осмомислов

А небо — високе.
Воно собі небо та й небо.
Високе і чисте.
Стоїть і нікуди не йде.

І ластівки бистрі,
і хмари, і білі лелеки
літають у ньому.
А небо завжди голубе.

Наступний день минув, як і попередні. Арсен навіть не згадував ані про вчорашнє, ні про обіцяну зустріч із поважним паном. Увечері вони поверталися додому втомлені та майже щасливі після того, як добряче попрацювали і гарно заробили. Та зненацька Арсен повернув не до власного помешкання, а в бік корпусів університету. Біля будівлі фізфаку зупинилися. Уже стемніло, та двері корпусу були навстіж відчинені. Арсен зайшов досередини, поманивши за собою Сергія. Сергій здивовано стенив плечима, не став нічого розпитувати і посунув слідком за товаришем. На прохідній дрімала старенька бабуся в окулярах, сивенька, мов голубка, трішки молодша від бабуні Ніни.

— Доброго здоров'ячка, пані Маріє!

— Ой, Арсенко! Доброго здоров'ячка, синку. А ти що не відпочиваєш? Бабуня знає, що ти вечорами волочишся? Як там вона, як її серце?

— Та нічо. Дякую. Уже ліпше, — відповідав Арсен, схоже, він тут не був випадковим гостем.

— Ой, ліпше. Слава Богу! Та то літа, хлопчику, кляті літа. Сама ледве-ледве скриплю, а пані Ніна аж на десять літ від мене старша, що то вже балакать. Літа... — і пані Марія важко зітхнула.

— А я от друга привів до Олександра Олексійовича в гості, — Арсен майже нахабно вставляв своїх п'ять грошків у зітхання-причитання старої. — Він у себе чи, може, тойво, нема його?

— Та де ж йому бути, у себе, — пані Марія манірно закотила очі. — Ой, також уже немолодий, а який непосида. І що ж вам, чоловікам, удома не сидиться? Га? Каже: ніч сьогодні особлива. Та щороку одне й те ж каже. Як там той період си називає, от склероза, щолітній. Тіко мені нинька нагадував... Ну, підкажи старій?

— Зорепад? — сказав невпевнено Арсен.

— Сам ти зорепад, — нервово відповіла стара. — То попростяцьки, а я все-таки працюю в науковій установі. А ти мені дурне говориш. Зорепад — то в пісні, яку покійний Яремчук колись співав. Ой, як співав! Такий молодий, бо не доспівав. А що вже нам старим казати, коли такі люди мруть, як мухи. Скільки то йому літ було, як помер? Не пам'ятаєте, не? Та звідки вам. То він кумир нашого покоління! Але як то він співав і про той зорепад, і про ті Стожари... Ади, заговорили стару. Ну, як же ж його, дідька, називають той зорепад? От хулера, тре' була записати.

Ззаду почувся трішки насмішкуватий хрипавий чоловічий голос:

— Це, Маріє Іванівно, метеоритний потік Персеїди! Але він тільки за два тижні. Ще трішки зарано.

— О, я ж і кажу їм! За два тижні, то за два тижні, але ж підготуватися тре', не? Заплутали мене зовсім. А то — зо-

ренад. Зорепад! Який там, в дупу, ой, перепрошую, зоренд. Потік тої самої Персії то всьо.

— Персеїди, — поправив Арсен.

— Ну, а я що кажу. Її. О! А то — зорепад!

— Доброго вечора, молоді люди! Ви до мене? — перед ними стояв невисокого росту худий сивочолий чоловік. Він тримав у руці літрове горня з водою.

— Доброго вечора, Олександрє Олексійовичу, — відповів за себе і за Сергія Арсен. — До вас!

— Ага-ага. Мені Ніна Петрівна вчора телефонувала. Тож я вас іще від учора жду, — чоловік говорив спокійно і трохи поволі, наче зважував кожне слово.

— Так-так. Вибачте, — Арсен трохи зніяковів. — Учора не получилось ніяк. Так що, знайомтеся. Це і є Сергій, той самий. Він мріє бути астрономом, як і ви. І тому, може, ви, той, якщо, звісно, маєте нині час, можливість і нагоду, і ви нам... йому, тобто... той-цей...

Арсен осікся.

— Який ти красномовний, синку! Як завжди, звісно, — чоловік усміхався, здається, тільки очима. — Ну, Арсенко, ти ж знаєш, із часом вільним у мене непросто, але хіба я можу відмовити колезі? Та й Ніні Петрівні, звісно...

Чоловік по-змовницьки підморгнув хлопцям:

— Чай будете, справжній, карпатський? Сам збирав і сушив. Ось води із запасників набрав. Десята, то вже вимкнули, але наша Марія Іванівна, як справжня берегиня, бачите — приберегла.

— Ой, що ви таке кажете, пане професоре, — пані Марії було приємно це чути, але вона для годиться віднікувалася. — Та то кожна поредна газдиня таке б зробила.

Але Олександрю Олексійовичу, очевидно, дуже подобалося робити приємності людям, навіть словесно, і він продовжував:

— Удома — то святе, пані Маріє. Але ж на роботі не всі такі моторні та проворні, як ви! Бо думаете не лишень про себе чи свою родину, ви піклуєтеся про всіх нас. Ой, Маріє Іванівно, не будьте такі скромні. Ви — справжній янгол.

Пані Марія зашарілася, смішно закотила очі догори і скромно зітхнула. Хлопці, ледве стримуючи регіт, попленталися слідом за професором.

— Ну що, орли, так і не відповіли, чаю хочете? — У професора був сьогодні гарний настрій, і окрилені орли майже хором відповідали:

— Хочемо, навіть дуже.

— Але в мене, орли, халепа. Цукру немає, і ніяких бомбонів¹ солодких до того діла.

— То нічого, пане професоре. У нас до чаю цукерки є, — і Арсен потрусив пачкою «Морських камінців», тою самою, яку Сергій вчора ледве не викинув. Свою він залишив бабуні.

— О, то в нас сьогодні майже бенкет! І то, певне, на честь такої події, як дощ Персеїди, що незабаром відбудеться? А зрештою, щоб випити доброго чаю з хороши-ми людьми, й привід не потрібен. Правда ж?

— Пане професоре, а що то за потік Персеїди, ну, тобто по-науковому розтлумачте? — допитувався Арсен.

— По-науковому? Не, ліпше, по-науково-популярному. Є така комета Свіфта-Туттля. Вона так названа на честь учених, що її відкрили. Так от та комета, як і наша Земля, до речі, мандрує по своїй орбіті довкола Сонця. Один раз на рік наша Земля дуже близько підходить до орбіти комети та її хвоста і перетинає його частково. Завдяки цьому над нашою планетою випадає метеоритний дощ.

---

¹ Цукерок (діал.).

Дрібні частини комети входять у земну атмосферу на швидкості понад двісті кілометрів за годину на висоті близько сто тридцять кілометрів і миттєво згорають, залишаючи в небі яскраві сліди.

— Ух ти, от тобі й Персеїди дощові! — вигукує зачудовано Арсен.

— А знаєте, молоді люди, хто такий Персей? — професор, схоже, заходився хлопців екзаменувати.

— То щось типу римське? — ляпнув перше, що прийшло в голову, Арсен.

— Римське? — пан професор аж рота відкрив від здивування.

— Ой, ну не, типу грецьке, — поправився скоренько Арсен.

— Ой, типу-типу! Фу, неук. А ви, колего, що скажете? — професор хитро примружив очі, звертаючись до Сергія. — Вам як майбутньому фахівцю в царині неба просто необхідно знати міфологію, бо без неї там, — і чоловік тигцннув угору пальцем, — як без рук. Усе в тому світі зв'язано в один кріпкий вузлик, і якщо добре потягнути за ниточку на землі, то обов'язково на іншому кінці її, десь у сузір'ї Риб, наприклад, комусь захочеться підняти вгору руки і помахати нам. А небесні світила інколи поведуться як вигадані нами боги, тож, знаючи міфологію, інколи навіть інтуїтивно можна вгадати норів і характер того чи іншого світила. Так що ж, колего, щодо Персея?

Сергій хитро примружився:

— Так, пане професоре, щодо Персея чи Персеїди?

— О, Арсене! Видиш, а то типу-типу. Молодець, колего! Відразу капканчика помітили.

Сергій ледь усміхнувся і повів далі:

— Персеїда, або Перса — це німфа, океаніда, одна з-поміж трьох тисяч доньок титана Океаніда та його

дружини Тефіді, яка була донькою Урана, бога неба, та Геї, богині Землі. За віруваннями давніх греків, батько Персеїди Океанід — це величезний титанічний потік, у який сідають Сонце і зірки і з якого вони знов з'являються. На крайньому заході Океан омиває кордони між світом життя і смерті. Персеїда була дружиною бога сонця Геліоса. У них з Ге...

— Блін, — Арсен не втримався. — Звідки ти то все знаєш? Я також трохи в міфології шарю, але так... Буває ж таке! Я думав ти тіки про небо читаєш, Сергію, а тут... Ха.

— О, колего! Вражаєте! Поважаю, — професор задоволено всміхався. — Багато хто з моїх студентів не може похвалитися такими глибокими знаннями в царині міфології. А тобі, Арсенко, зовсім не завадило б також ті знання підтягнути. Ти ж мандрувати зібрався? Пра'?!

— А що? Я про каньйони, гори та долини знаю багато, як і про столиці держав. Про клімат, про тварин, рослини, які там ростуть. Навіть про будинки. При чім тут казочки?

Ось так, розмовляючи, вони піднялися на другий поверх. Повернули ліворуч, зупинилися перед залізними дверима. Професор вийняв із кишені ключі, відімкнув двері:

— Прошу, панове, заходити, — він пропустив перед собою хлопців і продовжував говорити: — А от і не все так просто, Арсенко! Є ціла наука — топонімія, яка вивчає географічні назви і їх походження. От, скажи, куди б ти хотів поїхати? Хай то буде досить гучне місто.

— Можна в Європі? — перепитав Арсен, зосереджено думаючи.

Професор кивнув головою:

— Можна!

— Добре, хай то буде Мадрид, — погодився невпевнено Арсен.

Вони зайшли в невеличку кімнатку, ледь освітлену тьмяною лампочкою під самою стелею. Стіл під вікном був увесь завалений паперами, зошитами, книгами. Навпроти ще один стіл із трьома стільчиками довкола, бланка з-під кави на ньому. Професор устроїв у літро-не горня кип'ятильник, тоді ввімкнув його в розетку.

— Сідайте, орли. Поки закипить і завариться, можемо добалакати.

Хлопці просто впали на стільці. Арсен спиною до вікна, Сергій біля дверей.

Професор відкрив жерстяну банку, в кімнаті запахло травами — материнкою, чебрецем і ще чимось гірко-солодким. Сергій прочитав напис на банці: «Кава». Але то було ліпше, ніж кава.

— О, хлоп'ята! Який запах! Жменька карпатських гір в одній ложечці, — професор набрав щедро по цілій чайній ложці сухого чаю і кинув у горнята, які дістав із полочки, прибитої над столом.

— Ну що? Мадрид, кажеш, — професор усівся навпроти так, щоб добре бачити хлопців. — А що ти знаєш про Мадрид, Арсене?

— Дещо знаю. Столиця Іспанії. Засноване місто у IX столітті. Розташоване в центральній частині Іберійського півострова. Його середня висота над рівнем моря десь шістсот п'ятдесят метрів, і це робить Мадрид найвищою столицею у Європі. Географічні та кліматичні умови стандартні як для Південної височини в Центральній Іберійському плато. Місто знаходиться в кількох милях від гірського хребта Сьєрра-де-Ґуадаррама і розташоване в басейні річки Тежу. Головною річкою міста є Мансанарес, яка витікає з підніжжя хребта Сьєрра-де-Ґуадаррама

та мадридських околиць Монте-де-Ель-Пардо і наповнює однойменне водосховище, що в нього також потрапляють води від інших струмків та річок Техада і Маніна. Ну, що ще там...е... — Арсен почухав потилицю і насупив брови. — О, про клімат. Мадрид перебуває в зоні середземноморсько-континентального клімату. Зими в місті холодні, температура падає нижче 4—5 градусів тепла, часто трапляються заморозки, а іноді й снігопади. Літо спекотне, середня температура становить близько 24 градусів за Цельсієм, а максимальна температура іноді перевищує 35 градусів. Усе.

— Молодець, дуже-дуже добре, — похвалив Арсена Олександр Олексійович.

— Ну, ще можу додати таке... — Арсен примружив одне око та скривився, наче силкувався щось пригадати. Сергій знав, що на завершення товариш підготував щось дуже вразливе для професора. — Десь читав, що іспанці мадридців називають кішками. За легендою, це наймення вони отримали ще в середньовіччі за здатність захоплювати замки, підіймаючись по стінах та скелях голіруч, наче кішки. А ще... Я хочу дуже побачити на власні очі кориду.

— Я вражений. Молодець! — Олександр Олексійович задоволено закивав головою. — Ти добрий син свого батька і достойний внук своєї бабуні.

Арсен задоволено всміхався, а професор продовжував допит, схоже, іспит іще не завершився:

— А чому Мадрид називається Мадридом? Знаєш, друже?

— Е-е-е! Мо', як і Львів, на честь сина чи внука короля? Е-е-е... Чи як Київ, на честь князя... Ну, точно щось типу того.

Олександр Олексійович задоволено продовжував:

— Майже. За давнім переказом, Мадрид був заснований античним героєм Окнієм, сином Тіберіна та віщунки Манто. На березі річки Мансанарес була заснована фортеця Мантуя Карпетанська. Є версія, що назва Мадрид походить від кельтського Магеріт — «великий міст», після арабського завоювання Іспанії спотвореного в Маджіріт.

— О, який жах! Хіба нормальна людина то все запам'ятає? — Арсен тільки махнув рукою. — Це ж не Хронос, із яким усе зрозуміло!

— Чому ж, я пам'ятаю!

— Ну, ясен перець. Бо ви — професор!

— Та якби ти знав міфологію, оті казочки, Арсене, то це і не видавалося б тобі таким дивним. Ну, колего, а ви що скажете? — перевів свою увагу на Сергія професор. — Можливо, щось додасте?

— Тіберін — римський бог річки Тібр. У Мадриді багато води, і тому нічого дивного, що назва міста тісно пов'язана з водою. Я не так багато знаю про Мадрид, але добре пам'ятаю, що в ньому народився Маслама-аль-Майріті, найвідоміший астроном Кордовського халіфату і засновник математичної школи.

— О, колего! Ви мене вразили в саме серце! — професор аж підстрибнув від задоволення. — Відсотків вісімдесят моїх випускників поняття зеленого не мають, хто то такий. Ну, Арсенко, розколюйся, шибенику, де ти відкопав такий самородок? Я шокований і приємно здивований.

— Ми з Сергієм разом живемо та вчимося в дитячому будинку. Сергій, як і я, сирота, але мені пощастило більше. У мене є бабуня, а у нього...

Арсен опустил очі до столу, роздумуючи над продовженням речення, і вже цілком серйозно додав:

— А у нього тільки я і мрія. Мрія стати астрономом.

У банці забулькала вода, і хмаринка пари піднялася вгору. Мов мрія маленького хлопця про небо, котра може і не здійснитися.

— Ти і мрія? — чи запитував, чи стверджував розгублено професор.

Сергій уже бачив такі розгублені та співчутливі погляди, які кидали на нього ті, хто довідувався враз, що він сирота. Але цього разу навпроти стояла людина, яка — Сергій то відчував — не випадково стрілася в його житті. Професор як міг запахав подалі свої жалощі, натомість майже буденно запитав:

— Колего, а що у вас із математикою та фізикою? Бо міфологію ви знаєте бездоганно...

Сергій стеноу плечима, замість нього відповів Арсен:

— Повна задниця, професоре, — Арсен осікся, — ой, перепрошую.

— Прикро, — відповів професор, — але не смертельно, поправимо. А зараз будемо пити чай.

Професор розливав у горнятка окріп, і кімнатку заповнив міцний аромат карпатських трав. Хлопці вмовкли, слухаючи, як професор ложкою розколючує в горнятку воду, щоб заварювалося швидше. Вони пили чай, закушуючи його солодкими цукерками. Професор мав зосереджений і серйозний вигляд, наче він не чай зараз готував, а доводив якусь теорему.

— Арсене, а ти нагорі в нас уже бував? — і професор тицяє пальцем угору.

— Так, бував. Разочок чи три?.. — Арсен нахиляє голову, наче щось силкується пригадати. — Не, два. Один раз із бабунею, мені було років сім. Але тоді погода підвела — вітряно і хмарно, тож мало що і бачив. А вдруге — в п'ятому класі з екскурсією шкільною.

Ще коли в четвертій школі навчався, поки бабуня не захворіла.

— І як тобі, сподобалося?

— Ну, наче цікаво. Але, знаєте, Олександрє Олексійовичу, я не Сергій, мені ті всі зорі ваші якісь ніякі чи однакі. Шо Оріона, шо Касіопея... Я люблю конкретику. От побачив фотки з Мадрида, сподобалося, і я знаю, що зможу то побачити, якщо захочу. Поїду в Мадрид, пройдуся вуличками міста, посиджу на бруківці, а тут... Ну бачив я фотки з Місяця. І що? Купа каміння. Теж мені, дивина! Дивися-передивися в той телескоп — хоч лусни — зорі ближчими не стануть, навіть той Місяць не є таким близьким. Подорож туди не купиш. Ну, все приблизне в тій вашій астрономії, наче і дослідження якісь там незрозумілі робите, розрахунки. То все відносно, бо його не помацаєш руками.

— Що? Боже, який ти прагматик, Арсене! — професор говорив здивовано і аж сплеснув руками. — Якби всі такими були, то й досі вважали б, що Землю тримають на собі кити, і ми не падаємо з неї тільки через те, що нерухомо стоїмо на місці, а всі планети-зорі-комети бігають довкола нас. А мандрівники, якщо далеко запливуть на своїх човнах, то точно впадуть з краю землі. Ти як майбутній мандрівник не боїшся впасти з краю землі?

— Ну ви загнули, пане професоре! Я ж не повний лох! Я про те, що, мо', воно комусь і тре', там для філософів типу вас із Сергієм, але для більшості нормальних людей... Е-е-е... Тобто воно наче і цікаво, але тіко на рівні обеесу.

— Чого? — професор здивовано витріщився на Арсена. Сергій пирскав від сміху.

— Ну, радіо таке є: «Одна баба сказала».

— Яка баба, Арсене? — в очах професора крім здивування стояло ще щось, і воно було не дуже добрим. — Арсене, ти наче щойно з пальми зліз! Я тобі дивуюся. Сергію, а ти чого мовчиш? Що ж ти свого товариша ні в чому не переконав? То астрономія як наука не потрібна, виходить?

— Та я такого не казав, — запротестував Арсен, відчувуючи, що бовкнув зайве. — Не казав я такого, вона мені просто не ці...

Але не встиг договорити. Професора понесло:

— Астрономія, синку, одна з найстаріших наук. Елементарні астрономічні відомості вже тисячі років тому мали народи Вавилону, Єгипту, Китаю і застосовували їх для вимірювання часу та орієнтування за сторонами світу. Точний час, кількість днів у році, високосний рік, тривалість доби, хвилини, секунди, мій прагматичний друже, — це також один із здобутків астрономії. І в наш час знання з астрономії використовують для визначення точного часу й географічних координат у навігації, авіації, космонавтиці, геодезії, картографії. Астрономія допомагає досліджувати й освоювати галактичний простір, розвивати науку про Всесвіт й вивчати нашу планету з космосу. Хоча тобі це і не цікаво. Однак і це ще далеко не все. Що скажеш, Сергію?

— Ну, тут все просто. Космос діє на нас, — захоплено дивився на професора Сергій, він поділяв його хвилювання. — Місяць і Сонце, наприклад. Вони спричиняють на Землі припливи і відпливи. Сонячне випромінювання та зміни на Сонці — вибухи, бурі — впливають на те, що відбувається не тільки в земній атмосфері, а й із самою людиною. Механізми впливу різних космічних тіл на Землю також вивчає астрономія.

— Е-е-е, — Арсен хотів вибачитися, але його вже не чули.

— Астрономія вивчає в космосі речовину в таких станах і масштабах, які не можна створити в лабораторіях, і цим розширює фізичну картину світу, наші уявлення про матерію, — Олександр Олексійович не міг заспокоїтися. — Наперед визначаючи настання затемнень Сонця і Місяця, появу комет, показуючи можливість природничо-наукового пояснення походження й еволюції Землі та інших небесних тіл, астрономія підтверджує, що межі людському пізнанню немає. У минулому столітті один із філософів-ідеалістів, доводячи обмеженість людського пізнання, твердив, що, хоч люди й зуміли виміряти відстані до деяких світил, вони ніколи не зможуть визначити хімічний склад зір. Проте незабаром було відкрито спектральний аналіз, і астрономи не тільки встановили хімічний склад атмосфери кожної зірки, а й визначили їх температуру. Марними виявилися й багато інших спроб окреслити межі людського пізнання. Так, учені спочатку теоретично оцінили температуру місячної поверхні, потім виміряли її з Землі за допомогою термоелемента і радіометодів, згодом ці дані були підтверджені приладами автоматичних станцій, що їх створили і послали на Місяць люди.

— О! — тільки й спромігся вимовити Арсен, зосереджено втупивши очі у свій чай.

8. «Служба неба»

А хмари у небі —
то білі, як сміх, парасольки,
і сяють так чисто —
в них зорі щоденно сплять.
А хмари у небі —
то яськи — товстенькі квасольки...
А хмарки — то ми у дитинстві.
Ти
і я.

А потім вони піднімалися на дах крутими гвинтовими, ще австрійськими, сходами. На безхмарному та чистому нічному небі миготіли зорі.

— Ах, — тільки й зумів вимовити Сергій. Місто, мов на долоні...

— Прегарно, так! Ніч — красива пора, правда ж, хлопці? — Пан професор усміхається чи то небу, чи хлопцям, задерши догори голову, і радісно додає:

— Що ж, орли, давайте я проведу вам маленьку екскурсію. Тут у нас на невеликому майданчику аж три павільйони з телескопами. В одному — астрокамера Цейса. То для фотографування ділянок зоряного неба, в іншому — рефрактор Цейса для спостережень окремих об'єктів зоряного неба, а в третьому — вертикальний сонячний телескоп зі спектрографом подвійного відбивання.

Хоча він із вигляду і найменший, але це лише частина лійсберга, молоді люди, бо прилад займає ще два нижні поверхи.

— Астрокамера кого? — Арсен здивовано перемелює почуте.

— Не парся, — каже йому Сергій, поклавши руку на плече. — Сприймай як марку авто, такий собі знак якості в астрономії. Бо то довго розповідати.

— Можна подумати, ти того чувака знаєш, і що таке астрокамера — теж? — Арсен скептично окинув друга поглядом.

— Та трохи читав про це. Карл Фрідріх Цейс — всесвітньо відомий німецький інженер і виробник оптики, засновник фабрики оптичних систем «Цейс». Астрокамера Цейса — це...

— Ну все, з мене досить, Всезнайко, — Арсен осмикнув приятеля. — Я все одно ніц не второпаю. Давайте ліпше на зорі дивитися в ті ваші астроцейси, га? Мо', продовжимо?

Олександр Олексійович і продовжував. Підморгнув по-змовницьки Сергію і продовжував.

Розповідав багато та натхненно, час від часу закриваючи очі, наче це допомагало йому вкотре переживати переказане. Було видно, що професор любить і це місце, і свою роботу. Тому говорить щиро, може, трішки пафосно, пишаючись тим, про що каже:

— І хоча Арсен нас із вами, колего, хотів переконати, що астрономія не дуже потрібна наука, та все ж астрономічна традиція у Львові має доволі давню історію. Першу обсерваторію заснували єзуїти 1771 року, як і наш Львівський університет, до речі. Щодо обсерваторії. Це була спеціальна вежа, вхід у неї знаходився з боку костелу Єзуїтів. То той костел, Сергію, що за пам'ятником

Шевченка, пригадуєте, так? Арсене, ти Сергієві, сподіваюся, костел Єзуїтів показав?

Арсен ствердно кивнув головою, професор продовжував:

— Одначе перше відоме астрономічне спостереження, воно стосувалося затемнення Сонця, у нашому Львові провели ще раніше. Такий собі отець Домінік Лисогорський у 1764 році в маєтку Сераковського у передмісті Львова в Оброшино спостерігав затемнення Сонця за допомогою астрономічного годинника, квадранта із зоровою трубою та мікрометром, а також телескопа Ньютона. Ну, тобі, Арсене, це нічого не скаже, а колега, сподіваюся, мене зрозуміє.

Арсен тільки хмикнув. А Сергій аж зашарівся від таких компліментів на свою адресу. І до нього почало нарешті доходити. Він зараз стоїть у найсправжнісінькій обсерваторії. Он який сюрприз приготували йому бабуня Ніна та Арсен і он із якою людиною познайомили! Професор тим часом вів далі:

— Саме ці спостереження згадуються в тогочасних протоколах Паризької Академії та у «Віденських астрономічних ефемеридах». От тобі й тутешні «попи»! Ге, теперішні видаються дрімучими, як тайга в Росії. Ви з історії знаєте, що після першого поділу Польщі єзуїтів заборонили, і вони виїхали зі Львова. Але обсерваторія залишилася. Бачите, поступ науки не зупинити! Отже, обсерваторія перейшла до рук австрійських астрономів. Колишній єзуїт Юзеф Лісганіг отримав завдання від імперії Габсбургів картографувати Галичину і Волинь, які увійшли до Австро-Угорської імперії, найточнішими на той час астрономічними методами, Арсене. А якими?

— За зорями? — майже не вірячи в озвучене, невпевнено передбачив Арсен.

— Еге ж, за ними! І спостерігаючи за зорями з відомими координатами з різних положень, астрономи переміряли все від Кракова до Збруча. Вони склали дуже точну карту, друже Арсене. Так необхідну кому? У першу чергу мандрівникам.

— Вибачте мені, Олександрє Олексійовичу! Ну ляпнув дурницю, ну, тепер жалію. Більше не буду, — Арсен щиро каюся.

— Пане професоре, той... е-е... — Сергій не втримався. — А можна подивитися туди через телескоп?

І хлопець тицяє вгору.

І стається диво.

Яскравий смарагдовий промінь розкраює нічне небо і сягає, здається, зір.

— Це спеціальна лазерна указка, — жартує Олександр Олексійович. — Дивіться сюди, ось одна з найяскравіших зірок нашої північної півкулі — Вега, а он сузір'я Лебідь.

— Північний Хрест? — перепитує Сергій.

— Чумацький шлях, — заперечує Арсен.

— Так, його по-різному називають. А ще Молочний Шлях. Одна давня легенда говорить, що то Велика праматір Земун розлила там своє молоко, от і утворилася Молочна дорога. А осьдечки Велика та Мала Ведмедиці. І Полярна зірка поруч. Хто знає, як українці називають ті Ведмедиці?

— Та то навіть я знаю, — Арсен активно реабілітувався. — Великий та Малий Віз називають.

— Правильно. А хто знає, чому ті сузір'я назвали Ведмедиями? Хіба вони схожі на клишоногих? Ну, колего, може, ви спробуєте? — професор усміхався, він був упевнений, що Сергій знає. І Сергій знав.

— За одним із грецьких міфів, красуню Каллісто, доньку царя й правителя Аркадії Лікаона, покохав сам

Зевс і з'явився до неї в образі Аполлона. Це розгнівило та обурило дружину Зевса Геру, і вона вирішила вбити супротивницю. Рятуючи кохану від гніву Гери, Зевс власноручно перетворив її на Велику Ведмедицю. Одного разу син Каллісто і Зевса Аркад, повертаючись із полювання, побачив біля дверей свого помешкання ведмедя. У хлопцеві спрацював інстинкт мисливця, і тільки Зевс в останній момент стримав руку Аркада. Той міг убити власну матір. Після цього Зевс узяв Каллісто до себе на небо, щоб її випадково хтось на землі не підстрелив, й увічнив у сузір'ї Великої Ведмедиці. Улюбленого песика Каллісто Зевс перетворив на Малу Ведмедицю. Пізніше Зевс забрав на небо й сина Аркада, якого обернув на сузір'я Волопаса. Головна зоря сузір'я Волопаса — Арктур. Це слово в перекладі означає «страж ведмедиці».

— Вичерпно, Сергію! Відмінно просто! Ви, колего, мені дедалі більше подобається. Тільки й додам, що Велику й Малу Ведмедицю можна бачити на небі цілорічно, тому що це сузір'я, котрі не заходять за обрій. Вони найяскравіші й найпомітніші на північному небі. І, до речі, за зорями цих сузір'їв можна перевіряти зір. Якщо кожна зоря з сузір'я вам чітко бачиться, зарано звертатися до окуліста, коли ж ні — то справи кепські з зором. Що ще, колего, ви додасте?

— Та наче й нічого. Хіба що... — Сергій наче щось пригадав. — От на Малий Віз ми, українці, ще кажемо Пасіки. Кожна зірочка — то вулик. А ще я в одній книжці читав таке. Наші предки вірили в те, що у Великому Возі між крайнім переднім конем і другим конем є маленька зірочка — вудила: коли вони перетруться, тоді й кінець світу настане.

— Можливо, — чи то серйозно, чи жартома каже професор, у темряві і не добереш. — А хочете на Місяць зблизька подивитися? Га?

Хто ж не захоче?! І професор повів хлопців далі мандрувати своєю вотчиною.

— Що ж, колеги, щоб добре роздивитися Місяць, ідемо в павільйон із телескопом — тільки, Арсене, не жайхайся, — рефрактором Цейса.

Хлопці опинилися в просторому павільйоні й завмерли вражено перед величезним телескопом.

— Отже, орли, знайомтесь: австрійський пан, він тут із середини минулого століття, але й досі справно працює. Ви добре знаєте, що Земля наша, як, зрештою, й усі небесні тіла, перебуває в постійному русі. От таким чином за всіма небесними тілами рухається і наш телескоп. Куполоподібний дах, той, що над нами, може відчинятися, що і потрібно для зміни положення телескопа. Лишень одна морока — кожні сорок хвилин слід накручувати його механічний годинник.

Якісь маніпуляції біля телескопа — і Олександр Олексійович запрошує Сергія першим глянути.

— Ах! Це ж Місяць! І зовсім поруч! — майже шепоче Сергій. Від здивування, здається, і дар мови втратив. Весь усередині від зачудування та захвату заляк, бо це зовсім не те, що бачити Місяць на малюнку.

— А ось тепер сюди погляньте, Сергію та Арсене! — запрошує професор.

Серед безхмарного зоряного неба добре видніється яскраве світило, яке не мерехтить.

— Це не зірка, — впевнено каже Сергій. — Це якась планета, бо тільки планети не мерехтять.

— Правильно! Це планета, і це — Юпітер. — Олександр Олексійович відкриває щілину сферичного купола, наводить телескоп і запускає годинниковий механізм, який «веде» телескоп за світилом.

— Ось так виглядає Юпітер із Землі, — каже пан професор, пропонуючи глянути у телескоп. — А поруч, бачите, його чотири супутники: Іо, Європа, Ганімед, Каллісто. Найцікавіша з них — Європа. Уся поверхня цього супутника вкрита стокілометровим шаром льоду. І на ньому, уявляєте, практично немає кратерів від зіткнень із астероїдами. Це дуже дивно, адже майже всі планети та їхні супутники в Сонячній системі вкриті кратерами. Наша Земля не виняток. Запитання — чому? Відповідь у ще одному факті. Льодова поверхня на Європі — рухається. Ці два факти доводять, що під поверхневим льодом лежить водний океан. А отже, можливо, саме там колись виявлять позаземне життя — цих страшних чи нестрашних інопланетян!

Арсен і собі витріщається на Юпітер, прицмокує язиком, його скептицизм кудись занастився, і він обережно починає:

— Ну, все! Здався остаточно. Пробачте дурневі, панове астрономи, ще раз! У таке видиво і справді можна закохатися та навіть зробити своїм фахом. Одне мене тішить, що моя мрія не гірша від вашої.

Пан професор сумно посміхається, кладе руку на плечі вищому від нього зростом Арсену.

— Розумію і поважаю, Арсене, але й ти чужі мрії поважай. Хоча, знаєш, інколи мене такий розпач розбирає, коли доводиться микатися кабінетами тих, хто тимчасово керує й освітою, і нашою державою, і наукою... Доводиться переконувати, що астрономія потрібна, зорі комусь треба вивчати, а не тільки під ноги дивитися, як і де

трава росте. А в чиновницьких кабінетах мрійників нема зовсім — одні скептики сидять. Можливо, вони колись і були мрійниками, та забули. Чи то краватки та догорі маринарки перетворюють людей на чиновників, а мо', то велика кількість влади робить їх блазнями та заручниками грошей? В очах читаю одне і теж: «Кому воно тре', те ваше небо?» Та хіба воно тільки моє? Охо-хо, коли дивитися лише під ноги, так легко перетворитися на крота... Хлопці, не будьте кротами, кротів до неба не пускають... Цитую майже за Сковородою, — і професор сумно розсміявся.

А пізніше вони сиділи в кабінеті, в тій самій тісній комірчині з невеличким віконечком, яке виходило у двір університетського корпусу і з якого можна було побачити хіба що дах будинку навпроти. Сутінки закрадалися в кімнату, світало. Арсен солодко спав, скрутившись калачиком у старому м'якому кріслі, а Сергій із Олександром Олексійовичем розмовляли: і про небо, і про астрономів. Здебільшого говорив професор, а Сергій слухав, він, мов суха земля, всотував у себе всю поживну рідину, яка лилася з уст мудрого чоловіка.

— Справа в тому, що знати координати змінної зірки для спостережень недостатньо. Найчастіше це дуже слабкі зірки, й без пошукової картки їх практично треба відкривати заново. Крім того, для реальних висновків про фізичний стан зоряної атмосфери необхідно точне знання її елементів, тобто початку моментів максимуму й мінімуму кривої блиску. Тому що періоди, приміром, у пульсуючих зірок, невеликі, необхідні тривалі спостереження, практично постійно потрібно вести «Службу неба». Тому, мій юний друже, без знань математики,

фізики та хімії ви не впораєтеся з жодним, навіть найелементарнішим, завданням.

За дверима хтось гучно задзвенів ключами, почулися приглушені голоси. Олександр Олексійович глянув на годинник:

— Овва, колего, восьма ранку! От і забалакалися ми з вами. Знаєте, я хочу вам дещо подарувати, одну маленьку книжечку, вона якраз для мрійників. Завдяки тому, що вони народжуються, наша планета досі жива. Повірте, то я вам кажу не як науковець, а як чоловік із досвідом.

Професор відсунув шухляду столу, щось там вишуковуючи під стосом паперу:

— Де ж вона? Ага, осьдечки!

З-під самого низу витягнув на світ Божий невеличку книжку й урочисто простягнув її хлопцю. Сергій узяв обережно, наче брав до рук не звичайну книгу, а щось крихке та цінне. На обкладинці було написано: Пауло Коельо, «Алхімік».

— Дякую, дякую, щиро дякую, — забубонів Сергій. У нього забракло слів, аби ще щось додати.

— Зачекай дякувати. Це ще не все... — Професор потягнувся до верхніх полиць із книгами. На корінцях були різні чудернацькі назви: «Фізика планети Марс», «Курс практической астрофизики», «Звезды, их рождение, жизнь и смерть» і так далі. Урешті з-поміж них він витягнув найнепримітнішу, загорнуту в коричневий папір. Простягнув книгу хлопцеві. Той її взяв, розгорнув. Це був посібник із математики. Сторінки всередині жовті від давності та зачитані, якщо можна так сказати про підручник із математики. Очевидно, книжкою часто користувалися. Прийшла Сергієва пора.

— Бери-бери, це також тобі. Вступні іспити в нас проводяться з трьох предметів — фізика, математика, твір.

Із фізикою та математикою я допоможу, маємо в запасі два роки, надолужимо. Із творами у мене складніше. То до пані Ніни. Попереджаю — буде важко, й у навчанні майже все від тебе залежить. Насамперед — то бажання вчитися. Це набагато нудніше, ніж спостерігати з телескопа за зірками, але без цього ти астрономом не станеш... Думаю, я тебе вже в дечому переконав, а мо', і розчарував — і пан професор примружив одне око.

— Ні, не розчарували. Я хочу бути астрономом і вчитимуся. Але... — Сергій осікся на півслові. — Я ж той...

Забракло слів. Зробив вдих-видих, заспокоївся:

— Я, пане професоре, лишень сирота. У мене немає грошей, щоб оплатити ваші заняття, і тому... от таке-то...

Сергій опустил очі. Він мусив то сказати.

— А ви думаєте, молодий чоловіче, що все у світі вирішують гроші? Ох, не розчаруйте мене. Я знаю, хто ви. І знаю також інше: ви можете стати кимось, якщо захочете, для цього у вас усе є, насамперед упевненість у тому, що вже знаєте і що маєте. Мрію маєте, вірних друзів також, решта — у ваших руках. Знаєте, як у далекому космосі народжуються зірки? Напевне, читали. Бо ви багато знаєте і це сьогодні гарно продемонстрували. Та я вам нагадаю. Зірка народжується зі звичайної чорної хмари. Народження те триває мільйони років, і приховують від нас це дійство темні хмари, так що цей процес практично не доступний прямому спостереженню. Астрофізики намагаються дослідити його теоретично, за допомогою математичного моделювання. Перетворення фрагмента хмари в зірку супроводжується гігантською зміною фізичних умов: температура речовини зростає приблизно в сто шість разів, а щільність — у тисячу двадцять разів. Колосальні пертурбації всіх характеристик зірки, що формується, складають головну трудність теоретичного розгляду

її еволюції. На стадії подібних змін вихідний об'єкт уже не хмара, але ще і не зірка. Тому його називають *протозіркою*. Зараз ви, Сергію, — протозірка. Я, ваш друг Арсен, пані Ніна, люди, які вам бажають тільки добра — ми ваші хмари. Ставайте собою і не озирайтеся на минуле, бо воно вже минуло, а ми з вами є зараз, тут і тепер. Жив колись такий відомий античний філософ Аврелій Августин, у п'ятому столітті, здається. Так от, він сказав приблизно так: «Ні майбутнього, ні минулого не існує, і краще говорити так: «теперішнє минулого», «теперішнє майбутнього». Щоб відтворити «теперішнє минулого» існує пам'ять; для «теперішнього теперішнього» маємо споглядання, а для «теперішнього майбутнього» лишень сподівання та надію». Розумієш, Сергію, сподівання та надію. Ми з бабусею Арсена Ніною Петрівною давні приятелі. Вона вчила ще моїх дітей. Четверта школа недалеко, зовсім поруч. Вона дуже просила за тебе, щоб послухав, оцінив, зацікавив. Вона чудова людина і, схоже, в тобі не помилилася. Тобі пощастило, синку, попри ті негаразди, що спіткали тебе, хтось там, на небі, опікується тобою.

Сергій лишень зітхнув.

— Тому не пропонуй мені ніколи гроші, синку! Добре? Ти маєш зрозуміти одну просту річ: інколи люди допомагають одне одному просто так. Тож, цитуючи Аврелія, повторюю ще раз: «Сподівання і надія», юначе. А решта додасться.

9. «Алхімік»

Все як в кіно — німе і чорно-біле:
Биття душі, безладні змахи боротьби.
Хоча кричу, кричу, кричу щосили!!!
...А все беззвучно —
крик, слова мольби.
І я, немов у повнім кінозалі,
втиснулась в крісло й плачу за німих
акторів чорно-білої печалі,
за їх такий гіркий, солоний сміх.

Бабуня Ніна оформила опіку над Сергієм, тому що займатися з ним математикою та фізикою Олександр Олексійович лишень заочно, на відстані, не міг. «Заочно вчитися — як заочно наїстися», — любив він повторювати. І Ніна Петрівна героїчно, підключивши всі свої зв'язки і в опікунській раді, і в обласній, і навіть у Верховній (родина Фьодорових була доволі величенькою та дружною), добилася свого. І тепер хлопці могли навідуватися цілком законно до Львова, продовжуючи навчатися в містечковій школі й жити в сиротинці. Вони стали старшокласниками. Переважна більшість тих, хто зміг би в дитбудинку якось нашкодити, просто так, заради примхи, «розбіглися» по ПТУ. Тож хлопців майже ніхто не чіпав, і вони серйозно взялися за навчання, надолужуючи згаяне.

Якимось дивом усе для Сергія після львівських канікул почало складатися добре. І хлопчина враз повірив,

що його щаслива зірка в небесах також горить та веде його. Бабуня Ніна каже, що то не зірка, а його ангел-хоронитель. Та звідки в покинутих дітей ангели? Якби він був, то чи дозволив би мале дитя скривдити? А ще сон, той, дитячий, про маму чи не-маму, враз перестав уночі до нього приходити. Коли і навідувався, то ставав нереальним, просто сном, а не кадром із документального кіно, як бувало раніше. І Сергій майже переконав себе, що настане момент, коли він урешті впевниться, що ніякого лісу і ніякої жінки зі світло-русявим волоссям ніколи не було.

Аж раптом однієї ночі він прокинувся у Львові посеред липкої мокрої води. Арсен тоді хворів на ангіну, тому залишився в інтернаті, а Сергій приїхав до бабуні Ніни і до Олександра Олексійовича на зимові канікули та, звісно ж, на навчання. Бабуня Ніна якраз була вдома, їй стало трішки ліпше. А тут таке... Він уві сні кричав, от і налякав усіх. Коли відкрив очі, над ним стояли перелякані дівчатка-квартирантки, що мешкали в сусідній кімнаті, та стривожена бабуня Ніна. Одна з юнок тицьнула йому в руку горня з водою, а бабуня гладила ніжно по голові:

— Тихо-тихо, Лічозорику! — тільки старенька так його лагідно називала. — Усе гаразд, вона тебе чує, все гаразд, синку.

Він уві сні кликав маму, та так гучно і так надривно, що побудив усіх. Бабуня Ніна відправила дівчат спати. А сама підійшла до його ліжка, сіла скраєчку:

— Ти маму пам'ятаєш, Сергійку?

— Ну, — затнувся на півслові. — Ну, той...

Чи пам'ятає він свою маму? Як можна пам'ятати того, кого не знаєш?

Напевно, Ніна Петрівна зрозуміла вагання хлопця, та й, очевидно, Арсен колись переповідав бабуні Сергіїв сон про маму.

— Не вагайся, синку, кажи. Я не зловтішатимуся. Пам'ятати — то не тільки згадати довжину волосся чи розмір ноги. То те, що там, — вона свою долоню поклала на його груди. Там враз стало тепло-тепло, і тепло розлилося тілом, як тоді уві сні, коли мама пригортала його до себе в тому густому лісі.

— Так. Я пам'ятаю її. Але... — він уперше говорив про свої сумніви, — але не знаю чи той спогад — то насправді спогад, бо чи могло таке статися насправді. Можливо, бабуню, то моя уява таке нафантазувала. Ех, і все ж... Мені здається, що той випадок зі сну цілком реальний, бо я пригадую запахи, звуки. І щоразу, прокидаючись після такого сну, запитую себе: чому вона мене не шукала? Чому дозволила забрати, чому?

Він не кричав, тільки ледь чутно запитував «чому, чому, чому?»

— Тихо-тихо, Лічозорику, — бабуня пригорнула його до себе. — З чого ти взяв, що вона тебе не шукала? Вона, напевно, шукала б, якби могла. Я стара і багато чого пережила. Поховала своїх рідних. Ой, скільки могил я у своєму житті бачила! Тому страшні сни також відвідують мене часто. «Стара, зболена, немічна», — кажуть про мене. Я згідна, бо кожної ночі, лягаючи спати, знаю, що можу й не прокинутися. І тоді молюся до Того, хто нас усіх тримає у своїй опіці. Дякую за прожитий день, за те, що дозволив перебути в грішному тілі грішній душі ще добу, дякую за Арсенка, а віднедавна й за тебе, Сергійку. І благаю щоразу, щоб Він тримав вас у своїй опіці. Прошу і молюся за свою Олюню, за онуку, за онука, за правнучат. Той, що над нами, чує наші молитви. І, знаєш, якщо ти Його дуже попросиш, Він розповість тобі, чому...

— Я крім «Отченашу» інших молитов не знаю. Навчій мене, будь ласка, — Сергій благально зазирає в очі старій.

— Цього не треба вчити. У Біблії є тільки одна молитва, записана зі слів Бога. Решту придумали люди. Не думаю, що вони були чимось кращими від тебе, коли склали щирі слова-моління до купи. Хай промовляє твоє серце, і Господь обов'язково почує. А якщо дуже хочеш знати те, як моляться зазвичай інші, то я тобі завтра подарую молитовник. Помолись сьогодні так, як відчуваєш, і Він почує.

Бабуня Ніна поцілувала Сергія в голову, перехрестила, прошепотівши щось сухими губами, вимкнула настільну лампу та пішла до себе, на кухню, вона взимку там спала, бо там найтепліше. Зупинилася на порозі, між темним та чорним. У коридорі досі горіло світло, яке увімкнули через той рейвах, що він влаштував. Сергій зачудовано дивився на стару. Довгі білі рукави трішки заширокої білосніжної сорочки, яка, напевно, колись була їй впору, здавалися крилами янгола. Чи бувають старі янголи? Дурне запитання лізло в голову. Хто зна, може, й бувають.

Бабуня Ніна озирнулася:

— Спи, Лічозоре! Спи, синку!

І він заснув, хоча думав, що й очей не стулить до ранку. Спочатку лежав, обдумуючи слова бабуні Ніни. Крім «Отченашу», що його навчив священник із місцевої церкви, який раз на місяць проводив біля інтернатської каплички служби, таким чином виконуючи місію так званої жертвної допомоги сиротам, більше молитов не знав. Тому промовляв серцем, як і навчала бабуня Ніна, старанно добуваючи важливі слова.

Заснув...

І знову він у мамі на руках. Вони рухаються вузькою стежиною поміж дерев. Він притискається всім тілом до мамі, яка ніжно огортає своїм теплом. Теплі долоні при-

тримують за плечі, він охопив її шию міцно рученятами, занурившись у густе русяве волосся. Серце жінки трипожно стукотить, вона поривчасто дихає та безкінечно озирається, бо налякана. Малий майже засинає. І враз сполоханий крик жінки будить дитя. Чоловік із гострим носом, колючими чорними очима та третім оком на руці, найсправжнісіньким оком, витатуюваним на долоні, вириває його з материнських рук. І він летить, наче зі світлої сонячної гори в темне провалля. Передостаннє, що чують вуха: «С-и-н-к-у», останнє, що встигають побачити очі: жінка з очима в півсвіту дивиться з ненавистю на того покруча, який щойно відібрав у неї маля. Той притискає нажахане дитя до себе, і так сильно, і так міцно, що, перед тим як знепритомніти, малий чує гучний постріл і крик жінки. Але не встигає нічого побачити.

Крила падають вниз і... Світ не вимикається цього разу, ні... Сергій іде піщаним берегом океану. Хвилі ніжно шелестять, чайки квілять над водою. Поруч вродлива молода жінка кидає у воду камінці. Жінка так схожа на маму... Кола розходяться водою. Вона всміхається:

— Я люблю тебе, синку! І я завжди поруч. Не бійся жити.

— Ти моя мама? Чому той чоловік тебе вбив? — запитує хлопець.

Вона сумно всміхається:

— Це не важливо. Тіло мертве, та є ще душа, синку. Ті, що люблять по-справжньому, ніколи нас не полишають. Вони завжди поряд. Коли я була маленькою, років дванадцять, напевно, мала, тато розповідав мені притчу. Коли народжується людина, то Бог вдихає в тіло частинку Себе. Ця частинка стає душею. От живе людина з частинкою Бога всередині. Живе, як уміє чи може, чи хоче, в кожного по-різному складається. А коли настає її пора, і тіло

помирає, то та частинка Божа, душа тобто, врешті починає жити власним життям і повертається туди, звідки прийшла, — на небо, стаючи у ньому найсправжнісінькою зіркою. Сяйво тих зір не однакове, хто як жив, той так і сяє. Бувають тьмяні зірки, такі, що ледве-ледве дають раду світити, і тоді Творець повертає їх назад на землю, виправити те, що вони не встигли зробити чи не зуміли, а мо', й не захотіли. І так до безкінечності. Бо добрий батько — добрий завжди. Я люблю тебе, синку. Пам'ятай! Люблю! І я завжди поруч. Чи зіркою, чи тою, яка вже народилася, щоб стати твоєю. Ти знайдеш її, обов'язково знайдеш.

Шерхіт хвиль стихає, тане марево слів, і Сергій прокидається вранці від того, що його розбудив будильник. Йому час вставати, снідати та братися за математику. Він дещо зрозумів за цю ніч, дещо пережив. І вже слова, вичитані в «Алхіміку», не видаються аж такими дивними:

«Любов — найважливіша частина Мови, якою говорить світ. Вона старша від людства, давніша від пустелі».

То про любов матері чи взагалі про любов? Ще не з'ясував.

10. Дівчата

Із мене вийняли вогонь.
Із мене серце видирали.
І наче зграя злих ворон —
Клювали, дзьобали, з'їдали.

А я тепер — пуста й німа.
Вогонь погас і плачуть очі.
Облиште всі. Одна. Сама.
І зимний вітер серед ночі.

Сергій таки вступив до університету, добився свого. То був перший крок до важливої мети, «здійснення власної Легенди». Як там у Коельо в «Алхіміку» говориться: «Коли ти чогось прагнеш, цілий Всесвіт змовляється, щоб допомогти тобі». От усі й змовилися. Мав певні переваги перед іншими абітурієнтами. Круглий сирота після дитячого будинку, гарні оцінки в атестаті про середню освіту, до того ж титанічні старання бабуні Ніни та Олександра Олексійовича в підготовці до іспитів, які склав непогано: твір — четвірка, математика та фізика — п'ять балів. Дали безкоштовне місце в гуртожитку, хоча і бабуня Ніна, і Арсен наполягали, щоб він мешкав у них. Не погодився, мав навчитися самотужки давати собі раду в житті. Урешті вони змирилися, прийнявши вибір хлопця, і лишень зрідка, здається, для годиться, поверталися до цієї теми. Сергій отримував і матеріальну допомогу, якісь там копійки виплачувала держава

як соцкошти для сироти, а потім і за успішне навчання стипендію. Арсен також вступив до універу на географічний факультет. Зрештою, як і мріяв.

Почалося по-справжньому нове життя. Життя на волі, як прийнято було казати в сиротинці. Життя, якого всі його дитбудинківські друзі відверто боялися. А Сергій? Напевне, ні, бо, як казав Олександр Олексійович: «Можна йти проти вітру, а можна йти назустріч йому. Вибираєш сам». Він вибрав, охоче прийнявши умови гри: тільки назустріч!

Вчився заробляти на життя «на волі». Дещо вже знав, а маючи такого друга, як Арсен, — то не важко, мусив тільки не комизитися та бути уважним. Сергій старався не прикриватися тим, що він бідний-нещасний безбатченко та безхатченко, сирота, давлячи на жалість оточуючих, чи то стосувалося роботи, чи навчання, чи різноманітних життєвих дрібниць. Рідко хто в гуртожитку знав, що він — сирота. А коли довідувалися — страшенно дивувалися. Як так? Невже сам вступив, сам вчиться і якимось дає собі раду навіть у побуті? І він давав, принаймні щиро прагнув. Заробляв, як міг: розвантажував вагони на вокзалі, клеїв оголошення, роздавав флаєри, працював посудомийником у нічних барах, прибиральником у ЖЕКу... Згодом, коли розібрався з компами, то віднайшов у собі хист до програмування. Займався цим на рівні хобі, а отримував непоганий приробіток. Дехто з приятелів дивувався, чому Сергій не змінить свої плани і так уперто, «по-баранячому», товче незмінне: «Буду астрономом! Тільки астрономом!» Хіба на тих картах зоряного неба щось заробиш? Відмахувався. Головним для нього й далі залишалося небо. Бо ніколи не переймався тим, що ходить у немодному одязі, купленому в секунді, не дуже його нервував і «галіміий» мобільний, придбаний за копійки в одnogрупника, якому батьки подарували крутіший. Ноутбук склав собі сам, це

було набагато дешевше, ніж купувати новий. Склав компі для Арсена, такий собі подарунок другу на уродіни. Якось мало зовсім залишалось часу на звичні для студентів розваги — пиво, дівчат, дискотеки. Усі вихідні проводив у бабуні Ніни, та найчастіше за іншим заняттям.

Яким?

А вони з Арсеном подорожували. Виявляється, щоб бути мандрівником, не обов'язково пхатися в Італію, Перу чи в Іспанію. Навіть тут, зовсім поруч, можна віднайти такі місця, які варті того, щоб ними пишатися. Стара Жовква, Олеський, Золочівський, Підгорецький, Свірзький замки... А Карпати! Одного життя замало, щоб їх пізнати. А каньйони Дністра — величезні котловани зі стінами до півтораєта метрів, а на них — щедро розквітла середземноморська рослинність. А дивні та прекрасні Збручанські водоспади? А скільки такого, що ще хотілося побачити? В усьому, що стосувалося мандрівок, довірявся Арсену. Той завжди вдало обирав маршрути, які вражали, дивували, тішили.

Хлопці в гуртожитку вважали Сергія диваком, відлюдником навіть. Вічно забіганим, захеканим, який усе кудись поспішав та не встигав, запізнювався... Одні заздрили такій дивній манері легко жити, не обтяжуючи себе матеріальним, інші зневажали, бо життя ж проходить, а молодість не вертає. Та більшості було байдуже до цього чувачка в протертих чорних джинсах, в картатій сорочці навипуск, із розкуйовдженим руським волоссям на голові, який знає напам'ять усі найближчі до землі галактики, унікама, помішаного на зірках, на планетах, на тригонометрії та мандрівках.

Та не все так просто, як здається. Бо звання «дивак» мушиш заслужити. Певне, то дитинство голодне, холодне давалося взнаки. Бо спокуса грошима — то страшна спокуса.

Інколи з'являлося нездоланне бажання кинути все — небо, мандрівки, мрії — та перекваліфікуватися в програмісти. То зазвичай траплялося тоді, коли легко за п'ять-шість годин маніпуляцій на компі вдавалося комусь із багатеньких буратін врятувати завислу чи майже повністю мертву материнську плату чи здолати комп'ютерний вірус і отримати за це в грошовому еквіваленті мало не річну стипендію. Гроші приємно шелестіли в кишені, а змій-спокусник, що гарно пахнув дорогим французьким одеколоном («якщо погодишся — і в тебе такий буде»), пропонував роботу в своїй фірмі — високооплачувану, перспективну, постійну і теде. І тоді він казав, що подумає, запихав у задню кишеню джинсів візитку змія та стрімголов летів до Арсена, прислухаючись дорогою до нікчемного вічно голодного звіра всередині. Той звір його лякав. Арсен іще з порога все розумів, і вони нашвидкуруч вкладали наплічники. О, тоді не мало значення, яка пора року за вікном чи яка погода в небі. Збиралися та лізли в гори.

Дряпався несамовито наверх, роздираючи ноги та руки до крові. Зумисне робив таке з собою, щоб тіло боліло. А тоді, задоволений і щасливий, сидів, загорнувшись у спальник, попиваючи гарячий чай та витріщаючись зі Смотрича чи Брескула на нічне небо. І млів укотре від ніжного фіалкового блиску знаних і незнаних сузір'їв. Їх так багато в нічному карпатському небі, і вони здавалися йому хоч іще віддаленішими, та такими рідними, наче то були і не зорі зовсім, а душі померлих родичів, що зараз у небі спостерігають за ними та інколи, можливо, й засуджують, коли він робить щось не так. І слова мудрого Канта звучали майже реалістично: «Дві речі сповнюють душу завжди новим і все більш сильним здивуванням і благоговінням, чим частіше і триваліше розмірковую про них, — це зоряне небо наді

мною і моральний закон у мені». І моральний закон усередині, дякуючи зорям, не давав зійти на пси...

Він був на четвертому курсі. Погідного весняного ранку пішов у пиріжкову на Городоцькій, щоб поснідати, — ватрушка та какао з молоком. Доволі легко звикається до буденних речей. Набираєш собі в горня без вушка (вушко спеціально відбивали, щоб не поцупили) гарячого пійла, береш запашну, щойно спечену ватрушку, розплачуєшся на касі і чимчикуєш на своє улюблене місце в кутику біля вікна. Напевно, і тоді він пройшов би звичним маршрутом і не зустрів би її, якби... Якби його горня не тріснуло під час наповнення. Гаряче какао розлилося на столі, цівочками скапуючи додолу, аж під ноги. Сергій стояв, розгублено спостерігаючи, як у його ногах, біля чорних кедів, на кахельній підлозі утворюється маленька калабаня. Жіноча фігура раптом вичаклувалася перед ним наче нізвідки. Вона мовчки зібрала залишки горнятка у відро та заходилася протирати спочатку стіл мочалкою, а потім і мокру пляму на підлозі шваброю. Сергій незграбно затупцював на місці, не знаючи, що робити. Постає у синьому халаті, в такій же хустинці, запнутій під молодичку, розпросталася. Перед ним стояла миловидна дівчина, а не стара пані, як подумав спершу.

— А тобі що, запрошення спеціальне треба, щоб убік відійшов? Мало того, що нашкодив, так ще й витріщається, — почала вчитувати його, але робила це майже весело, кумедно нахмуривши бровенята.

Сергій не знав, що і відповісти. Стояв і продовжував дивитися на дівчину. Та стонула плечима, легенько відштовхнула його, дотерла підлогу. А він так і стовбичив, не розуміючи, чому його так паралізувало. Звичайна собі дівчина, таких багато в університеті, навіть кращих,

вродливіших. Але ця мала в очах щось таке, що пригвинтило його до підлоги. За спиною в Сергія вже зібралася юрба людей, він затримував чергу.

— Ей, ти, — писклявий жіночий голос ззаду вивів із задуми. — Або рухайсі, або забирайсі. Я на роботу спізнююсі, хтілам булок свіжих купить, а тут ти, мов черепах, вкляк.

Тим часом десь із боку кімнати, де випікалася здоба, почулося:

— Зоряно, ти де там? Тобі з дому телефонують.

Дівчина стрепенулася, взяла відро, швабру та, говорячи на ходу: «Та йду вже, йду», — попленталася в підсобку.

І все.

Отак розпочинався день.

І той день пройшов звично та буденно. Навчання, пари, лабораторна, маленька компхалтурка в одному з офісів комерційного банку. А ввечері Сергій всівся за розрахунки отої самої лабораторки. Та так і не зміг ні на чому зосередитися. Усе чомусь дівчина з пиріжкової з думок не йшла. Дивився у вікно з шостого поверху і бачив клаптик неба, а у ньому зірку. Дивився на Венеру, а згадував іншу зірку. Тобто дівчину з зоряним ім'ям. Якось то все вперше для нього, бо так зачепило. І кого? Того, що вірить-невірить.

Скільки у нього було дівчат? По-справжньому? Жодної. Таких, що дуже подобалися йому, аж до щему, як ото зараз та з пиріжкової, — жодної. Це не означає, що він не спав із дівчатами, просто все те називалося доволі сумно — перепхатися, зайнятися сексом. У дитбудинку це було чимось буденним, як от щоранкове та щовечорове чищення зубів. У сьомому класі хлопці починали обирати собі дівчат для «перетрашу», а дівчата відповідно вибирали хлопців. Сергій на цьому не зациклювався.

Але питання саме зациклилося на ньому. Якось до нього прийшла однокласниця. Викликала його на вулицю.

— Серій, ну той... Кароче, у мене до тебе розмова. Я тобі подобаюся?

Сергій незрозуміло витріщився на неї.

— Е-е-е, — тільки й зумів пробелькотіти та стенув плечима.

— Якщо ні, то так і скажи. До мене Роб клеїться, але він ідіот кончений, я з ними спати не хочу. Ти не такий, ти — добрий. Правда ж, ти боляче не зробиш? — вона говорила-говорила, зазірала в очі, брала за руки, просила-благала, навіть трохи плакала.

Сергій стояв, обараніло дивлячись на дівчину. Аж поки до нього не стало доходити, до чого вона хилить. Роб, тобто Роберт, однокласник, також дитбудинківець, правда, він не сирота. Забрали його ще в трирічному віці від батьків-алкоголіків. Час від часу, десь раз на півроку, його провідувала старенька бабуся, він казав, що то мама батька. Більше нічого Роб про себе не розказував, як не розповідав, звідки в нього таке чудне як для українців ім'я. Бабцю він називав Васьюкою. Батьків не згадував. Роб поводився завжди зухвало та розв'язно. Чомусь ненавидів дівчат, ще з перших класів, шарпав за коси, задирав спіднички, щипав за груди. Наодинці з ним дівчата старалися не залишатися. А в останній рік наче з «котушок скотився». Якось нянечка застукала його в туалеті з десятилітньою Риткою. Дівча — перелякане та заплакане, трусики порвані, платтячко розірване. Дерик після цього інциденту мав із Робом «серйозну розмову». А серйозно розмовляти Сьома умів. Після бесіди Роб став обачнішим.

Так складалося, що вже у тому-таки сьомому класі всі хлопці-однолітки «мали» дівчат, дехто і не по одній, крім Роба, Сергія та Арсена. Кпини інших із цього приводу

якось мало зачіпали Сергія та Арсена, але Роб через це серйозно переймався. Бо з доброї волі з ним зустрічатися жодна дівчина не хотіла через його садистські нахили. Люд-ка з восьмого класу якось розповідала, що заради інтересу вирішила з Робом поцілуватися. Невинний поцілунок не на жарт завів Роба. Він наче осатанів. По-садистськи скрутив дівчині руки, аж вивихнув палець на правій руці, потім розірвав блузку і почав кусати за груди аж до крові, при цьому обзиваючи лайливими словами. Ледве вирвалася. Тому з дівчат ніхто в його бік і не дивився.

А що стосується інтимних стосунків, то в сиротинці існувала нелегальна домовленість — спільна мирна згода зацікавлених сторін. Робу згоди ніхто не давав.

Дівчинку, що прийшла до Сергія, звали Юлею. Худенька, руденька, веснянкувата, тоді зовсім не виглядала на свої чотирнадцять, скоріше на дванадцять років. Досі не мала пари. Можливо, й тому, що хлопців в інтернаті було трохи менше, аніж дівчат, і дехто з пацанів дозволяв собі мати відразу дві пасії. Аж раптом Юля впала в око Робу. «Куди від мене дінеться та сіра миша?» — говорив він із викликом. І, відповідно, їй проходу не давав. Минулого тижня в середу вже після уроків Сергій раптом згадав, що забув під партою свій пенал із ручками. Хоч ручки там були і не ахті, не думав, що хтось на таке поведеться, та все ж пояснювати потім дерикау, де пропав пенал (той контролював навіть такий дріб'язок), не хотілося. Тож вони з Арсеном вернули назад до школи. Під одним із класів почули чиесь жалібне схлипування. Зазирали й оторопіли. Роб стояв із опущеними штанами перед партою, на якій лежало худе голе тіло Юльки. Дівча чимдуж старалося вирватися, та сили були нерівні. Арсен із Сергієм, звичайно, відігнали Роба від дівчини. Та закладати навіть таких виродків у дитбудинку було не

прийнято, тому Робу то зійшло з рук. Могла хіба що сама Юлька поскаржитися, але й вона боялася це робити.

— Сергійку, будь ласка! Він, він, він... дав мені термін до завтра. І якщо завтра у мене не буде хлопця, то... — і вона заплакала. Сергій не знав, як втішити дівчину, бо не вмів.

Просто пригорнув її до себе і погладив по голові. Коли вона врешті заспокоїлася, то просто сказав:

— Добре, Юль, я буду твоїм хлопцем. Не по-справжньому, а так, щоб Роб відчепився...

Та не по-справжньому не вийшло. Дівчина зробила все сама. Він у Юльки виявився не першим і навіть не другим. Першим був хтось зі старшокласників. Вона доволі спокійно «ділилася досвідом». Ні-ні, її не гвалтували, вона сама віддалася, це не було якесь усвідомлене бажання чи хотіння, звичайна дівчача цікавість у десять років. Їй навіть сподобалося, принаймні вона в цьому переконувала Сергія, як колись, очевидно, переконала й себе. Юлька Сергія навчила багато чому. А він і не опирався, йому також ураз стало цікаво. Після Юльки у нього з'явилася Ірка, молодша на два роки, потім Лізка, її однокласниця. Дівчата самі до нього приходили. У дитбудинку так було прийнято, і нічого погано в цьому ніхто не вбачав. Дерик, Семен Сильвестрович, звісно, про це знав, але до цього не пхався. Він, мов вогню, боявся дружини. А та постановила: «Якщо ніхто нікого не гвалтує, то хай. Діло молоде».

Згодом Сергій зрозуміє всю безглуздість тої ситуації. Навіть не безглуздість, а власну нікчемність. Бо й у голову не приходило якось застерігатися, щоб не наробити дітей. Зрештою, за неписаними законами, то вважалося виключно дівчачою справою. Аборт в інтернаті — звична річ, бо нащо плодити собі подібних. Про презервативи, звісно, знали й чули, та хто в інтернаті зміг би їх дістати,

вони гроші коштують, а ті гуманітарні допомоги у вигляді «французьких плащиків» Семен Сильвестрович здавав чомно в місцеву аптеку за півціни.

І тут у ситуацію втрутився Арсен. Він таки був іншим в усьому. Півроку дивився з осудом на те, як його приятель паскудством займається, а тоді... Ні, він не читав нотаций чи лекцій, просто притягнув із дому після весняних канікул стару товсту «Медичну енциклопедію», яка була написана невідомою мовою. Арсен сказав, що німецькою, а вони в школі вдавали, що вчать англійську. Так, Сергій би нічого не второпав з написаного, але малюнки та фото в енциклопедії не потребували коментів. Ось тут людський ембріон в утробі матері, тобто те, що згодом стане людиною. Арсен по-діловому чітко все пояснює, і не тільки йому, а й тим хлопцям, що захотіли слухати.

— Запліднення — це злиття зрілої чоловічої та жіночої статевих клітин, у результаті чого утворюється одна клітина — початок нового організму. Найчастіше аборти роблять десь на десятому — дванадцятому тижні вагітності. А тепер дивіться сюди, — і він тицьнув пальцем у малюнок.

О, так!

— Шостий тиждень. Серце майбутньої людини починає битися на двадцять перший день після запліднення. Видно ручки і ніжки, починається формування очей, губ і носа. Спинний мозок випереджає у своєму розвитку інші частини тіла, проявом чого є хвіст, що зникає в процесі розвитку зародка.

Арсен перегорнув сторінку:

— Тепер подивіться сюди. Тиждень сьомий. Починається розвиток усіх внутрішніх органів дитини. Ненароджене маля вже має власну групу крові, і не завжди вона мамина, може бути і батькова, — Арсен так на Сергія гля-

нув, що той аж очі заховав у книжку. — Дивіться-дивіться! Уже добре видно особливості будови обличчя майбутньої дитини. Вона схожа на когось із батьків. Очі мають сітківку й кришталік. Розвивається м'язова система, дитя вже рухається. А це восьмий тиждень. А тут дев'ятий. А з одинадцятого тижня ембріон називається плодом. Стать плоду добре сформована, очі розвинені. Плід може сформувавши кулачок зі своїх пальців. Он бачите, бачите?..

Арсен тицяє пальцем у малюнок. Усі приголомшено мовчать.

Він продовжує:

— І саме на цій стадії вже можна робити аборт, бо жінка врешті зрозуміла, що вагітна... Але найчастіше процес затягується.

Арсен далі щось говорив та показував. Сергій тихо вийшов у коридор, тоді на вулицю. Він задихався. На лавці сиділи дівчата, поміж них упізнав Юльку. Ходили чутки, що вона зробила аборт. Сергій відкликав дівчину вбік. Відчував себе вбивцею. Перепитав: чи то правда? Вона здивовано кивнула головою, погоджуючись.

— На якому тижні?

— Дивний ти якийсь, — Юля збентежено дивилася на Сергія. — А якщо я Оресту пожаліюся, що ти клеїшся?

Юля зараз спала з Орестом, молодим фізруком зі школи. За останній рік вона просто розквітла — тіло налилося, мов зелепушне¹ яблуко сонячною красою. Може, тому поводитися зухвало.

— Я не клеюся. Я просто питаю.

— Ну на сімнадцятому тижні, здається, — дівчина напружено пригадувала. — Та ну тебе, Серій. Заплутав геть мене. Яке тобі діло собаче?

---

¹ Яскраво-зеленого кольору (діал.).

А Сергій чувся наче заблудлим. Схопив дівча за руки і зашипів:

— Вбивця, вбивця. Яка ти...

Не договорив. Юлька вирвалася, відштовхнула:

— Придурок! Та ти тут до чого? Я ж залетіла не від тебе! От причепився. Навіжений.

Покрутила біля скроні пальцем та пішла до ошелешеного побаченим гурту дівчат. Ті не дуже добре чули розмову, тож із цікавістю чекали від колежанки подробиць.

А після Сергій пішов у душову. Гарячої води не було. Та це байдуже. Роздягнувся, став під холодний душ і так стояв, проклинаючи і себе, і той світ, який із такою легкістю дарує життя тільки обраним і не дозволяє народитися тим, хто і не прагне цього, а просто за дивних, найчастіше дурних обставин хоче відбутися. Він ненавидів себе за те, що робив із дівчатами, тих дурнувятих пацанок, які так легко та байдуже погоджувалися лягати під хлопців. Холодна вода мало допомагала. Хоч вона й охолодила тіло настільки, що зуб на зуб не попадав, та всередині від того легше не ставало. І хтозна, скільки він простояв би так під струменем холодної води, може, навіть дістав пневмонію чи й помер, якби його не знайшов Арсен і не витяг на сонце.

Арсен нічого не запитував, не повчав. Просто через кілька днів енциклопедія кудись зчезла. Казали, що дерик випадково знайшов та забрав її собі — від гріха подалі. Та вона зробила свою справу. Сергій змінився.

11. Поетка

- Подивися у вічі зорі вечоровій
- І признайся мені — що у ній ти побачиш?
- Та заграва рожева на віях тріпоче,
- Як в часи наших перших чарівних побачень!
- Ще у очі мої подивись — чи не згасли?
- Палахкочуть і сяють тим чистим вогнем!..
- Нам з тобою давно уже все стало ясно...
- Ми з тобою від себе ніяк не втечем...

Споночіло, Сергій вклався спати. Якийсь магнетизм тримає в собі ніч, що не тільки прочиняє небо для астрономів, вона відкриває душі. Заплющив очі. Із ним такого ще не траплялося. Цілий вечір згадував незнайомку з кафе, яку бачив тільки кілька хвилин, почувався збентеженим. Тепло розливалось тілом, коли згадував її наморщеного носика. Сам собі всміхався. Нижча від нього майже на голову, худенька, тендітна, вдавано-сувора. Насмішкуватий погляд синіх очей, бісики всередині, темно-русяве волосся, що визирає з-під хустинки. Красиве ім'я — Зоряна. Принаймні так у піріжковій хтось її назвав.

Зоряна. Зірка. Укоотре всміхнувся дурнуватій асоціації, навіть, здається, почервонів. А може, то та зірка, яку обіцяла йому мама уві сні? Нісенітниця, нісенітниця... Ніколи так асоціативно наближено навіть не смів думати про жодну зі знайомих дівчат. Можливо, тому, що

урок від Арсена запам'ятав на все життя. А тут... Тут щось ішло не так, як завше.

Господи, він навіть слова їй не сказав, поведив себе, мов паралізований баран. Завтра він із нею познайомиться, обов'язково познайомиться! Очевидно, вона там працює прибиральницею чи посудомийкою. Ну і що? Хай! Не всім же бути лікарями чи бухгалтерами...

— Байдуже, розберемося з цим завтра, — сказав сам собі вголос.

На сусідньому ліжку заворушився сусід по кімнаті Максим:

— Шо? Хто? Га?

— Нічого, нічого, Максе! Спи! — зашепотів Сергій.

Та йому спалося препогано. Прокидався разів п'ять, витріщаючись на ще темні вікна і розуміючи — не час вставати, не проспав. Дурнуваті думки та всякі бздури лізли в голову. То снилася йому велика балакуча зірка на небі, котра тримала в руках, наче в мультику дитячому, книжку і щось там шепотіла нерозбірливо. То снилася висока скеля. Він наче силувався на неї залізти, та голіруч не міг. А на горі сиділа вона — його Зірка. Чекала його, він мав її звідти зняти. Вона співала дивні пісні. Коли прокинувся, жодної згадати не зміг, як і не міг пригадати обличчя зірки, котра його так і не дочекалася на скелі. Хоча підсвідомо наче знав чи, швидше, відчував, хто вона.

І враз уже під самий ранок наче блискавка його вдарила. Зірвався, ввімкнув настільну лампу. Заходився щось шукати на своїй полиці. Дістав «Алхіміка», він разів десять перечитав цю книгу. Відкрив. Між сторінками лежала маленька суха квіточка, то він колись із Карпат привіз її. Невідомо чого тоді видряпався на ту скелю, де квітнули окаті шовкові косиці. Розумом те пояснити важко — захотілося зірвати квітку, і все. Під руками зашелестіла

косиця, відсунув її вбік. Так, це саме та сторінка. Майже все йому в цій книжці зрозуміле, крім оцього моменту, тому й заклав його квіткою. Думав, то автор трохи лоханувся.

Прочитав: «Цієї миті зупинився час, і Світова Душа заполонила його єство. Коли він побачив ці... очі, цю ледь вловну усмішку на вустах, то збагнув найважливішу частину Мови, якою говорить світ, Мови, яку всі розуміють у власному серці. То була Любов... У цьому світі тебе завжди хтось чекає — чи то в пустелі, чи у великому місті. А коли сходяться двоє таких людей і зустрічаються їхні очі, зникає минуле й майбутнє. Існує тільки ця мить і неймовірна впевненість, що все на світі написано однією Рукою. Рукою, яка пробуджує Любов і творить для кожної душі споріднену їй душу. Без цього всі мрії втрачають сенс».

А може, він її вигадав? І немає ніякої зірки?

Не дочекався, коли будильник скажено задеренчить, заходився збиратися. Холодний душ, тепла вода в кранах з'являлася лишень у великі свята. Помчав у пиріжкову. Дочекався відкриття. Узяв те, що й завжди, і на касі запитав давно знайому тітку Свету (три роки в неї снідає) про вчорашню дівчину.

— А-а-а, Зорянка?! Та то донька знайомої моєї сестри. Бідова дитина. Стіко пережила... Але то нічого. Он трава при битій дорозі все время до сонця пнеться, і вона виживе, бо молода ще. Батя у неї дуже хворий, мамка померла. Золота дівка, роботяща. А чо питаєш? Сподобалася? Та не червоній, мов ружа. Вона — правильна дівчина!

Сергій пробелькотів щось нерозбірливе, а тітка Света зайшлася гучним реготом, при цьому показуючи блискучий верхній ряд золотих зубів. Сергій закліпав очима. Тітка Света була дебелою огрядною жіночкою невизначеного віку. Чи то п'ятдесят, чи, мо', й шістдесят літ.

Кругле, мов паляниця, личко не давало точної інформації про це. Сергій часто чув, як вона нарікала то на свого алкаша-мужа, то на нероб-доньок, що сидять у неї на шиї, Верку та Ритку. Скільки кому років, не уточнювалося. Вони просто, зі слів люблячої матусі, є ледачими паразитами та пришелепуватими нахлібниками.

— Ги-ги, почервонів? Сірьожка, ну що тобі скажу? Зоряна взяла больничний. Батько хорий, то, певне, якісь проблеми, — і тітка Света стукнула щиглем себе по дебелий шиї. — Був, як і мій зараз, колись алкашом, то, мо', зірвався. Хотя Зоряна каже, що батя її зовсім не п'є, то їсть вилікувала його. Та дай Бог, канешно, но по своєму чуду-горю гороховому знаю — таке не лічиться. Зоркіного батю алкоголь до інвалідності й довів. Ой, що це я розпятикалася, — тітка Света стрепенулася раптом. — То приходь, пацанчику, через тиждень.

Сергій був відкрив рота щось запитати, та тітка Света його обірвала:

— Домашньої адреси і номера телефону не дам, і не проси. Зоряна заборонила. І я її розумію. А мо', ти збоченець який чи маніяк? З виду наче прилічний, але то таке. Береженого і Бог береже. Коли Зоряна об'явиться, свисну. — Простягнула йому руку з дріб'язком. — На твою здачу. Смачного, малий!

Сергій розумів, що від тітки Свети більше нічого не довідається. Та — гора, і не тільки з вигляду. Тиждень? Нехай. Він зачекає. День починався майже вдало. Зоряна йому не привиділася — це вже непоганий знак.

День, мов за розкладом: навчання, халтурка, навчання. Коли повернувся ввечері в гуртожиток, під дверима сидів сердитий Арсен.

— Та президенту Америки швидше можна додзвонитися, аніж тобі! Ти де телефон посіяв?

Мобільний Сергій через ранковий поспіх забув у кімнаті, тому тільки скривився у відповідь.

— Сергію, я до тебе за допомогою, — вже миролюбно озивався Арсен. — Кілька днів тому познайомився з однією дівчиною. І той...

Арсен зашпортався. Знаючи Арсенову сором'язливість, особливо в стосунках із дівчатами, то було щось незвичайне. Нічо' собі, сам познайомився! Сергій вдав, що не помітив, як хлопець зам'явся.

— І той, вона запросила мене на вечір поезії, — нарешті Арсен опанував себе і продовжував говорити: — Якісь там поетичні читання. Сказала, що я можу взяти з собою друга. Зберуться молоді поети, початківці. Щось типу клубу за інтересами.

— Ти полюбив поезію? — Сергій здивовано витріщився на друга. Потім криво посміхнувся, бо здогадувався, в чому причина.

— Ну, той... Не так щоб дуже, але... — затнувся Арсен, тоді вже зовсім іншим тоном додав: — Вона мені дуже подобається.

— Хто, поезія? — жартував Сергій.

— Вона. Дівчина, Олеся, — сказав із притиском Арсен. — Навіть більше. Я вже ходив один раз із нею на ті поетичні читання.

— Ого, і мені ніц не сказав, навіть півсловом не прокопився? Ну ти й партизан! — присвиснув Сергій, видно, все й справді у його друга серйозно.

— Не огокай, — обірвав Арсен сердито. — Скажи краще, підеш зі мною чи ні? Тут така дивна річ, я там, серед тих, типу, поетів, себе відчуваю, наче полонений, взятий під варту. Жодного знайомого обличчя. Але то не найгірше. Сиджу, печу раків, коли мене хтось щось запитує. Учора пішли з Олесею на каву. Сидимо, розмовляємо,

і тут раптом її приятель, теж поет, намалювався. Підсів до нас. От і почалося! Ні чорта з того, що вони там між собою балакали, я не второпав. Про якісь там верлібри та хайку говорили.

— Хай що? — Сергій ледве стримував сміх.

— Не шокай! Так, є таке слово «хайку». Не менш дивне, ніж твої парсеки та ексцентриситети. Холера! Питає тоді мене її приятель: «Колего, а вам що більше до вподоби — мадригал чи канцона?»

— І що вам більше до вподоби, колего? — Сергій уже не стримувався і реготав, уявивши собі картину, як Арсен, увесь спітнілий від зусиль пригадати чи бодай вгадати, про що це його запитують, ніяковіє. — Ти хоч йому врізав?

— За що? Йди в баню, Лічозоре! Ги-ги, як смішно! Хотів би я на тебе подивитися! — Арсен зовсім не зі зла огризався.

— Ну, я не доріс до стосунків аж таких високих, — пригадав собі Зоряну. — Волю, щоб мої дівчата хоч інколи ходили все-таки землею, а не літали попід хмарами.

— Таки-так, — відреагував миттєво Арсен. — Одного позахмарного придурка в сім'ї вистачить.

Що було робити? Мусив виручати друга. І ось вони на тих поетичних читаннях. То актовая зала якоїсь середньої школи в центрі міста. Тут суцільна темрява, очевидно, так задумано, для більшого ефекту. Але через це роздивитися людей, які сидять поруч, майже нереально. Та чи й треба? Сцена освітлена прожектором. Один пан, трохи старший від решти присутніх, тих самих початківців та перспективних, стоїть на сцені та оголошує, хто зараз виступатиме. На сцену по черзі виходять молоді люди, щось там виголошують, пояснюючи те, про що пишуть,

як живуть і для чого. Кажуть різне. Публіка реагує також по-всякому: сміється, аплодує стримано, аплодує несамовито, аплодує стиха, гуде, аукає. Сергій спочатку скептично ставиться до того, що відбувається, бо він більше половини зі сказаного ораторами не розуміє. Навіть одного разу задрімав, коли виступав бородатий хлопчина і читав оті вірші без рими, верлібри чи що... Арсен його боляче вщипнув, коли Сергій почав хропіти, мовляв, не встидай мене перед дівчиною. Довелося постаратися зі всіх сил. Переконавав себе розумними аргументами: мусить у тому дійстві бути хоч щось варте уваги, якщо стільки людей воно сюди привело і не дає спокійно їм спати, як йому його зорі. Не всі ж тут поети, є й просто слухачі чи вболівальники, як ото Арсен.

Найдужче тішили віршики патріотичного спрямування. Тарабарщина ще та... Написані автором, певне, з примусу. Там і про гори Карпати, і про едельвейси, і про калину, соняшник, сина непутящого, що матір забув, і про доньку, яка продала свою працю за долари, забувши матір... Жесть, одним словом...

Біля Арсена сидить та, заради кого вони сюди припхалися. Дівчинка Олеся. Гуманітарний факультет універу, другий курс. Рафінована львів'янка — так вона сама про себе говорить, коли знайомляться. Пишається собою неймовірно. Худенька, доволі висока, майже одного росту з Арсеном. Зелені очі, він би злякався їх, коли б десь перечепився вдень поглядом, бо мають у собі щось надто божевільне та колюче, можливо, тому, що надто зелені. Довга тонка шия, на ній разок білого намиста, може, й перлинки, Сергій не розбирається в цьому. Довге руде, не виключено, що й фарбоване, волосся аж до пояса. Воно прикриває і вуха, і частину обличчя... Руки кістляві, тому й рухи трохи незграбні. Вбрана в довгу аж до

землі блакитну сукню. Ще крила за спиною природи — і готовий тобі ельф. Та назагал приємне враження справляє дівчина. Особливе.

Сергій згадав, як у молодших класах йому подобалася однокласниця, дівчинка Світланка. Вона сиділа на першій парті. Він любив дивитись, як сонячне проміння, що падало з вікна, блукало її світлими кучериками. Вона мала ніжний і лагідний голос і так була схожа на ангела. Вона була не з дитбудинку. Хлопці пробували і її шарпати за косички, та Сергій завжди заступався. Після молодшої школи вона переїхала з батьками в інше місто, залишивши після себе тільки дитячий спомин. Арсенова пасія чимсь нагадувала Світланку, можливо, легкістю та ніжністю своєю. Коли Олесю запросили на сцену, пурхнула, мов метелик.

— Свої вірші читає наша улюблениця, наша Олесечка, — майже з ніжністю проголосив ведучий вечора.

Олеся зачала свій виступ натхненно та щиро. Жестикулювала руками, ті, мов у лебідки, граційно рухалися. Сергій до слів не дуже прислухався, слухав тільки мелодіку голосу. То була музика зі звуків. Дивився й на Арсена, той напіввідкрив рот і, не мигаючи, слідкував за кожним рухом маленького ельфа. Закохався його друг. Точно.

Були оплески, навіть крики «браво». Олеся, щаслива та збуджена, сіла коло майже паралізованого побаченим і почутим Арсена. Пропав хлопець.

А тоді отой старший чоловік оголосив, правда, трохи офіційно і доволі стримано:

— Зоряна Білововк. Прошу на сцену.

Залом пролетів напружений шепіт і на сцену вийшла...

Вона.

Його Зоряна.

Він її відразу впізнав. Хоч була без халата і без хустини. І мала інший вигляд. Але очі...

Вбрана в чорні джинси та картату сорочку. Зовсім не схожа ні на ельфа, ані на ангела. На шиї — чорний шовковий шалик. Коротко стрижене русяве волосся, наче в юнака, і тільки металічний блиск в очах, мов присуд, тендітні пелюстки губ, ямки на щоках (він тільки тепер їх запримітив) і голос — тихий, упевнений. У руках зошит у сірій обкладинці.

Говорила:

Я з папером — один на один.
Наче з совістю — із собою.
Мчать задихані зграї годин,
і тупочуть,
тупочуть юрбою.

Він слухав. Слова падали, але не вниз. Вони спадали, але не додолу:

Мчать,
як сосни оті за склом,
наче ліс у вікно машини.
А думки —
наче чорний дим,
наче постать химерного джина.
Я не знаю.
Оце і все.
Я не знаю.
Не знаю. Не знаю.
Я себе поїдаю живцем.
Чи пригод,
а чи щастя шукаю?

Було солодко від казаного. Тут, зараз, чи не вперше Сергій зрозумів, що чує:

Чи бракує
мені проблем?
Чи спокійно не можу жити?
Я шукала так довго —
ТЕБЕ!
Я так прагнула —
тільки любити!

У залі стояла тиша. Ніхто не аплодував і не перешіптувався. Усі мовчали, наче очікували чогось.

Вона продовжувала. Їй, напевно, було байдуже, як сприймають те, що вона говорить, люди, які начебто тямлять у поезії, які нібито мали б або підтримувати, або навпаки. Зал мовчав, наїжачено слухав:

Хай сніг впаде на вичорнілий світ,
де змерзлий терен накошлатив брови,
де, як душа, калина одболить
й проступлять на морозі краплі крові.
Старі шпалери вітер позривав.
І мокнуть у калюжах жовті клапті.
Там, де горів вчорашній карнавал,
так тихо, так спокійно стало раптом.

Сергій весь напружився, натягнувся, мов струна. Вона говорила для нього. Він це відчував.

Хай сніг впаде. Бо вибухне душа!
Її замордували дні вулканні.
І білій тиші білого вірша
напишеш ти просвітлено.
О, панно,
о, душенько, о, квіточко моя!
Чому так просишся, чому так прагнеш снігу?
Всім кольорам спинитися пора.
Я починаю сніг — як нову книгу.

Вона читала, спокійно, без надриву, не викидаючи руки перед собою, як інші, не заломлюючи їх. Жестикуляція відсутня. Просто слова і просто голос. Не викрикуючи, не роблячи патетичних наголосів. Він уважно слухав, як і зал. Він чув, як усередині нього щось росло. Воно спочатку здавалося малим і нікчемним, а потім почало більшати. Аж доки не затопило повністю кожну клітинку тіла, голову, руки, ноги, очі, вуха, уста. Було добре від того тепла і від її голосу. Таке сталося вперше, і чомусь був упевнений, що тільки коли буде поруч вона, те тепло у ньому житиме. Зоряна закінчила говорити, спокійно згорнула зошит, зовсім не чекаючи на аплодисменти чи овації, і пішла зі сцени. Зал уже не німував. Де-не-де хтось кволо плескав, перешіптувалися... Сергій голосно зааплодував. Гучні звуки складених до купи долонь заповнили простір зали, до нього долучився Арсен і той пан, що вів вечір поезії. Довкола заметушилися, гучніше зашепотіли.

Дівчина зупинилася, здивовано дивлячись у темний зал, вишукуючи тих сміливців, що їй аплодували. Невже вперше?

— Дякую, — прошепотіла ледь чутно.

Сергій зірвався на ноги, не втримався:

— Люди, що з вами? — крикнув залу. — Вірші прекрасні. Чи не найліпші з тих, що сьогодні звучали.

— Вона — повія, — шепнула надто голосно Олеся, що сиділа поруч.

І зал почув.

Запала тиша. Зоряна залишалися стояти, мов вкопана, на півдорозі зі сцени до залу.

«Старша від людства, давніша від пустелі...»

Повія? Ну і що!

— Ну і що, — вигукнув сердито. — Хіба ми обговорюємо зараз моральний бік людини? Вірші — прекрасні!

Вона стрімголов вибігла із зали. Сергій кинувся наздоганяти. Не наздогнав, бо поки вибрався з віддаленого кутка зали, перечіпаючись через чужі ноги, вона й слід забрала за собою. Сидів на сходах школи, не хотів повертати назад. Чекав на Арсена. Жалів, що кинув курити. Підняв угору голову. Зір не було видно зовсім. Ніч видалася паркою та теплою. Значить, там на небі хмари, буде дощ. Не хотів заглиблюватися в те, що почув щойно. Слово, мовлене Олесею, звучало як звинувачувальний вирок.

Повія? Повія!

Нехай. Він знайде її. Вона потрібна йому, і він також їй потрібний. Він зуміє зрозуміти чому, він ще й не таке бачив... І поводив себе також не ідеально, і крав, і обдурював, і зраджував, і закладав... Але ті люди, що називають себе поетами... Ох, вони його дивували. Розумні, начитані інтелектуали, талановиті, відсотків вісімдесят вважають себе геніями. Осуджували-засуджували? І вже не вперше, а вона... І вона, знаючи про той осуд, зважується приходити до них. Чому? Він довідається, обов'язково довідається.

Зі школи почали виходити люди. Поетичні читання закінчилися. До нього підійшли Олеся та Арсен. Сергій нічого не запитував, просто не встиг. Олеся заговорила першою:

— Вона — повія, Сергію. І я змушена про це тобі сказати. Тому нема що дивуватися нашому осуду. Тільки людина з чистими помислами та незганьбленим сумлінням має право називатися поетом. Чому можуть навчити людей її вірші? Падінню, гріховності? Морально зганьблене тіло, згвалтована душа. Не розумію, як вона взагалі наважується щоразу приходити до нас. Поезія — це незаймана цнот-

лива дівчина, а оте, що виходить з оскверненої середини, не може бути чистим. Жах, суцільний жах.

— Ти про вірші чи про людину? — перепитав Сергій.

— Невже між поетом та його віршами існує різниця? — огризалася Олеся.

— Олесю, ти цю дівчину добре знаєш? — на диво спокійно запитував Сергій.

— Яка різниця?.. Моральний бік у людині ще ніхто не відміняв. Не розумію Віктора Івановича, який щоразу дозволяє цій курві тут хизуватися. «Сильні вірші, сильні вірші», — повторює безкінечно. І що з цього?

— Я запитую: ти її особисто знаєш?

— Трохи. Та про своє диво-ремесло, якщо хочеш знати, вона мені особисто розповіла. Так що ти дарма так. — Олеся задерла носа, чекаючи вибачень.

— Ой, невже, Олесю, ти у нас ідеально чистенька та незаплямована? Добре, дамо спокій моралі, бо посваримося, — бачачи, що Олеся хоче відповісти на його випадки, Сергій підняв угору руку і продовжував: — А вірші Зірчині мені сподобалися, принаймні вони набагато кращі від тих, які тут абракадаброво звучали. Ледве не заснув! О, то не поезія, то... Наче дехто обкурився чогось, таке виплітав. Не тебе маю на увазі, Олесю, але ти сама хіхікала, коли слухала. Чи ні?

Олеся невдоволено надула губки. Сергій зрозумів, що переконувати тут — марнування сил. Вірші Зоряни були справді талановитими, чудовими і, схоже, Віктор Іванович це розумів. Та, напевно, розуміла й Олеся, і переважна більшість залу. Але зелена жаба, потворна й небезпечна тварюка, жила всередині тих нібито поетів. От і засуджували людину, навіть не чуючи її. Авжеж, вона їм не конкурент, вона їм не рівня, бо вона не така, як вони.

Але вона така, як він, і цього достатньо.

— Олесю, а де вона тим... Ну, е-е-е, ти ж розумієш... займається? — запитав Сергій, уже коли прощалися, й Арсен узяв свою пасю під руку з наміром провонжати.

Олеся зневажливо скривилася:

— Ой, зовсім поруч. Ні встиду, ні совісті. Навіть не криється. Біля цирку, сама мені це сказала. Та вона у нас, типу, гурманка, тіко по вихідних «роздає». Що, хочеш спробувати полунички? Сподобалася поетка чи поезії? Змушена тебе розчарувати...

— У мене є гроші, — обірвав Сергій.

— Ха, є гроші? Та чи вистачить тобі твоїх грошиків? Зоряна у нас не проста повія. Вона «ВІП-повія». Як це гидко! Фу!!! Ти знаєш, що це за...

— Знаю, — обірвав грубо Олесю Сергій. — Розберуся яось сам. Від доброго життя повіями не стають.

— Як знаєш, — Олеся осудливо дивилася на хлопця. — Та не кажи потім, що тебе не попереджали.

А він і не скаже.

12. «Старша від людства, давніша від пустелі...»

Любов — це тиша
і безмежне небо,
це світлий усміх у твоїх очах.
Любов — коли і слів уже не треба,
це трепетні птахи у небесах.

У світлі дні фіалкові музики
в душі заграють —
і відкриють світ.
І все, що сірим було і безликим,
враз оживе,
немов весняний цвіт!

Був звичайний вихідний день. Весна цього року припізналася. Тільки-но в травні по-справжньому потепліло. Квітневу паску святити в снігах, навіть захурделило. Тож справжнє тепло стало просто вибухом, квітнувало все і відразу. Земля та природа нагадували породіллю, яка ніяк не розродиться, а тепер квітнули і підбіл, і жовті котики, й абрикоси, і вишні. Усе водночас. От-от на підході яблуні та груші, а там бузок уже дивився цікаво на світ своїми ліловими очицями.

Сергій у суботу мав термінове замовлення в одній бізнесовій організації, інстальював програми. Телефон знову забув у гуртожитку, цього разу спеціально, щоб Арсен

не діставав повчаннями. Він у нас дуже правильний. Сергій пригадав історію з енциклопедією, а ще, чого доброго, розповість усе бабуні Ніні, і доведеться тоді слухати поради, а ослухатися її він не міг. Бабуня Ніна ще жодного разу поганого не порадила. Та чомусь надіявся на ліпше — друг не стане старенькій щось розповідати, щоб не турбувати її хворе серце. Було звичним, що Сергій у суботу або неділю відвідує бабуню з Арсеном. Нічого, ще завтра встигне. А сьогодні він має переговорити з Зоряною. Не думав, що вона опиниться на місці роботи вже зрання. Однак тільки-но закінчив роботу, десь близько дванадцятої, вихопив гроші з рук секретарки, ефектної грудастої шатенки. Навіть не перерахувавши їх, запхав у кишеню штанів, чим викликав здивування директора фірми, який особисто приймав роботу.

— Так, молодий чоловіче, ви ніколи нічого не заробите! — повчав той. Невисокого зросту чолов'яга, вбраний у дуже блискучий, хоча, очевидно, й дорогий костюм. Надто туго зав'язана на шії краватка трохи заважала йому, і він раз по раз смикав її то вправо, то вліво.

— Чому? — перепитав здивовано, дивлячись на керівника згори вниз.

Директор поморщив лоба. Був на півголови меншим від Сергія, невеличке черевце прикривала маринарка. Залисини на голові вкривав піт.

— А тому, шановний, що коли б я так ставився до грошей, як ви, то не торгував би нерухомістю, а став би підмітайлом на Краківському ринку.

— Ви роботою моєю задоволені? — перепитав Сергій, згадуючи, як цей грубась іще п'ять хвилин тому прицмокував язиком, вихваляючи хлопця та шпетячи тих неуків, які перед тим робили невдалі спроби відремонтувати систему.

— Ну-у, звісно, що... — потягнув директор. — Так, але...
Сергій грубо обірвав:

— Пане Владлене, компи мають властивість час від часу ламатися. До того ж за ними працюють люди, і працюють не автономно, а прилучені до Інтернету, ймовірність підчепити там якусь компболячку — вірогідна на сто відсотків. А ще є така штука, як перепади напруги в мережі, стихійні лиха. Висновок: я вам ще не раз стану в пригоді. І тому, «шановний», вам зовсім не вигідно мене дурити, тому платню не перераховував. Ви ж чесна людина?

Директор розчаровано розвів руками і хотів щось додати, та Сергій похапцем потиснув йому руку та кинувся бігцем у вказане Олесею місце шукати Зоряну. Біля самого цирку згадав, що ще не їв сьогодні, однак від думок, що обсіли голову, та сплеску емоцій їсти не хотілося.

У скверику біля цирку на дитячому майданчику в цю обідню пору було багатолюдно: бабусі з онучатами, батьки з дітками. Обійшов довкола цирку декілька разів, Зоряни не зустрів. Може, ще зарано? Сів у скверику. Вітер із Святоюрської гори надсилав, мов термінові телеграми, дивовижні пахощі весни. Теленькав поруч трамвай, перегукувалися автівки, веселилися синички під ще не розпущеним кущем глоду, гралися в пісочниці діти, мружилося на безхмарному небі сонце. Так просидів майже до четвертої. Урешті не втримався та пішов до хлібного купив булочок, а в гастрономі молока. Ото й увесь сніданок-обід. Зоряна того дня так і не з'явилася. Чому? Невже вчорашня сцена її так збентежила? Тільки об одинадцятій вечора дотумкав: вона вже не прийде.

Додому, в гуртожиток на вулицю Медової печери, повертався пішки. Мало машин, небагато людей, не мав чого чи кого боятися. Його дитбудинківське минуле давало

про себе знати: кругом купа знайомих, особливо серед львівської шпани, гопників. Він вважався серед сиріт майже легендою: свій у дошку пацан, що зумів якимось чином видряпатися нагору. Час від часу його навідували приятелі, колишні дитбудинківці, переважно «зайняти грошей». Давав не думаючи, знаючи наперед — не віддадуть. Тут спрацьовувало інше чуття: якщо дасть, то сьогодні вони ні в кого не вкрадуть, нікого не пограбують, бо матимуть за що і випити, і вколотися. Таких уже розмовами чи повчаннями не виправиш, бо надто пізно... Коли згасає день, ти знаєш, що після ночі настане новий, а тут шансів на щось нове мало завжди. Сутінки... Далі — тільки ніч.

Сергій ліг у ліжку, попередньо поставивши на зарядку мобільний, який вимкнувся, не витримавши лихої долі. Ще б пак! Двадцять пропущених дзвінків од Арсена, а ще — сердита записка від нього на столі. Навіть лінь було читати, добре знав, що в ній. Максим, його співмешканець, поїхав до батьків. Тож... Лежав мовчки, слухаючи ніч, думав, що не засне, та несподівано для себе доволі швидко заснув, і на ранок навіть не пам'ятав, що йому снилося. Уранці розбудив телефонний дзвінок від Арсена. Не брав слухавки, тільки вимкнув звук у телефоні. Дев'ять година, і йому час, бо...

... настав новий день.

Вона була на лавці біля дитячого майданчика, неподалік від цирку. Він помітив її здаля, хоча дівчина сиділа до нього спиною. Упізнав її по короткій стрижці та тій самій картатій сорочці, в якій вона приходила на поетичні читання. Підійшов майже впритул, міг добре розгледіти малюнок на сорочці, руки дівчини, запхані в кишені джинсів, похилену голову, зіщулену постать, напевне,

змерзла. Першим бажанням було зняти з себе маринарку та накинути на її пле...

Не додумав...

— Я знала, що ти прийдеш, — вона говорила, не обертаючись.

Тоді розвернулася.

Сумні очі, червоний ніс, синці під очима...

— Учора я не змогла прийти. Мені чомусь уперше за останній рік стало соромно. Соромно перед тобою, людиною, яку я ще не знаю. Очевидно, тобі вже популярно роз'яснили, хто я. Хай, моє минуле — це також я. І воно живе в мені, від нього не заховатися. Чому ти прийшов? Щоб присоромити чи найняти? Я цим уже не займаюся. А оті історії теперішні про мене — то щоб позлити снобів. Сама не знаю, для чого то роблю? Та роблю! І зрештою... — затнулася, стенула плечима, ще більше зіщулилася. Чи від холоду, чи від сказаних слів.

Сергій скинув маринарку, накинув Зоряні на плечі. Сів поруч, взяв за руку. Рука крижана. Він поклав її між свої долоні, щоб зігріти, подихав на неї. Зазирнув у її обличчя, шукав очі. Знайшов.

— Не бійся, Зірко! Більше тебе ніхто не скривдить.

— Але ж я, я... Я страшна людина. Такі, як я, не варті того, щоб їх... — очі затопила вода, не договорила.

Голос надломився.

— Тс-с-с. Не треба... — Він гладив її по голові. — Тихо-тихо. Зорі не плачуть. А може... може, й поплач. Бабуня Ніна каже, що сльози — то зайвий біль, який не в силі витримати серце, і, щоб воно не тріснуло від розпуки, треба зайве витиснути з себе. Виплач, витисни біль, викинь зайве. Мені байдуже, дівчинко моя, ким ти була раніше. Напевно, страшні обставини змусили тебе таке чинити з собою. О, то було колись... Я прийшов,

щоб забрати тебе з минулого. У мене немає великих грошей, статків, свого житла. Немає й батьків чи інших родичів, які б підтримували. Але у мене є люди, які люблять мене і тому допомагають. А це завжди набагато більше важить, аніж гроші. Вони й тебе любитимуть, якщо ти тільки захочеш. Ти хочеш стати частинкою мого життя? Ти хочеш бути моєю Зіркою?

Оповідка
друга

Літавиця

Без крил

На дубі сиділо дві пташки — він і вона. Він привів її сюди, до цього високого величного дерева, недарма. Тут він мав розкішне гніздечко для неї. Він її кохав, вона кохала його. Вони тут поселяться, заведуть діток. Але вона чомусь не дуже раділа, бо була дивною птахою. Любила не бо більше від дерев, спів більше від його солодких речей. Він зітхав, він знав, що вона йому не пара. Надто небесна, надто не така. Але він так любив її. Найдужче боявся, що одного разу вона не повернеться, бо знайде когось ліпшого, такого ж дивака, як сама, чи просто забуде дорогу додому.

Ох, як його та Птаха замучила! Мусив щось із цим вчинити, бо так далі жити несила. І коли вона солодко спала, марячи небом, він просто обітнув їй крила. Тепер вона точно не втече, не покине його, буде завжди поруч. А він прогонує і її, і діток-пташат.

Вона прокинулася вранці, вмилася ранковою росою, що крапельками тремтіла на листочках дуба. Розправила свої крила і... стояла, приголомшена відкриттям. Її крил не стало. Вона плакала, ридала, звинувачувала, проклинала. А він говорив-шепотів-переконував, що кохає, що все це заради її блага. Бо що то за птахи без пташат, бо що то за родина без домівки, бо що то за дружина, яка тільки те і вміє, що літати.

Дуб був високий, крилатий. Птах гордився своїм гніздом. Бо віття дуба від негоди та пекучого сонця оберігло. До того ж і знизу не так легко до гнізда добратися,

якщо ти не птах. Птаха сумно сиділа в гнізді, поки коханий діставав харч і літав у справах. Уже в гніздечку з'явилися маленькі яєчка, от-от мали защебетати маллята. Але від того Птаха не ставала веселішою, продовжувала тужити. Народилися пташата, і батько, щасливий та радісний, заходився вчити їх літати. Малі хутко сприймали нехитру пташину науку, вони скоро росли. А коли зовсім змузніли, то покинули гніздечко назавжди.

Безкрила Птаха стала ще сумнішою. І одного ранку вона не втрималася. Вилізла зі свого зручного та тепло-го гніздечка, коли її Птах полетів на пошуки їжі. Стала на найвищу гілку, розправива те, що залишилося від крил, і... полетіла. У цю мить була найщасливішою, бо знову могла літати.

Коли Птах повернувся додому, то застав порожнє гніздо і тіло мертвої Птахи внизу під дубом...

Замерзне в полі птахи крик
в крижинку синю.
Свічаду лишаться сліди
твоеї тіні.

А білі постаті годин
зберуться разом.
І сповідатимуться дні
про всі образи.

Плистиме холод з-за вікон —
прозорі пасма.
Зима не винна, що любов,
як тінь,
загасла...

Не дозволяй нікому обтинати тобі крила...

1. Руфіна

Ти забори мене звідсіль, мій вітре,
Візьми у своє світле піднебесся.
Ти закружляй мене, як той листок,
над синім світом —
У злоті сонця вимию волосся,
Сполощу душу у дощах осінніх,
Росою вмию очі уночі,
щоб стільки болю
не несли в простори сині.
Згуби десь в полі до душі ключі.
Нехай вже не болить,
хай заросте травною,
нехай почнеться знов —
як другий день,
щоби не тліла учорашньою золою.
Листок зів'яв — як голос у пісень.

Так. Спомини. Якось після них наче легше стало. Кажуть, щоб зняти з душі тягар, слід виговоритися. А коли ти і є тим співрозмовником, який слухає себе самого? Хтозна, як воно називається за Фрейдом. Головне, що допомагає. Сергій глянув у небо. Там починало сіріти, зорі ставали невидимками. Світає. Час додому. Через кілька годин на цій галявині під обсерваторією з'являться люди. Чи хотів він зараз їх бачити? Напевне, ні.

Сергій ішов знайомою ґрунтовою дорогою. Нею рідко хто користується. Хіба що іноді проїжджають вози чи старі автівки. Дорога густо поросла травою. Очевидно, колись тут був жвавий рух... Чоловік спускається стежкою. Спуск доволі пологий. Довкола листяний ліс. Тому навіть узимку тут не сумно. Рай, а не місцина... Те, що треба для такого самітника, як він.

Коли переїхав працювати в цю обсерваторію на горі Кішка, що біля Кацівелі, почувався чужинцем. Але то було ліпше, аніж почуватися мертвим у рідному місті. Львів ураз перетворився на гіркий полин. Рідна домівка, робота, навіть друзі — все муляло, давило. Відстань лікує? Принаймні не ятрить рани. Звикав до чужини. Сергію відразу запропонували гуртожиток. Відмовився... Бо там завжди людно, та поки що не цього прагнула душа. Ще свого шефа та двох співробітників він витримає, а ось обзаводитися сусідами, новими знайомими чи навіть ворогами не хотілося. Кілька ночей провів в обсерваторії, спав на розкладачці в актовій залі. І тут-таки познайомився з пані Раєю, яка працює в обсерваторії прибиральницею. Вона йому нагадувала бабуню Ніну, і Сергій навіть із задоволенням слухав її розповіді про онуків-правнуків.

Пані Рая — татарка, її чоловік українець, колишній морський офіцер. Помер у минулому році, заснув і не прокинувся. Їй так не вистачає його. Тому і пішла працювати, щоб менше сумувати та згадувати. Прожили з ним душа в душу сорок літ. У вісімнадцять років на танцях у Будинку офіцерів познайомилася з вродливим юнаком і закохалася. У Сергія з пані Раєю було спільне горе — і він, і вона втратили коханих.

Пані Рая каже, що побачила у Сергієвих очах тугу і відразу її зрозуміла. Вона ж і запропонувала Сергію пожи-

ти в старому будинку її батьків, правда, то далеченько від місця роботи. Сорок п'ять — шістдесят хвилин пішої ходьби. Поруч ані ринку, ні крамниць. Зате там немає настирливих сусідів. І є електрика, криниця з водою. Вона може хоч сьогодні показати хату.

Говорили. Пані Рая розповідала про себе. Її звати за паспортом зовсім не Рая, а Руфіна. А щоб люди не ламали собі язика, то вона так сама себе назвала після того, як пішла до школи. Вона у класі одна була з таким дивним ім'ям, єдина татарка на весь клас. Народилася вже у сорок шостому. Її брати так і не повернулися з війни додому. Старшому було двадцять два, коли мама в березні сорок четвертого отримала похоронку. Він загинув смертю хоробрих і похований у братській могилі в Чехії, менший у тому ж сорок четвертому, в квітні, пропав безвісти. Відразу двох синів забрала війна — отаке горе для батьків. Та мама ніколи не вірила, що її менший Валід загинув. Коли в травні сорок четвертого Сталін евакуював із Кримського півострова всіх татар, їхню родину не зачепили. Хтозна, чому? Пощастило? Чи тому, що сини служили в Радянській армії та загинули, захищаючи честь і славу Великої Держави? Чи, може, просто ліньки було бездоріжжям пхатися в таку глухомань, щоб забирати двійко людей, які жили так далеко від цивілізації? Руфіна народилася, коли родина вже й не думала про батьківство. Мамі виповнилося сорок п'ять. Дитя, напевно, і врятувало родину від розпачу. Бо ж рідних братів та сестер і татка, і мами з великими родинами вивезли бознакуди, на чужину. І вони залишилися одні-однісінькі, хай і на рідній землі, але між чужими...

Ох, людина — не пальма. Вона звикає до всього: і до немилостивої спеки, і до крижаних завій. Призвичаїлися. І коли десь у п'ятдесят четвертому врешті віднайшлися

брати батька та кликали їх до себе, мама категорично відмовилася. Та тут була ще одна причина — не їхати на чужину. Мама так і не замирилася зі смертю молодшого сина. У сповіщенні, не похоронці, було написано: «Пропав безвісти», — отже, син може будь-коли вернутися з війни. І що? Кого він застане в рідній оселі? Чужих людей чи взагалі, може, чужинці й хату розвалють? Ні, вона не поїде...

Отак вони й жили.

— Коли мама у вісімдесят п'ять років помирала, то наче втратила глузд і раз по раз все шепотіла: «Руфінко, доню? Хтось стукає у вікно. То, може, Валід повернувся». Але то був тільки вітер, який торохкав у шибу вікна дощем. А коли настав її час відходити, обличчя раптом просвітліло і вона з щасливим усміхом на вустах умирала. Наостанок прошепотіла: «Синку, ти таки прийшов. Дочекалася, синку». Батько довго не протримався після кончини неньки, надто він її кохав. За півроку пішов слідком. Юрко, чоловік, каже, що від туги. Тато був від мами на десять літ старший, тож коли тобі дев'яносто п'ять, то вже і смерть на порі. Юрко моїх тата з мамою любив, наче рідних. Своїх він втратив на війні. Тож не дивно, що батьківську хату він відмовився продавати. І ми, і наші діти живемо в місті, то мови про те, щоб переїжджати назад, не було. Юрко просто хатинку відремонтував, поміняв вікна, двері, підлогу, всередині почистив. Обгородив. І завжди підтримував довкола порядок. Коли життя у місті надто набридало, він просто ховався там від цивілізації.

Юрко з Руфіною-Раєю нажили аж п'ятеро доньок. Величенька родина. Жодна з дівчат не поділяла батькового захоплення глушиною. Зяті також не дуже, просто з ввічливості час від часу допомагали біля хати. Тож, коли Юрко помер, довго думала, що робити з домівкою. А зараз і вихід знайшовся — може, добрій людині стане в пригоді.

Отак брели дорогою, розмовляючи, точніше, говорила здебільшого пані Рая, Сергій — слухав. Хвилини сорок п'ять спускалися вниз некрутим схилом. З дороги повернули вліво, пройшли ще хвилини десять неширокою, але добре втоптанною стежкою, по обидві сторони від неї росли ожина та малина. Раптом ліс наче розступився, і перед ними відкрилася широка галявина. Невелика дерев'яна хата дивилася на них низькими дверима та великими вікнами. Подвір'я обгороджене невисоким дерев'яним перелазом. Загорожа виглядала швидше декоративною, бо доросла людина при бажанні могла легко через неї переступити. Подвір'я було викладено камінням і виглядало не гірше від львівської бруківки. Очевидно, за ним також доглядали. Двері хати дивилися на південь. Пані Рая пояснювала це так: за традицією, татарин, коли виходить із хати, першим, що має побачити, — то сонце.

— Це і є будинок моїх батьків. Зруб складений із дубових дощок та поставлений на кам'яному фундаменті. Я ще пам'ятаю ті часи, коли дах у нас був пласким. Юрко його трохи осучаснив.

Пані Рая відчинила важким ключем висячий замок на дверях хати. Прочинила їх, запрошуючи гостя досередини. Сергій мусив зігнути ся, щоб зайти, бо двері дуже низькі. Невеличкий коридор. Двері наліво, двері прямо. Пані Рая прочинила ті, що прямо. Хата всередині виявилася доволі просторою. Із коридору потрапили до світлої кухні. Справжнісінький камін, змонтований так, щоб обігрівати ще одну кімнату, через стіну. Очевидно, спальню. Двійко величеських вікон. Пані Рая сказала, що то Юрко їх збільшив, набагато розширивши для них прорізи в стінах. І тому вони пропускали в світлицю багато світла, хоча виходили на північ і ніколи не бачили сонця.

За вікнами відкривався прекрасний краєвид. Великий сад: вишні, черешні, абрикоси, персики, яблуні, груші. Дерев акуратно підбілено та старанно обгороджено, подекуди колючим дротом. За садом доглядали.

— Батьківський сад завжди нас годував. Мені інколи здавалося, хай би що мій тато встроїв у землю — воно в нього обов'язково родитиме. Може, тому, що він все робив із любов'ю, яку він передав онучці, моїй найстаршій доні. А та своєму сину, моему онуку Рустему. Цей доглянутий сад — то його рук справа. Він його лікує, чистить, доглядає, забирає старі дерева, садить нові... — Рая ніжно всміхнулася. — Рустем так схожий на мого батька, на свого прадіда. І я тішуся, що татова праця не змарніла. І до того ж то справді непоганий заробіток. Наш сад так мудро посаджено, що навіть у найдошкульніші морози рідко коли яке дерево пошкодиться. Принаймні на моїй пам'яті такого не траплялося. На жаль, мешкати тут ніхто з моїх рідних не хоче, хоча садовий урожай люблять усі. Тож, пане Сергію, очевидно, єдиним недоліком цього глухого місця є те, що мій онук інколи навідуватиме сад та ще ми збиратимемо врожай. Правда, урожай збирається не так часто, а Рустем... Рустем вам не заважатиме. Він глухонімий.

Під правим вікном світлиці — дерев'яний стіл. Біля нього три крісла. На правій стіні суцільні дерев'яні полиці, подібні до наших мисників. На них купа череп'яного посуду. Справа від дверей щось схоже на креденс¹. На верхніх полицях за скляними дверцятами білизна.

— Пане Сергію, тут посуд — тарілки, миски, горнята. Можете вільно користуватися. У шафі, — вона відкрила її, — вгорі скатертини, рушники, внизу — каструлі, ба-

---

¹ Буфет для посуду.

няки, казанки, пательні. У шухляді — ножі, виделочки, ложки. Тобто тут є все, що може знадобитися, коли готуватимете.

Під лівим вікном — низький лежак, застелений чимось дуже схожим на карпатський ліжник.

Пані Рая підійшла до каміна.

— Легко розпалюється, дає багато тепла. У нас кажуть: живе полум'я гріє і серце, і душу.

На каміні мирно поцокує годинник. Круглий циферблат на масивній залізній підставці. Під циферблатом досить вправно вигравірувані зображення людини в центрі та вовка й крука по обидва боки від неї. Побачивши зацікавлення Сергія, пані Рая сказала:

— Старий годинник. Ще мого діда, а досі йде. Мое придане.

Правіше від каміна були двері. Пані Рая розчинила їх:

— А тут у нас спальня.

Сергій зазирнув досередини. Невеличка, але світла кімната. Вікно, зараз до половини завішене світлими шторами, виходило на подвір'я. Завіса мало допомагала, бо кімната була сонячною: вікно дивилося на південь. Біля вікна письмовий столик, крісло. Ліворуч — книжкова шафа, праворуч — звичайна шафа з дзеркальними дверима. Під стіною, біля дверей — ліжко, застелене таким самим коцом, що й лежак.

— У шафі знайдете білизну, ковдри, подушки. Там можете скласти свої речі. Камін дає багато тепла. Тож легко нагріває і кухню, і спальню. Узимку не замерзнете.

Пані Рая говорила так, ніби Сергій уже погодився і майже тут мешкав. Та вона мала слухність, він таки погодився, відразу ж, щойно побачив хату.

Вийшли на подвір'я. Пані Рая поманила Сергія кудись за хату. Тут були ще двоє дверей, збоку, з заходу.

— Це, так би мовити, наші господарські приміщення. Вона прочинила двері. Усередині купа сухого ломаччя, торф. Справа на гаках та полицях господарський інвентар: лопати, секатор, граблі, сокира.

Поруч — іще одні двері. Пані Рая недбало махнула рукою:

— А там ми склали старі речі. Те, що вже не дуже потрібне, та шкода викидати. У кожного, напевно, є таке місце, де складується важливо-неважливе. Добре, коли то кімната якась, а не закуток у серці, — пані Рая наче жартувала, та говорила сумно. — Знаєте, Сергію, мій батько одного разу сказав таке: «Інколи деяким дверям слід залишатися закритими». Напевне, так воно і є. Якщо ж вам треба буде щось зайве покласти до цієї комори, тільки скажіть.

Підійшли до криниці.

— Вода, Сергію, у нас цілюща, бо своя, джерельна. Годиться і в їжу, і для прання. Чоловік усе хотів зробити насос, щоб легше було, та, зрештою, зрозумів, що воно так, певне, й ліпше. Ну як вам наше обійстя, годиться?

— Навіть дуже все сподобалося. Тепер можемо домовитися щодо платні?

— Що ви! Ох, Сергію. Це ви мені робите радість, бо погоджуєтеся тут замешкати. Хата живе доти, доки вона чує людське тепло. Так казала моя матінка. Ви це тепло будете давати моїй батьківській хаті. От і вся платня. І то велика, повірте.

Сергій замислився. Він мусив якось віддячити цій жінці.

— Пані Раю, а чи не погодилися б ви раз на тиждень тут прибирати? Але це вже за гроші.

Сергій назвав суму, яка була трохи більшою від плати прибиральниці і більш-менш такою, як стандартна ціна

за найм подібного житла. Після деяких вмовлянь та вагань пані Рая таки погодилася, хоча суму вдвічі зменшила.

Цього ж дня Сергій переїхав сюди мешкати.

От і живе він у своїй-несвоїй хаті тепер. Раз на тиждень навідується пані Рая, зазвичай увечері, коли він уже на роботі. Двічі на тиждень приходять Рузем, онук пані Раї, щоб почаклувати в саду. Як правило, вдень, коли Сергій спить. Урожай із дерев збирають усі великою родиною, завжди залишивши для Сергія його частку. Пані Рая жартома каже: для хатнього духа, щоб його задобрити. Хатній дух тепла — то Сергій. Найчастіше врожай збирають, коли Сергій іще на роботі. Чоловік упевнений, то навмисно, щоб не бентежити його спокій.

Та чи матиме він колись його, і чи так він йому дуже потрібен?

2. Творець

Я візьму у торбину усі свої болі й печалі,
занесу у пустелю, покинуту Богом й дощем.
Я вогонь розведу
і спалю весь той клунок безжально.
Дим у серце зайде, наче привид,
прозорий лицем.

Знаєш болі фантомні за тим,
що немає, вмерло?..
І до крові шорстка, як наждак,
туга світ одбере.
Називай відболіле пустим
і цілком нікчемним,
тільки болю фантомного в серця не одбереш.

Повернуся в пустелю,
де попелом вже перетліли
мої болі й печалі, і сум незагасний мій.
Наберу собі жменьку
білястого ніжного тліну,
щоб згоїти у серці тебе, мій фантомний біль.

От Сергій і мешкає у хаті пані Раї. Звикає. Звик і до самотності, а вона до нього, схоже, не дуже прикипіла. Бо знайшовся у нього раптом у чужому місці незвичайний друг. Уже тиждень Сергію здається, наче його зустрічає

чорний крук. Спочатку думав: випадковість, ввижається. Але... У птаха на правому крилі — біле перо. І у вчорашнього, і в позавчорашнього, і в сьогоднішнього. Він зустрічає його вранці, коли Сергій виходить із воріт обсерваторії. Потім летить за ним назирці, час від часу зупиняючись то на дереві, то на горбику, то на стовпі. Коли ж чоловік заходить на власне подвір'я, крук усідається на дашок криниці й уважно спостерігає за тим, як Сергій переступає поріг будинку. Коли через кілька хвилин Сергій визирає у вікно, крука на криниці вже немає. Провів і полетів. Зате ввечері, коли він іде на роботу, птах чемно жде його на дашку криниці. На сьогоднішній день таких от переслідувань Сергій зробив те, чого не очікував від себе. Відчинив двері хати, глянув уважно на крука і сказав, вкладаючи у слова чим більше щирості:

— Ласкаво прошу до моєї оселі, друже!

Був упевнений, що то дурість. Та птах несподівано злетів зі свого місця, зробив коло над головою чоловіка та сміливо всівся на ліве плече.

Крук сидить на столі, п'є воду з горнятка. Чорні намистинки очей дивляться майже лагідно. Перед тим як лягти спати, Сергій залишає квартиру розчиненою — це для крука. Бо чи довго зможе птах у клітці?

Отак у Сергія з'явився в Кримських горах перший друг — і слухач, і спостерігач...

Одного плаксивого вечора, коли небо затягнуло сірим смутком і Сергій не пішов на роботу, дістав з-під ліжка Зірчину коробку. Єдине матеріальне, що залишилося після дружини, він тримає у ній. Вірші, малюнки, фотографії... Крук усівся навпроти, уважно спостерігаючи за чоловіком. Сергій розкрив зошит, прочитав уголос:

Буду я морем твоїм
з припливами
і відпливами.
Буду я горем твоїм,
ніжністю
неможливою.
Буду зорею тобі,
буду далеким полюсом.
Птахою — у журбі,
сповіді тихим голосом...

Сергій витягнув ще один. Ніжно гладив зелену обкладинку пальцями, читав те, що написано зверху: «Щоденник». Зірка вела щоденники, то було ще до їхнього знайомства. Коли вони зустрілися, майже перестала.

— Почала нове життя, — говорила напівжартома, і вже серйозно додавала: — Тепер у мене замість щоденника ти.

Але ті зошити не викидала. Він розумів: то її минуле, хронологічно виписана вагома частина життя. Він ніколи не розпитував про колишнє і не дуже хотів, щоб вона розповідала, згадуючи малоприємне. Дещо йому старалися «донести» друзі та знайомі. Відразу ж Сергій припинив ті балачки. Плітки його не цікавили.

Тоді Сергій зовсім не прагнув знати, якою вона була до зустрічі з ним. Вона — половина його душі, краща його частина, і все. Цього достатньо. Зоряна навіть ображалася, що він не розпитує про той період життя. Але... Він знав, що їй болітиме, коли вона розповідатиме, що вона підбиратиме слова, емоції, а найгірше — вважатиме себе винною в чомусь чи стане виправдовуватися. Тому навіщо? Вона — найчистіша, найпрекрасніша, най-

ліпша у світі. Вона — Зірка для нього! А решта не має ніякого значення.

Колись, дякуючи Зоряні, погані сни з минулого навіки його покинули. Тільки в ту останню ніч, коли він відлітав у Лейпциг, йому знову наснилася мама. І він прокинувся мокрий від сліз. І розповів вагітній дружині той сон. Він не мав би цього робити, але не стримався і розповів...

А тепер... Тепер матінка йому не сниться, тільки Зірка, його зірка. Зірка для нього. Як мама й обіцяла! Наче в нагороду за безвідрадне життя отримав свою зірку, та не зумів її втримати. Випустив чи відпустив?

Відвів очі від зошита. На столі Зірчина фотографія в рамці. Зроблена під час мандрівки на Говерлу. Яка то була подорож! Дорогою і сонце, і дощ, і вітер... Але Сергій добре знав: то така гора норавлива, то плаче, то дихає, то мовчить, то виє. А щойно видряпалися на верхівку — вийшло сонце. Зоряна — поруч, втомлена та щаслива. Сергій її таку й сфотографував.

— Я кохаю тебе, — сказав, затиноючись, тоді.

Вона погладила його по щоці і прошепотіла на вухо:

— А я це знаю!

— Звідки? — дивувався Сергій. — Я ж сам щойно зрозумів...

— Я про це знаю вже давно. Ще від того першого дня, коли ми зустрілися. Ти вже тоді любив мене. А от розуміння до тебе прийшло щойно. Таке буває. Це коли ти не думаєш про те, як ти дихаєш, аж доти, поки не починаєш задихатися. Ти почав задихатися без мене, і тому ти зрозумів, що кохаєш мене.

— А ти? — дивився пильно в очі і боявся помилитися.

- А що я?
- Ти мене кохаєш?
- А хіба про таке запитують? Таке відчують.

Він відчував.

Сергій провів пальцем по знімку. Зітхнув. Поставив фото на місце. Покрутив щоденник у руці. Зошити з віршами, щоденники та малюнки — от і все придане дружини. Пригадав, як його Зорянка почала малювати. Коли завагітніла, то майже відразу. Брала до рук папір, пензлики, вмочала їх у воду і... Малювала. І лише білою фарбою, білим по білому. Сергій не дивувався такому бажанню дружини. Вона йому все розтлумачила: «Білий можна розкласти на кольори. Кожен собі сам розкладе, якщо захоче».

Так, малюнки Зірки. Малювала білим і розповідала казку.

Він — молодий митець, він — творець, він любить малювати. Він не знає, як довго пише це полотно, але робить то старанно і вперто. Величезний имат простору перед тобою, якимось жартівником уцент залитий чорною фарбою. І він малює, день при дні вписуючи в чорне тло кольорові барви. Але чорне тло його не слухає. Чорне залишається чорним. І хай би як натхненно він укладав у кольори старанність, хист, ніжність, віру та окрилення — вони за кілька секунд стають чорними.

І коли вже, здавалося, не лишилося ні наснаги, ані віри, ані надії, лише крапелька впертості тримала творця при пензлі, раптом почув позаду легке шелестіння. Озирнувся. За спиною стояла жінка, з цікавістю спостерігаючи за муками творчості. Блакитна сукня аж до землі, довге чорне волосся, небесні очі. «Яка вродлива панна!» —

подумав творець. Скільки вона там стояла — хто знає, може, мить, а може, годину, а чи тисячоліття, поки не видала себе шелестінням. Зрештою, яке то мало значення? Вона перевела очі з полотна на творця, всміхнулася, стонула здивовано плечима.

— Хм! Чому там ніч? Засвіти її, — зронилися з уст коралів слова.

Що за дурні поради? Чи вона думає, що він купу часу стоїть перед тим полотном клятим і дірку пензликом у ньому длубає? Творець махнув рукою в бік розкладених на палітрі кольорів — золотистий, ніжно-зелений, блакитний, фіалковий, рожевий, червоний... Наче промовисто говорить — він пробував.

Вона зітхає та рішуче підходить до нього впритул і... Ніжні пелюстки її губ торкаються його, шершавих і потрісканих від того, що вже давно і краплі води не мав у роті, бо все творив, творив, творив... Пелюстка до пелюстки, мов криниця для спраглого... Щось у голові ви мкнулося на мить, а потім спалахнуло-зайнялося тисячами вогнів. Скільки то тривало, він не рахував — мить чи, може, вічність, яке то має значення, — але ті вогники продовжували горіти навіть тоді, коли вона відступила, зробивши кілька кроків назад.

У творця паморочиться в голові... Щоб не впасти, зосереджується на картині і... Торопіє. Полотнище вже не чорне. Темна безодня всяяна світлячками, які випромінюють світло, і від того світла запалюються й інші мешканці полотна, роблячи його неймовірним. Творець зачудовано озирається. А вона вже пішла геть, гордо тримаючи голову.

— Що ти щойно зробила? — запитує, йому хочеться попросити її не йти, залишитися, але хіба гоже творцю про таке просити?

Вона зупиняється:

— Це все, що ти хочеш мені сказати?

Ні, не все, не все, але він не може, бо це не має жодного стосунку до великої місії, яку виконують усі творці. Тому він повторює запитання:

— Що ти щойно зробила?

— Нічого. Я тільки вічності та вірі подарувала те, без чого вони нічогісінько не варті. Те, що запалює світи.

— Що це? Що? — бажав почути, дивився просто в очі і падав у них, і літав у них. Він мусить знати для того, щоб далі творити.

— Любов, — відповіла спокійно.

— Любов? — слово тремтить у повітрі, мов ті світлячки на полотні, тремтить і світиться.

— Любов... — Він переводить погляд на полотно.

— Як тебе звати? — запитує вже похапцем, дивлячись, як вона робить рух, щоб продовжувати свій шлях.

— Жінка, — відказує вона.

Він хоче, щоб вона залишилася, щоб не йшла, але він не вміє і не знає, як це сказати. Та й чи гоже творцю просити?

Творець просто киває головою, втупивши погляд у малюнок.

— Коли буду потрібна — поклич... Бо для справжньої любові завжди потрібні двоє.

Ось білий лев, ось білий ангел, ось — білі лілеї...

Крук печально зазирає в очі:

— Кар-кар, — звичне, як «Добрий день!» чи «До побачення!»

Дзьобає обкладинку зошита, якого Сергій тримає у руці.

— Кар-кар!

Чи хотіла б Зірка, щоб він колись довідався про неї все, про неї-ще-не-його?

Крук каркнув, і здалося, що він його підтримує.

Що ж, то, можливо, зараз настав той час, коли пора. Рвучко відкрив загальний зошит, але не на початку, а десь усередині.

«Зоряна Біловова-Літавиця. Середа.

Дощить, і я чекаю сонця. Я люблю сонце, чисте небо. Я люблю гуляти дахами, де небо просторе і не затулене будинками. Чи багато людині для щастя треба? Кому скільки. Мені — багато. Любові... А вона — безмежність.

Скільки коштує любов? Лерка завжди називає ціну. «За так ніхто нічого не продає, навіть на небі», — то вона вчора мені сказала. Я не вірю. Хіба мама любить дитя за гроші? Чи, може, любов багатолика? І чи вміє бути безкорисливою?»

Чудна маленька дівчинка. Загублена-забута у жорстокому світі. Думки, думки, печаль. Він мусить прочитати той щоденник.

Спочатку.

3. Спочатку

Недозволена розкіш —

у скутому межами світі

Павутиння щоденності зняти з своєї душі,

І сміятись, сміятись, захоплено

й щиро радіти,

І збирати безжурно в долоні холодні дощі.

Недозволена розкіш —

будити в собі несвідомо

Те, що мрією навіть іще не назвеш:

Все бентежне і світле, нове і таке невідоме...

О, не дай потонути у морі свободи без меж!

Ти отямишся, знову повернеш на землю,

Згорнеш стомлені крила

(літати ж забули давно!)

І поринеш в своє монотонне будення.

А політ — це як мрія чи давнє, забуте кіно.

Зоряна народилася у звичайній львівській родині. Тато Назар працював механіком на львівському заводі «Автонавантажувач» (у народі «Автопогрузчик»). Мама Валя — кухарем у їдальні на цьому-таки заводі. Усі разом спочатку мешкали в сімейному гуртожитку, плекаючи надії на отримання обіцяної квартири для молодої родини. У вісімдесяті завод процвітав, тож і квартири для заводчан

будувалися швидкими темпами. Тому перспективи мати власне помешкання не здавалися такими вже й нереальними.

Зоряна була в сім'ї жаданою дитиною. Мама довго лікувалася від безпліддя. І коли, здається, вже всі змирилися, що у подружжя не буде дітей, і навіть стали замислюватися над усиновленням, Валентина у свої тридцять п'ять завагітніла. Незважаючи на неюний вік майбутньої мами та на те, що це лишень перші пологи, вагітність проходила чудово і дитя народилося здоровеньке та величеньке — за чотири кіло.

Подружжя довго вибирало ім'я своїй красуні-доні. Навіть трохи посварилися через це. Мама хотіла назвати малу Богданкою. Тато — Василюю. Урешті зійшлися на тому, що, як тітка Калина скаже, так і назвуть. Тітка Калина — то рідна сестра маминої мами, вона ростила Валентину з десяти років як свою, коли та осиротіла.

Тітка постановила:

— Ой, та яка ж вона Василюнка чи Богданка? На зірочку схожа. Зоряна вона. Літавиця.

Бабуся Василюна і дідусь Іван (татові батьки) мешкали далеченько, в Черкаській області, тож бачилися рідні доволі рідко. І не дивно, що Зорянка частіше навідувала тітку Калину в Жовкві. Може, то й неправильно було називати мамину тітку не бабусею, а також тіткою, та так уже повелося. Справжні дідусь із бабусею, мамині батьки, давно померли. Мама махала ніяково рукою, ховаючи очі в поділ, коли маленька Зорянка запитувала про бабусю Богданку, а тітка на чергове запитання малої «чому мучки» відповідала майже серйозно: «От коли виростеш високою, як кущ калини у мене на подвір'ї, тоді розповім». Ох, довго ж доведеться чекати...

У дитсадок Зоряна майже не ходила, бо часто хворіла на різні дитячі недуги — то застуда, то грип, то кір, то вітрянка, соплі з носа, поштрикування у вусі. Педіатр безупинно радив батькам: дитині потрібне свіже повітря, здорове харчування і щойно з-під корови молоко. І тоді тітка Калина із задоволенням забирала малу до себе — «на поправини». Батьки не протестували, бо ж мама Валя з лікарняних не вилазила через Зірчині недуги. І хоча її не мали права звільнити з роботи через те, що дитя хворіє, та все ж дивилися косо через ті безкінечні лікарняні.

Тож, поки не пішла до школи, жила-росла в тітки. А там — воля! Навіть хворобливість її відступала. У тітоньки — чепурненька хатка, на стінах образи та фотографії дідуся, бабусі, весільна — тата з мамою, весільна тітки з її чоловіком, сина Василечка, що не повернувся з Афганістану. І це все прикрашене рушниками, на стінах диво-килими з лебедями та оленями. А на подвір'ї — найсправжнісінькі курочки, качечки, індики, пес Рудько, кіт Мурчик, у хліві — двійко жвавеньких поросятко, які просто на очах перетворювалися на неповоротких і поважних свиней, а ще улюблениця Зірчина — коза Дуня, яка давала смачне і корисне молочко.

Тітка Калина, хоч і була молодшою від сестри Богданки на п'ять років, заміж вийшла раніше. І вже у вісімнадцять стала мамою. Її чоловік працював будівельником, то будував із бригадою у їхньому селі тваринницьку ферму. Там він і закохався в молоденьку чорняву дівчинку з прекрасним ім'ям — Калина. Дівчина відповіла взаємністю. А коли ти закоханий, то що важать слова чи поради старших та мудріших? Вітер у небі. Олесь був старшим на десять років від сімнадцятирічної Калини. Та для закоханої юнки то не мало жодного значення. Любила

тітка Калина згадувати часи, коли була молодою та щасливою. Зоряні здавалося, що вона просто переповідає якусь цікаву книжку. І мала слухала уважно, з відкритим ротом. Калина подалася невісткувати до чоловіка. Так склалося, що той мешкав сам. Був родом із Сумщини, та молодого спеціаліста направили на Львівщину. Тут і осів, отримав житло та гарну роботу. Молоде подружжя жило душа в душу. Народився в них хлопчик Василечко. Гарний, розумний, слухняний. У школі добре вчився, мріяв будувати кораблі.

А потім... А потім він закінчив школу, і його забрали до війська. Через півроку разом із вісточкою від сина, листом у конверті, Калина та Олесь отримали й посылку — цинкову труну. Її заборонили відкривати. Калина не знає, як вижила тоді? Коханий Олесь згорів, мов свічка. І так мав слабке серце, а горе його добило. Тож на роковини сина поховала й чоловіка, а за півроку батьків... Напевно, від божевілля та смерті врятувала її Валентина, мама Зоряни, яка дивилася на Калину великими сливовими очима і вночі все плакала-ридала, кликала матусю... То вони порятували одна одну: Калина Валю, а Валя — її.

Тітка Калина жила на околиці міста, то життя було сільським. Клаптик городу за хатою, який завжди щедро родив і годував не тільки тітку та її нехитре господарство, а й Зорянку з родиною. Працювала в школі прибиральницею, тож могла спокійно брати малу Зоряну з собою на роботу. Зірка звикла, що її тітка зранку та на ніч ковтає якісь біленькі пілюлі. Коли вона одного разу перепитала, навіщо, тітка відповіла:

— То, Зірничко, щоб довше побути з тобою. Ще коли тебе не було на світі, мені зробили операцію. Вирізали дещо на шії, бо воно заважало жити, й оті таблетки мені підмінюють той орган, який зіпсувався.

Того пояснення п'ятирічній Зоряні було достатньо. Набагато пізніше Зірка довідається, що тітка перенесла складну операцію — їй вирізали щитовидну залозу. Тітка дістала відразу третю групу інвалідності, безтермінову. Тож пиття таблеток, як і час від часу візити до лікаря, були просто необхідні, щоб жити далі.

А зараз дівчинку зацікавило інше:

— А де ж тоді могла бути Зорянка, коли її на світі не було? Як це, тітонько?

І тітка розповіла малій казку про Зірку, яка жила собі на небі: світила, дивилася згори вниз. Але їй було так цікаво, як там унизу живеться людям і як воно — бути людиною? І попросила Зірка свого батька Місяця ясного, щоб дозволив їй побути людиною. Довго батько не погоджувався, але Зірка виявилася дуже впертою та настирливою і таки добилася свого.

— Добре, дочко! — сказав Місяць. — Бути тобі віднині не зіркою, а людиною. Маленькою дівчинкою Зорянкою, що любить свою тітку Калину, маму Валю, татка Назара, своїх бабусю та дідуся.

— І котика Мурчика, і песика Рудька, — додала мала.

— Звісно, і козу Дуню, і ...

— Ні поросятюк я не люблю, вони смердять... А що було далі?

— А далі Місяць сказав, що Зірка житиме як людина довго і щасливо, аж поки не помре. А от коли закінчиться її людський вік, вона знову повернеться на небо і вже не пам'ятатиме того часу, як була людиною.

— Сумно, — сказала Зоряна.

— Чому? — здивувалася бабуся.

— Бо я не пам'ятаю, якою я зіркою колись була і як мене звали.

— А я знаю, — хитро підморгує тітка Калина.

— Ах, знаєте? Звідки? І як мене звали? — закидала питаннями жінку зачудована мала.

— Звідки? Бо стара вже і розумію мову Місяця, він інколи з тобою розмовляє, та ти його не розумієш.

— А мама розуміє його мову? — запитувала серйозно Зорянка.

— Ні, мама не розуміє. Мама ще молода.

Це наче все пояснювало...

— Тоді як мене звали, коли я жила там? — і мала тисця пальцем у темне вікно, яке виблискує зорями.

— Літавиця тебе звали, — ніжно гладить бабуся дівчинку по голові. — А Літавиця має цікаву здатність, люба моя дівчинко. Жити для когось, не для себе. І добре, коли той хтось то зрозуміє, тоді і Зірка, і той, для кого вона зійшла з неба, щасливі.

— А я, тітонько, чия?

— Виростеш — дізнаєшся.

— Як?

— Відчуєш.

— Тітонько, а коли він того не зрозуміє? Що тоді? — не вгавала цікава мала.

— Тоді, тоді... Що може зробити Зірка тоді?

Зорянка не знала, але не стала розпитувати, бо то, певно, було щось дуже страшне...

А ще тітка Калина дуже любила книжки. Вона на ніч частенько читала Зірці. То тітка навчила її читати, трохи писати. Тож, коли малій виповнилося сім років і прийшов час йти до школи, дівчинка зробила це з радістю. Тоді вона й переїхала знову до Львова, хоча майже всі вихідні, свята та канікули і далі проводила в тітки.

Зірка любила школу. Вчитися якось не дуже, а от школу... Запах нових парт, свіжопофарбованої дерев'яної

підлоги, бантики-косички, заплетені дбайливо мамою вранці. Свій ранець, який здавався не просто сумкою з книжками, а таким собі пуделком¹ для зберігання таємниць. Спочатку вони з дівчатами збирали фантики, обмінюючись блискучими папірцями, потім були наклейки, звісно, на шкільному стадіоні та в скверику закопувалися секретики.

А в третьому класі мала Зоряна мала одне бажання: щоб однокласник Валерка, котрий сидів за одною партою з її найкращою подругою Леркою, звернув на неї увагу. А не тягав за косички та виривав портфель. Хоча ота гра з портфелем їй навіть трішки подобалася. Бо коли вона наздоганяла Валерку та хапалася за ручку свого портфеля, а він його не відпускав, то хотілося, щоб та мить тривала якнайдовше. Коли вона стане дорослою і хлопці почнуть запрошувати її на побачення, вона зрозуміє, що десятирічному Валерці вона подобалася дуже. Бо більше нікого з дівчат він не тягав за косички і тим паче не відбирав портфелика. Хоча дехто з однокласниць мав довші та пишніші коси, не те що її тонюсінькі русявенькі мицики². Їх мама час від часу погрожувала обстригти, щоб волосся росло густіше, та Зірка не давала. Бо за що тоді Валерка буде її смикати?

І перші свої вірші вона присвятила Валерці. Пригадує, як то було. Тоді по місту «з метою економії» вимикали світло, уроки мусила встигнути зробити при денному, бо при свічці не дозволялося ні читати, ані писати, хіба бавитися іграшками. Та в десять бавитися — то якось зовсім по-дитячому. Так батькам і заявила: вона вже доросла. Хоча тихцем таки клала в своє ліжечко ляльку

---

¹ Коробка, футляр (діал.).

² Мишенята; тут — мишачі хвостики (діал.).

Зіну, подаровану тіткою Калиною на її шостий день народження. Зінка була німкенюю. Гарна м'яка іграшка з намальованими оченятами, губками, носиком. А ще купую рудого густого волосся на голові. Вбрана в пишну червону сукню в білий горох. Сукня мала довгий рукав і була аж до землі. Навіть ніг ляльки з-під неї не було видно. Зіною ляльку назвав тато, бо на етикетці неукраїнськими буквами, які Зірка вже в шість літ добре знала, тато прочитав на англійський манер: «Zi-n», — напевно, то було німецьке «zehn», тобто десять. Та проти ім'я Зіни Зірка не заперечувала. Першим слухачем віршів Зірки і стала лялька Зіна. Тож, коли вимикалося світло і мама забирала свічку на кухню, щоб приготувати вечерю, трішки наполохана темрявою мала притискала до себе ляльку і шепотіла тій на вухо слова, що засіли в голові:

Я напишу тобі листа
Про те, як зустрічі чекала,
Про те, як поночі не раз
Оці рядки тобі складала.

Ще напишу, як дощ ішов,
Од вітру шибки стугоніли.
Напевно, знає тільки він,
Яка в моїм чеканні сила.

От із того часу в Зірчиній голові наче відкрили віконце, через яке полилися слова, що самі по собі склалися в рядки. Вона тоді ще нічогісінько не знала ні про рими, ані про те, якими ті рими бувають. Вона просто складала-ліпила докупи свій світ, і це їй подобалося... Так з'явилися й перші щоденники. Спочатку вона там записувала вірші, а вже потім стала тулити й думки.

Бажання записувати думки прийшло з бідую...

Зоряна на крилах летіла першого вересня до школи. Мама з татом вперше не повели її на перший дзвоник, бо мали вагому причину. Із нею пішла тітка Калина. Татові з мамою завод давав двокімнатну квартиру, і того дня вони вирушили по ордер. Зірка від щастя співала. Так багато радості. У неї буде своя кімната, найсправжнісінька, а не куточок із ліжечком. От про що вона зможе розповісти однокласникам, а це набагато крутіше, ніж поїздка на море чи до озера. Більша частина однокласників досі мешкає в гуртожитку. Уже знала — їй заздритимуть.

На лінійці Валерки чомусь не було. Діти щебетали, перемовлялися, кожен розповідав про літо, і, звісно, Зірка — у центрі уваги. Вона фантазувала вголос про свою нову квартиру та власну кімнату в ній. Жалкувала за одним — Валерка її не чує. Та то нічого — вона йому все розповість пізніше... Тож дітлахи не дуже звертали увагу на збентежених та навіть заплаканих дорослих, своїх батьків, дідусів-бабусь і вчителів, які щось жваво обговорювали.

На першому уроці до класу зайшла їхня нова класна керівничка Ірина Сидорівна і повідомила сумну та печальну новину. Два тижні тому Валера, його молодша п'ятирічна сестричка Рита і тато з мамою поверталися з відпочинку додому машиною і потрапили в аварію. Усі, крім Валерки, загинули. Валера більше не вчитиметься в їхній школі, дідусь із бабусею забрали його до себе в Житомир.

Потім, десь у сьомому класі, вона вичитає в Олександра Олеся такі слова: «З журбою радість обнялась»... То був день, де якраз та радість міцно тримала в обіймах журбу вкупі з горем. Клас плакав, навіть хлопці, батьки стояли в кутку класу і витирали вологі очі хустинкою.

А Лера просто нестримно ридала. Усі співчували дівчинці, бо вона наче найбільше знала хлопця, сиділа з ним за однією партою. А вона плакала зовсім із іншої причини, потім зізнається Зоряні, хоча їй також було дуже шкода батьків Валери. Вона плакала, бо тепер її посадять за парту з Женькою Горобцем, який єдиний у класі не мав пари і сидів сам-один.

Женька був на голову вищим та на два роки старшим за всіх переростком у їхньому класі. Його віддали до школи в дев'ять років, бо він начебто часто хворів. Хлопчина здавався дивним, ні з ким не дружив. Лишень постійно длубався у своєму довгому носі та витирав те, що добував з нього, об свої штани або об одяг тих, хто стояв чи йшов поруч. Хлопчина вважав це набагато цікавішим заняттям, аніж писання та читання. За це його в класі прозвали Козюлькою.

Звісно, ні про які уроки цього дня не могло бути й мови. Їх відпустили додому.

4. КНЯЗІВСТВО

Перебираю роки, як намисто.
На вісь буття нанизувались дні,
Коли ще сонце сяяло так чисто,
Коли все було цілісне в мені.
Я — всенький світ, а світ — моя частина:
Барвистий, радісний, розкішно молодий.
Яка щаслива я була дитиною!
Чому тепер той світ такий малий?

На вулиці стояли дев'яності. Змінювалося все. Спочатку обкладинка паспорта стала іншого кольору та дістала новий герб, згодом рублі перетворилися на купони, а відтак і на гривні. Зрештою, переінакшувалося набагато більше. Перекидався світ і в глобальному, і в мурашиному розумінні, як любив казати тато. Стара історія ліквідовувалася як пережиток минулого і писалася відразу нашвидкуруч нова. Де правда, а де жарт — ніхто не знав. Кожен день приносив щось новітнє, пахло свободою на вулицях міста, анархією ще дужче. Але пахло і ще чимось. Тато сумно казав на все це: «Коли народився і виріс у клітці, то так важко пристосуватися до життя на волі. Може, твої діти, Зірочко, і зуміють, а ми — певно, що ні!»

— Дехто не виживе, — підтакувала мама.

...І дехто не вижив.

Зоряна згадала стару легенду, яку їй, іще малій, розповідала тітка Калина, «Про мурашу та крука».

Посперечалися якось мураха та крук — хто з них сильніший. І так уперто сперечалися, що вирішили поставити на кін власних дітей. Хто програє — той віддає супернику своїх малят. Крук стверджував хвалькувато, що він сильніший, бо може легко на своїх крилах нести свого товариша, тобто ношу за розміром таку, як він сам. Мураха тільки попросила то продемонструвати. Крук легко закинув собі на плече свою дружину і навіть не зігнувся під своєю ношею. «Бачиш, який я сильний! Я виграв, — сказав крук. — Віддавай мені своїх дітей!» На що мураха тільки сумно зітхнула. Закинувши собі на спину двох своїх товаришів, вона помандрувала з ношею до гнізда крука. Із того часу круки виводять пташат у березні-лютому, щоб мурахи не змогли отримати обіцяного. Бо ж мурахи набагато пізніше вилазять на світ Божий із землі.

Коли Зоряна переповіла ту казку татові, то він сумно сказав:

— От я й не знаю, донечко, чи витримають насправді ті мурахи? Бо не одного доведеться на собі тягнути.

Зоряна, хоч і була мала, відчувала: щось не зовсім добре творилося довкола. Порожні полиці магазинів, тотальний дефіцит на все, навіть на солодощі, сумні заклопотані обличчя батьків. Тато з роботи приходив дедалі частіше й частіше похмурий і невдоволений, напідпитку. Часто зривався на мамі. Його вже не тішила нова квартира, в якій вони ще за добрих часів встигли зробити ремонт та купити меблі на відкладені гроші. Дещо позичила

тітка, хоча й казала, що віддавати не треба, але тато горнорово обіцяв, що от зароблять і таки віддадуть.

А потім?

А потім почалися проблеми у батьків на роботі. Скорочення, затримки зарплати... Зароблене мамі чим тільки не видавали: гречкою, колготами, трусами, шкарпетками. Батько ж не отримував майже нічого. Виживали тоді з тітчиних грядок та її невеличкої інвалідної пенсії, яку виплачували регулярно. Та й то був тільки початок. Маму скоротили, бо стало не вигідно тримати такий великий штат у ідальні, коли робітники сидять без роботи і завод працює на чверть своїх потужностей...

То все відбувалося на очах Зоряни, якій було тринадцять. Мама, як інші, викинута з роботи, вирішила зайнятися «човникуванням». Тато був проти:

— Ну який із тебе гендляр, Валюшо! Подивився на себе! Ти прекрасний кухар, але не перекупка. Прогориш, серденько...

Та колежанки-друзі-знайомі, ті, хто вже спробував або знав тих, хто цим займається, настільки яскраво описували можливість великого заробітку, що Валя тільки стєнала плечима на чоловікові зауваги, не знаючи, кого слухати. Та поки стримувалася. Бо ж дитя ще мале, тітка Калина не в захваті від такої ідеї, та й чоловік не пустить. Тож перебивалася сякою-такою роботою, вдома пекла торти, випічку і здавала на реалізацію одній знайомій.

Зоряна частенько їздила до тітки, помагала тій по господарству, а у Львів привозила домашні продукти. Та не це тягнуло Зоряну до тітки Калини. Тільки вона вмїла слухати, тільки їй юна дівчина могла довірити найпотаємніші порухи своєї душі. Тітка підтримувала і словом, і порадами онуку. Колись Калина мріяла стати вчителем. Чоловік накупив для дружини купу книг, щоб читала й го-

тувалася до вступу. Та вона рано народила, а потім навіть тричі пробувала на заочний у Дрогобицький педагогічний вступати. Але щоразу не вистачало балів. Утім, чоловік Олесь не жалів грошей на Калиніні захоплення. А захопленням були книжки. Ту любов до них вона передала й Зоряні. Тож коли в одинадцять мала серйозно повідомила тітці, що, коли виросте, хоче стати не лікарем чи вчителем, а бібліотекарем, то жінка лишень втішилася. Мамі та татові Зірка про це не говорила, якось соромилася. Подругам у класі також. Бо така мрія була не модною.

У батька на заводі ставало дедалі гірше — роботи зовсім не стало. Батько влаштувався на якісь випадкові підробітки — то вантажником на вокзалі, то ремонтником дороги. Гроші отримував у конверті, досі умовно рахуючись на заводі. Одного похмурого осіннього вечора зателефонував батьків співробітник, дядько Грицько. Він повідомив, що з двох цехів «Автовантажувача» вночі за згоди керівництва устаткування, все внутрішнє начиння було забрано на «вдосконалення», — та всі знали, що на металобрухт. Залишилися тільки голі стіни та декілька дерев'яних стільців. Стало зрозуміло, що це кінець і повернення вже не буде.

Як то могла пережити людина, яка вклала в свою роботу не тільки фізичні сили, а й душу? І тато з горя запив. Це тривало тиждень-два... На добру горілку потрібні були гроші. Грошей не було, і батько пив всяку гидоту. Тоді день-ніч сидів, обнімаючи унігаз, а потім знову брався за чарчину. Сердито відмахувався від сліз доньки й благань дружини та втікав із хати. Ходив до друзів у гуртожиток, відводив душу. Мама терпіла, бо любила татка.

Коли ж на тверезу пробувала з ним говорити, обіцяв: то востаннє. Казав, що душа його болить, і тримався рукою то за серце, то за шлунок. Видно, що погано чулася

не тільки душа, та пити не припиняв. Позичав гроші в сусідів, знайомих... Валя оббігала всіх, кого знала, просила чоловіку в борг не давати. Та це не допомагало, бо борги не зменшувалися. Зароблені мамою та тіткою проїдалися або йшли на найнеобхідніше. Борги за квартплату, за газ, за світло збільшувалися, мов снігова куля.

То сталося в листопаді. Батько пропав на чотири доби. Хоча таке вже бувало. Коли трапалося вперше, мама облітала всі меддитверезники, лікарні, трупарні, зверталася в міліцію. А він заявився смердючий, п'яний, але живий аж на третій день. Знову просився, клявся, обіцяв... Вона не вірила...

Але цього разу шукала не Валя, розшукували Валентину Білововк. Дружині Назара Білововка зателефонували з лікарні.

— Пацієнт щойно вийшов із коми і назвав ваше ім'я та прізвище і цей номер телефону. Ви його знаєте?

Вони його знали.

Зоряна і мама зайшли в кабінет до лікаря. Лікар говорив трохи втомлено та сухо:

— У вашого чоловіка сталася гіпоглікемічна кома. Це означає, що рівень цукру в крові через надмірне споживання алкоголю впав надто низько. Скажіть, пані Валентино, чи ваш чоловік давно п'є і відколи хворіє на цукровий діабет?

Мама сумно хитала головою та розводила руками. Уже рік із пляшки не злазить. А хвороби? Та про що ви таке кажете? Її коханий взагалі ніколи нічим не хворів, хіба що в тридцять йому вирізали апендицит і два рази мав нежить. Але вона згадала свекра, огрядного чоловіка, який мав цукрицю, тобто діабет, чи не від народження. Добре, що її чоловік вдався в матір і ніколи не був товстим. Вона так і сказала лікарю...

— У вашого чоловіка, шановна пані, крім проблем із алкоголем, ще й цукровий діабет. Ми його з коми вивели і вже три рази перевіряли рівень цукру. Картина невтішна. Його зловживання недоброякісними спиртними напоями посадило печінку настільки, що ви тепер маєте в хаті діабетика, правда, це поки що діабет другого типу, тобто інсулінонезалежний. Це означає, що дія інсуліну в тканинах ослаблена, тим самим порушується його надходження з підшлункової залози. А якщо на хлопський розум, — бачачи, що його не дуже розуміють, лікар трішки змінив свій сухий тон, — то вам, люба пані, разом із донькою доведеться нелегко. По-перше, пацієнту слід відмовитися від алкоголю, бо печінка не витримає, по-друге, сувора дієта, по-третє...

Лікар говорив, говорив... Мама з напіввідкритим ротом ловила кожне слово, а Зоряна стояла перелякана і прибита до землі почутим. Світ валився на очах, і чомусь її дитяче серце казало: це тільки початок, буде ще гірше...

Так, це був лишень початок. Коли батька вивели з запою, виявилося, що у нього цілий «букет» хвороб: офтальмопатія, нефропатія, гіпертензія, гіперліпідемія й ангіопатія. Як вона то все запам'ятала? Напевно, через страх. Правда, дорослому чоловіку того страху вистачило на кілька місяців. Довше не витримав, старі звички повернулися знову. Він не чув ані волянь дружини, ні прохань доньки, ані порад друзів, приятелів. Спокійно всіх вислуховував і робив по-своєму... Тобто продовжував тихо вбивати себе. Якби то так легко було, не приставляючи пістоля до скроні, не ріжучи вен або не лізучи в петлю, вбитися. Безвільна людина просто робила все, щоб її не стало, — мордувала своє тіло...

За рік, Зоряна саме була в дев'ятому класі, батько опинявся в реанімації п'ять разів. І щоразу виживав, дивуючи

і себе, і лікарів, і рідних... Мама зовсім змарніла, ледве зводила кінці з кінцями, перебування батька в лікарні потребувало грошей. Колись майже безкоштовна медицина перетворилася на дуже коштовну. Вони ще більше влізли в борги, а віддавати не було з чого... До них із Зірчиних колишніх подруг ніхто не заходив — кого батьки не пускали, вважаючи сім'ю неблагонадійною, а хто просто гидував. Та й Зоряні самій вдома стало гидко. Тож навіть робити уроки ходила до бібліотеки, сиділа там до останнього, щоб прийти додому, помити посуд, прибрати в квартирі та лягти спати. Не слухаючи та не чуючи сварок дорослих, маминих ридань і батькових п'яних скімлень.

Кажуть, що біда сама не ходить — вона діток водить. Так і тут сталося. Померла тітка Калина. Тихо вночі відійшла. Тільки два дні перед тим Зоряна її провідувала. Та наче щось відчувала, бо якось жалібно та гірко дивилася на дівчину:

— Пообіцяй мені, Зорянко, що вчитимешся, хай би що там сталося зі мною чи з батьками. Пообіцяй?

Обіцяла, жартуючи, що тітка ще на її весіллі танцюватиме. Та журливо махала рукою, ховаючи очі під сивими віями. І тут раптом така звістка... Це для юної Зоряни стало ще більшим ударом, ніж хвороба батька. Тітка Калина завжди була сонцем, до якого вона втікала з осоружного місця, де мешкали її батьки. Калина ніколи не скаржилася на свої болячки, старалася якнайменше бігати по лікарях. Серце не витримало, бо хвилювалася і через Валю, і через Назара, може, навіть більше, аніж вони за себе.

Сусідка вранці не побачила тітки Калини на подвір'ї, коза жалібно мекала, кури незадоволено перегукувалися. І сусідка запідозрила щось недобре. Тож коли виламали двері, то застали вже холодне тіло жінки. Калина наче спала й уві сні комусь усміхалася. Поруч на столи-

ку стояла фотографія сина Василечка, а в руках затиснутий знімок маленької Зоряни з лялькою Зіною в руках.

Сусідка дала фотографію Зоряні. П'ятнадцятирічна юнка, очі якою заволокло слізьми, навіть не стримувала їх потоку. Вона взяла той знімок до рук. Цю фотографію зробили у школі, де Калина працювала. У той день фотографували відмінників на дошку пошани. На знімку Зоряна дуже офіційна, як ті дітки, які перед нею фоткалися. Набурмосені брови, зведені докупи, смішні мишачі хвостики з червоними бантиками, красиве зелене платтячко, куплене тіткою, і червоні чобітки.

— Переверни, — прошепотіла сусідка баба Катя.

Перевернула. Там акуратним тітчиним почерком було виведено:

«Моя маленька Літавиця».

Тітку відспівали в церкві. Поховали між сином і чоловіком. Вона так хотіла. Горе так приголомшило батька, що він на похоронах і навіть на дев'ятинах був тверезий. Навіть промінчик надії в серці Зірки з'явився — може, кине пити. Тож, коли вони зібралися на нараду, що робити з тітчиною хатою та господарством, батько навіть запропонував наче мудре рішення: він залишиться хазяйнувати, а донька з дружиною будуть у місті, та... Горбатого справить могила. Через три дні телефонувала перелякана та збентежена сусідка пані Катя: «Валю, приїжджай, твій за фляжчину самогонки козу продав». Тож господарку тітки розпродали, хату поки закрили, а баба Катя обіцяла наглядати, щоб мародери не влізли.

Безвихідь та безгрошів'я змушували прогинатися. І тоді мама повернулася думками до своєї старої ідеї — човникування. Позичила грошей, залишила доньці кілька гривень на хліб та молоко і...

Бідному женитися, то й ночі мало, кажуть мудрі люди. Так і тут. Гроші в Туреччині разом із документами вкрали, товар, поки сиділа у в'язниці до уточнення, хто така і звідки, — привласнили свої ж. Через місяць повернулася додому ледве жива, втомлена та вбита. Відразу кинулася шукати гроші, щоб віддати борги. Бо ті, у кого позичала, жартувати не вміли. Могли і повісити. Вихід бачився один. Довелося продати тітчину хатинку... Хоча Зоряна навіть на колінах просила матір не продавати, та не послухалася. Після Туреччини у Валі всередині наче щось зламалося. В очах з'явився сталевий блиск. Турботлива та ніжна Валюша так і залишилася десь там, за тисячі кілометрів, натомість повернулася інша — байдужа та зачерствіла.

Зоряна стала мовчазною. Мовчки ходила до школи, щоб не думати про те, що відбувається зараз із ними. Була налякана, була стривожена і думала тільки про те, що мусить дотримати слова, даного тітці Калині. Як? Вона має просто добре вчитися.

Одного ранку мати накинулася на неї ледве не з кулаками, коли дівча попросило у неї кілька копійок на обід у шкільній їдальні.

— Що? На ший мою всілися та ноги звисили, троглодити прокляті! І тобі, рідненька, час починати думати про хліб насущний, а не зазирати мамці до рота. Дівулі вже майже шістнадцять, а вона віршики пише. Думаєш, мені тітка не розповідала про твої чудацтва? Теж мені, Ліна Костенко! Твої книжечки тебе не прогодують. Нормальну роботу треба мати.

Мама Валя роздратовано підбігла до полиці з книгами. Але не встигла нічого зробити, бо Зоряна перехопила її руку.

— Тільки спробуй. То єдине, що залишилося від тітки, коли ти продала її хату. Що в тих теплих краях

із тобою зробили? Матусю, рідненька, що відбувається з нами?

Валентина, сердита та знічена, пішла з дому, гримнувши дверима так, що аж шиби задзвеніли. Батька також удома не було, запив. Мати повернулася наступного вечора п'яна та весела. Витягнула з кишені палку ковбаси, з другої — пляшку прозорої рідини.

— Ходи, дочко, вип'єш із мамкою.

Зоряна стояла в дверях кухні розгублена та здивована:

— Мамо, ти ж не п'єш... Хіба ти не бачиш, що горілка з батьком зробила?

— А що зробила? Йому хороше. Він нап'ється і забудеться. І я так хочу. Забутися. Сідай-сідай, мала.

Зоряна невпевнено всілася навпроти матері. Та дістала стограмівку, налила в неї чогось до огиди смердючого. Зоряна скривилася від самого запаху.

— Що, гидуєш? Нічо', звикнеш...

Зоряна накрила долонею стакан матері:

— Не пий, мамо, благаю!

Валентина з розмаху вдарила Зоряну по обличчі. Та аж зі стільця злетіла.

— Що? Ти хто така, щоб матері наказувати? Хто ти така, потороче?

Валентина дістала з холодильника квашених огірків, наклала їх до тарілки. Сіла.

— Слухай мене, мала. П'ю за нас — за тебе і за мене. Будь! І мамці більше не наказуй, бо мамка може і з дому вигнати, а куди підеш? О!

Валентина перекинула стакан і залпом випила, навіть не скривилася. Зоряна встала з підлоги і дивилася на матір переляканими очима. Та ж продовжувала говорити:

— А я п'ю, дочко, бо спадковість маю паскудну. І в тебе вона також паскудна. Знаєш, чому померли твої дід

із бабою? Не від старості. Не! Алкоголіками вони були закінченими. Тож одного разу так напилися, що батько заснув із цигаркою в роті. Недопалок упав на ліжко, воно почало тліти і... Згоріли всі — і хата, і вони. А мені пощастило. Бо мене тоді в хаті не було. Я коли чула їхні п'яні розборки, то ховалася в стайні, у коров'ячому жолобі. Боялася попасти під роздачу. Батько коли напивався, то гамселив усіх підряд — направо і наліво. Тож коров'ячий жолоб був для мене порятунком, а взимку, коли ставало холодно, доводилося сутужніше. Тоді я нишком залазила у шафу або під ліжко, хоч тоді доводилося чути і крики, і лайку, і ще дещо, коли розпашілі батьки, мов двійко голодних звірів, накидалися одне на одного з тваринними любощами. А в той страшний день надворі стояв липень і було спекотно. І я ночувала в хлівці. Корову батьки вже давно пропили, а стайня та жолоб лишилися. Рано-вранці мене розбудили крики сусідів, що гасили пожежу. Батьків ховали в закритих трунах, бо дуже обгоріли їх тіла. А тітка Калина, добра душа, оформила наді мною опіку та забрала до себе. Тобі про це ніхто не розповідав. Бо чим тут хвалитися?

Валентина подивилася уважно на Зоряну, налила ще собі в чарчину, залпом випила, закусила огірком і продовжувала:

— Моя кохана тітонька розповідала якось притчу про мудрого та розумного правителя. Мо, ти її знаєш, та послухай ще раз! Так от, був той князь добрим князем. Піддані його любили, вороги боялися, суперники поважали. А заздрісники... Один із заздрісників отруїв воду в річці, з якої його князівство пило воду. Вода стала поганою, люди від неї ставали божевільними. Правитель дивився на своїх підданих і не впізнавав іще вчора розумних і хороших людей. Він єдиний у королівстві залишився нормальним,

оскільки воду брав для пиття з власної криниці. Знаєш, який вихід він знайшов? — мама криво посміхнулася. — Він також напився води з річки... Щоб не відрізнятись від підданих. Ну що, мо', вип'єш, піддана?

— Тільки, мамо, у нас усе не так, — сумно говорила Зоряна. — Наш князь першим напився. Але я, як піддана, протестую. Я не буду пити, чуєш! І ти не пий. Ти ж не така. Ти — донька Калини, а не Богданки.

У суботу вранці Зоряна застала матір тверезою, вимитою та чисто вбраною. Жінка поралася на кухні та готувала сніданок. Батька й досі не було. Мама напекла пиріжків із останніх припасів і понесла їх замовнику. Додому повернулася з великою торбою харчів. І знову мовчки взялася до роботи, сказавши, що має термінове замовлення на тістечка. Зоряна допомагала. Коли все було готове, прийшов замовник. Весела рудоволоса пані маминого віку. Назвалася Ренатою. Вона відразу розплатилася за замовлення, жінки пошепталися про щось у коридорі, і та пішла. Зоряна була у себе в кімнаті. Від душі відлягло. Хоч мати не питиме.

— Зорянко, ходи сюди. Маю тобі дещо сказати, — покликала мама з кухні.

Зоряна зайшла. Жінка сиділа, склавши перед собою на столі руки. Дивилася на Зоряну спокійно і трішки сумно.

— Сідай, доню.

Зоряна чемно сіла.

— Ти ж бачиш, дитино, що в нас у родині все погано. Гато п'є, грошей нема кому і нема де заробляти. Крім цього, твій батько дуже хворий. Я ходила по лікарях, і ті сказали, що вилікувати теперішню його стадію діабету вже неможливо, однак полегшити стан можна, та для цього його спочатку треба вилікувати від алкоголізму. У нас таких грошей немає. Ми з тобою могли б вигнати

його на вулицю, викинути геть і позбутися такого клопоту. На тебе і на себе я ще зароблю, але...

Мама вмовкла. У Зоряни всередині щось затріпало-заметушилося і так скажено там затовклося, що їй аж дух перехопило й серце зайшлося. Як викинути? Батька на вулицю? Згадала, як ходила з ним у цирк, як катав він її на поні, як ніс малу в себе на плечах, пишаючись своєю Зорянкою. Згадала, як вів її в перший клас. Як плакав на лінійці, коли малим першачкам вручали букварики, як вони всі разом каталися на чортовому колесі у парку... Згадала.... Він же ж, він... Не подумала, бо мама продовжувала:

— Але ми з тобою цього не зробимо. Бо він мій чоловік перед Богом і людьми, а твій батько. І він хворий. А хворих треба лікувати.

Мама зробила паузу. Подивилася у вікно. Там плакав дощ.

— І ще одне, дуже важливе, — знову заговорила, трохи тихіше. Так, що Зоряна її ледве чула. — Ти, дитино, уже в десятому класі. Через рік закінчуєш школу. І я не хочу, щоб моя єдина донька микалася, як її мати. Ти маєш вчитися, отримати освіту, гарну спеціальність. Маєш рік, щоб обрати професію, але для вступу також потрібні гроші, дитино. Тому таке. Ця пані, яка щойно приходила і є моїм постійним замовником, пропонує мені роботу в Італії. У пані Ренати донька вийшла заміж за італійця, і їм потрібна прислуга — кухарка та прибиральниця. Гроші обіцяє добрі.

Мама сумно зітхнула, тоді додала:

— Зрештою, Зорянко, у нас немає іншого виходу.

— Бо в нашому королівстві тільки князь напився з тої річки? — перепитала майже шепотом Зоряна.

— Тільки князь, дитинко!

5. Автострада

Забери від мене свій погляд
ти, пронизлива жінко у чорному.
Ти сидиш навпроти, як совість,
зазираєш у мою душу.
А там — звалище, згарище, полум'я
від бажань, що ніяк не сповняться,
від аварій, уламків замків —
вітер деколи попіл ворухить.

І мама поїхала. Залишивши на неї хворого батька, квартиру в боргах, яку в будь-який момент могли забрати, і невелику суму грошей на перший час, тобто поки вона не почне заробляти. Залишені гроші було велено старанно заховати. Зоряна так і зробила, беручи для себе тільки на найнеобхідніше.

Батько на диво спокійно сприйняв від'їзд дружини. Навіть здалося Зоряні, після цього полегшено зітхнув. З часом осмілів та на випивони почав запрошувати друзів. Згодом то перетворилося на закономірність. Середа, четвер і п'ятниця обернулися на божевілля. Після першої ж батькової пиятики в квартирі, коли його дружки стали її мацати за груди й сідниці, Зоряні довелося заночувати на вулиці. Добре, що був травень і вона не замерзла. Дівчина купила замок і поставила його на двері своєї кімнати. Від матері надходили скупі вісті через ту пані, що її в Італію спровадила. Пані Рената була

власницею кондитерської. Казала, що у мами все гаразд, і дуже дивувалася, чому від жінки немає для рідних жодної вісточки. Запевняла, що запитає її про це при нагоді. А що стосується грошей... Валя поки не може надіслати ні копійки, і вони мусять потерпіти, бо вона ще винна за дорогу та за паспорт. Зоряні залишалося одне — вірити пані Ренаті та ждати.

Дівчина зі страхом чекала літніх канікул. Тоді доведеться частіше сидіти вдома і спостерігати за п'яним батьком та його друзяками. Одного суботнього ранку, коли вона вже встала і відімкнула свою кімнату, до неї зайшов батько. Зоряна глянула на нього і аж перехрестилася перелякано: худий, зморщений, схожий на привид, кульгавий, сів напроти її ліжка, взяв за руки і заплакав. Вона пригорнула його до себе, мов мале дитя, гладила по сивій голові та благала:

— Таточку, я так люблю тебе. Будь ласка, не пий. Ми так добре жили раніше... Не пий, ти губиш себе.

А він усе плакав і плакав, і стільки було в його очах відчаю, що Зоряні хотілося вити, голосити, кричати. Хотілося кудись бігти, волати про допомогу. Та до кого побіжиш, коли тобі тільки шістнадцять, коли останній прихисток — то мама. І вона їх покинула та полетіла у світ заробляти гроші. А друзі, знайомі, сусіди? Ті лише скрушно лисичать головами, наче співчують, та відводять убік очі. Одна сусідка картоплі позавчора принесла: «Ти, напевне, дитинко, сьогодні нічого не їла? Приходь до нас вечеряти». Сусідка зверху макаронів та гречки купила. Мовчки тицьнула пакунок до рук, погладила по голові і витерла сльози на обличчі.

Друзі? А що друзі? Її однолітки — Лера та Віолетта. Віолетта — донька завуча та директора школи, куди май-

же всі дворові ходили. Віолетта має подруг у сусідньому будинку і ходить туди гуляти. А Зоряні ніколи не дозволялося відходити далеко від власного під'їзду та, зрештою, вона й не прагнула. Товариства однокласниці Лерки їй вистачало. Лера — одна з п'яти дітей продавчині з базару та водія маршрутки. Дівча навіть заздрило Зоряні, що та одна у батьків, постійно нарікаючи на своїх менших братів-сестер і тата з мамою, яким завжди ніколи, бо мусять ту ораву вбирати та годувати. До того ж уся велика родина мешкала в однокімнатній квартирі.

Родина Лери вважалася дуже набожною. Середа та п'ятниця — скромні дні, неділя та церковні празники — час для молитви та прославляння Бога. І вся родина, вбрана в святковий одяг, урочистою ходою поспішала на богослужіння. Лерка чомусь цього соромилася і в гості подругу не звала. Зоряна ж запрошувала Леру до себе, та дівчина все відмовлялася. Згодом з'ясується, що батьки забороняли дітям ходити до грішників у гості. Тато Лери запевняв своїх дітей, що кругом живуть одні грішники та маніяки, які тільки прикриваються добрими намірами.

Та попри таке начебто правильне виховання, Лерку не можна було назвати святою, хоча, здавалося б, при такій набожності просто мусила б нею стати. Ще з малих літ Лерка вміла задурити хлопцям голову, і ті за поцілунок у щічку купували їй чіпси, кока-колу чи сухарики.

Коли підросли, нічого не змінилося. Лерка продовжувала вертіти хлопцями, як циган сонцем, і все жартувала: «Боже, Зоря, якби мені такі довгі ноги, як у тебе, і такі розкішні сині очі, то ті йолопи стали б моїми рабами. А ти чого встидаєшся? Жінка має бути сильною. Бо музики всі казли, включаючи мого і твого татків». Зоряна тільки стенала плечима. Може?..

Лерка кликала її кілька разів із собою на дискотеку в якийсь модний нічний клуб. Зоряна все відмовлялася, хоча спокуса була велика. А коли одного разу підслухала розмову мами з сусідкою, то бажання зовсім пропало. Син сусідки тьоті Лізи працював у одному нічному клубі охоронцем. То такі жахи матері розповідав... На теперішніх дискотеках молодь напивається до безумства, а потім ширяється і займається збоченою розпусною. Для Зоряни завжди видавалося дивним: чому такі порядні та набожні батьки на ті збіговиська паскудства, тобто дискотеки, вільно відпускають Лерку.

Після дев'ятого класу Лерка раптом пропала. У школі сказали, що пішла вчитися в ПТУ. У дворі теревенили різне: вийшла заміж, втекла до тітки в Тернопіль. А менший брат, якого запитала Зоряна про колежанку, невдоволено буркнув: «Я тобі не довідкове бюро. Зрадниця вона». Тож, коли не стало Лерки, у Зоряни пропав будь-який інтерес виходити у двір. Правда, час від часу хлопці-однокласники запрошували дівчину до свого гурту — пивка попити чи сигарету викурити, або просто потриндіти. У той самий час і почалися проблеми в родині. Тож... Відмовлялася, бо соромно було. Обов'язково розпитуватимуть: що з батьком, чому п'є і що далі? Інколи навіть хотілося кудись заховатися. Туди, де зовсім немає однокласників, близьких, знайомих, бо ті знайомі, здавалося, пропікають її пекучим поглядом то співчуття, то цікавості, то осуду... Але куди втечеш? Тітоньки не стало, мама поїхала... Сама. Мала б коров'ячий жолоб, як то колись мама, точно б у нього запхалася та й не вилазила б ніколи. Та, на жаль, ні хліва, ні жолоба...

Настало літо. І Зоряна в ті особливі дні, коли батькові друзани у них банячили, старалася дременути з дому якнайдовше. І знайшла собі прихисток, отой жолоб —

бібліотеку. Могла там сидіти за книжками хоч цілу вічність, але бібліотекарі також люди, що мають родини, дітей, чоловіків... Тож, коли бібліотека зачинялася, нехотячи брела додому. Бібліотекарі її добре знали. Вона з першого класу ходить туди, але останні два роки вже дуже часто. Хороші звістки розносяться швидко, погані та гіркі — ще швидше. Тітоньки в бібліотеці Зоряні співчували. Дехто навіть одяг після доньок приносив, взуття, наче завелике чи замале. Зоряна ніколи не відмовлялася. Чим тут гордувати? Люди ж співчують. А коли її мама поїхала, то бібліотекарки аж надто перейнялися її долею.

Вероніка Петрівна, літня жіночка передпенсійного віку, завідувач бібліотеки, домовилася з власником пиріжкової на початку Городоцької, що дівчина там працюватиме погодинно посудомийкою. Зоряна не знала, як і дякувати. Бо гроші вже майже закінчилися, а батько свою пенсію пропивав.

Оскільки виявилася старанною та акуратною, то власниця кафе погодилася взяти дівчину на повний день. Зоряна не тільки мила посуд, а й прибирала на кухні та в приміщенні кафе. Не нарікала ні на що, вдома після батькових п'янок доводилося прибирати більше. Одного липневого дня повернулася додому й остовпіла. Двері в її кімнату були виламані. Усе перевернуте, порозкидане. П'яний батько спав на столі в кухні. А навпроти нього сидів один із його нових дружбанів, розповідаючи якусь маячню.

— Як ви могли, як ви сміли? — вона накинулася на п'яного чоловіка з кулаками. — Забирайтеся звідси.

Той встав на ноги, його трохи гойдало.

— О, малявка нарисовалася! Ти чо горланиш? Мене корешок запросив, а ти мене гониш? Слухай, малява, тут

недовго і ножичком пирнуть. І обче, я тут житиму. Мені старий предложив. Мене условно з тюряхи ето самоє. То їсть досрочно. А жить нема де. Жінка законна, падло, не впускає. Каже: «У мене своє життя, і ти у ньому лишній». Та скотиняка, поки я срок мотав, розвелася зі мною і встигла, сучара, заміж вийти. Та я б її хахала в два присяда, чік-чірік, но... — Чоловік із наколками на руках і в чорній вонючій майці витяг із кишені ножик, демонстративно розкрив його і почав перед нею ним гратися — відкривати-закривати.

Усередині у дівчини все похололо. І він помітив, що вона злякалася та наче паралізована дивиться не на нього, а на його ніж. Тому продовжував говорити, задоволено шкірячись:

— Ділема, мала. Воно — мент! Сучара-жінка мента нашла. І той сказав, шо, коли стану около тинятись, — посадить. Думаєш, тим можна налякати того, хто три рази сидів? Но! Той вишкварок казав, шо кине в камеру до СПІДників, а ті зроблять з мене таго... Тому отступив. Жити хочеться. Шо топчешся в порозі, козюля? Симпатична така. Ти його доця, канешно. Похожа-похожа. Ходи, вип'ємо за знаомство, бо тре' нам, дорогуша, звикати одне до одного. А ти якась не гостеприїмна? Замки на двері ставиш! Недобре від отця рідненького ховаця. Нехарашо...

Зоряна почала задкувати. Цей тип у них житиме, а вона? «Боже, за що ти так зі мною? За що?» — в голові кишили думки, та вихід із ситуації не знаходився. Розвернулася, кинулася до себе в кімнату, навздогін почула:

— Ну й не тра. Брезгуєш? Вернешся, де дінешся з підводної лодки?

Стояла, підперши двері, слухала, чи не чути кроків. Кроків не було чути. І за це спасибі долі, її не переслідують.

Убігла у свою кімнату. Витягла з-під столу торбу-кравчучку, скинула туди абияк свій одяг. Стояла мить у задумі. Документи на квартиру добре були заховані. Мама наче знала, що тим може закінчитися, і змусила їх добре приховати. Під шафу. Тільки той, хто її робив, знав, що внизу є потаємна хованка. Руки трусилися, коли їх добувала. Знову прислухалася — чи той страшний чоловік не женеться за нею? Не гнався, а рикав на кухні, мов поранений звір. То були слова пісні...

А еслі пасадят меня за решотку,
В тюрме я решотку прабью,
І пусть луна светіт сваім прадажним светам,
А я вьсо равно убегу.

Добре, вона має трохи часу, щоб забратися звідси...

Вийшла в теплий вечір із дверей під'їзду. Сіла на лаву під аличею, поставила в ногах торбу і заплакала. Куди вона тепер? Нікому не потрібна, одна-однісінька в тому білому світі.

Не знає, скільки плакала, але вже спочило, і в дворі загорілися ліхтарі. На вулиці досі бігали діти, граючись у лова, ходили туди-сюди люди. У квартирах парко, липень цьогоріч такий гарячий видався. Уже навіть очі встигли висохнути, а вона не знала, куди їй податися і що далі робити зі своїм життям. Сховала обличчя в долоні. Вона тепер розуміла тих нещасних, що вирішують померти самотійно. Якби була трішки сміливішою, то також спробувала б. А так — слабачка.

Чиясь рука лягла на плече. Озирнулася. Перед нею стояла красиво вбрана дівчина. Зоряна її відразу й не впізнала.

— Привіт, Зорянко!

Зоряна нашвидкуруч витерла обличчя. Голос Лерки?! Невже вона? То була наче Лерка — і наче ні. Красива, елегантна. Вбрана гарно: бузкова спідничка до колін, біла блузка на бретельках, на руці сумочка одного кольору з босоніжками — червона, як і сережки на вухах — срібло з великим червоним каменем.

— Лерка? Ти? — ще досі не вірила своїм очам.

— Та я, Зірка! Невже так змінилася? Можна біля тебе сісти? — запитала для годиться. Нахилилася, чмокнула Зоряну в щоку. Запитала: — Плакала? Щока солонна. Можеш нічого не переповідати, мої мені повідомили. Ото приїжджала їх навідувати. Так по-дурному все складається у житті. Людина — планує, а життя — руйнує.

Лерка всілася. Закинула ногу на ногу. Зачепила ненавмисно Зірчину сумку:

— Тю! А се що за торба? — тицьнула довгим пальцем з красивим манікюром у картату сумку.

— Я... Е-е-е... — Зоряна не знала, що й відповідати.

— Зрозуміло, — Лерка легко підвелася зі свого місця, взяла торбу в руки. — Переночуєш сьогодні в мене, там і поговоримо. Я тобі дещо завинила, подруго.

І додала, помітивши, як Зоряна здивовано на неї дивиться:

— Не віриш? Розповім...

Зоря стелула плечима, махнула рукою. Хай, гірше вже не буде, подумалося, згадуючи наколки на руках того типа і порожні п'яні очі. Попленталася слідком за Леркою. Та підійшла до гарненької іномарки, що стояла неподалік. Зоряна зовсім не розбиралася в машинах, але автівка таки вражала — довга, лискучочорна, красива, велика. Трішки навіть завелика як для такої маленької та тендітної Лерки. Лерка натиснула

гудзик на ключиках, машина привітно бібікнула — то так музично відмикалася сигналізація. Дівчина відкрила задні двері чорної автівки, кинувши туди Зорянину торбу.

— Сідай, подруго, спереду. Знайомся, ця диво-машинка — то моя бойова подруга, Зося. Вона не крадена, не бійся.

Зоряна боязко всілася поруч із Леркою. Дівчина впевнено завела машину, легко натиснула на педалі, й авто плавно рушило з місця.

— Подарунок однієї небідної людини, — передбачаючи запитання, сказала Лерка. — А зараз слухаємо музику, всі відповіді на питання потім, окей?

Салон автівки заповнили гучні звуки. Музика без слів, без надриву, вона оповивала тебе, вела за руку, заспокоювала. Їхали мовчки... Зоряна дивилася на нічне місто. І воно, огорнуте в саван таємничої ночі, здавалося їй рідним, близьким. Своїм...

Лерка пригальмувала на Личаківській, завершила в одну з неосвітлених бічних вуличок. В'їхали в двір одного з будинків. Припаркувалися.

Подруга мешкала в розкішній двокімнатній квартирі на третьому поверсі. Висока стеля, якісний ремонт, дорога кришталева люстра на високій стелі. Старі меблі, важкі гардини на вікнах. Вони на кухні. Кухня завбільшки як Зірчина велика кімната. Сідають у зручні крісла, такі бачила тільки в кіно. Лерка мовчки дістає з холодильника ковбасу, сир, огірок, помідори, скляну сіру баночку з зображенням на ній чорних ікринок.

— Зірко, хліб візьми на вікні, зробимо канапки чи шо? — трохи розсіяно говорить Лера.

Вона нарізає ковбасу та сир і складає те все у дощові тарелі.

А потім із бару Лерка витягає пляшку шампанського, коментуючи: «Дороге, французьке. Подарунок від одного пана».

Вино іскриться в кришталевих бокалах. Зоряну заколисує голос Лерки, то все здається наче нереальним. Вона робить ковток золотого пійла, тепло розливається тілом, в очах мерехтять вогники. Згадує, що сьогодні аж уранці на роботі з'їла булочку та випила горня кави...

І Лерка починає оповідати. І про те, як чи не щодня скандалила з мамою майже два роки поспіль. Не така довжина спідниці, не така зачіска, не так себе поводить із хлопцями, не так розмовляє з дорослими, не так прибрала, попросувала, зварила, спекла... Мати присікалася до всього: чому від неї тхне цигарками, чому такі довгі нігті... А у восьмому класі мати взагалі майже сказала. Порішила, що донька після дев'ятого обов'язково піде з нею торгувати на базар, бо хто, як не старша дитина, має допомагати братам на ноги ставати? Батько зазвичай мовчав. Лерка вже звикла, що в них усе вирішує мама. І п'ятеро дітей у сім'ї — то її бзік, бо ж застерігатися від дітей — гріх перед Господом. Як добре, що можна прикритися Божим ім'ям. А плодити злидні — то не гріх? Ех, ліпше б вона того матері не казала. Та її так побила — а мати ж удвічі від Лерки вища та втричі ширша, — що дівчина пролежала кілька днів у ліжку, рідна матуся ребро зламала, тож довгенько до школи не ходила.

— Пригадуєш, я тоді казала, що підсковзнула та впала коло під'їзду, соромно було зізнатися.

Ех, та що там! Лерка ще не була готова до дорослого життя в свої чотирнадцять, але хто тебе зазвичай запитує про це?.. Просто фатум заходить до тебе, навіть не постукавши, без попереджень, вириваючи тебе, як розсаду з теплиці, та пересаджує в інше місце. Одного разу

вона зі знайомим пішла на дискотеку в клуб «Міленіум», що біля готелю «Львів». Гучна музика, дорогий одяг на дівчатках і хлопчиках, запах французьких парфумів. Голова закутилася. І там вона познайомилася з одним симпатичним хлопцем. Олексій на диво скромно себе поводити, купив випивку, запрошував танцювати, не розпускав руки, не відходив від неї ні на крок, провів додому... А потім... Потім запросив на побачення. Усе пристойно і доволі невинно. Згодом відбулося й друге побачення, третє. Кіно, театр, ресторани, дискотеки... Дорогі подарунки... І Лерка закохалася.

— Я так хотіла з тобою про це поговорити, але тобі, бідоласі, якось не до того було.

Олексій здавався також закоханим. Усе йшло ніби добре, і тут вона з батьками дуже поцапалася. Наче й та сама розмова, не звикати, та раптом додалися нові дорікання: де вона бере гроші на дороге шмаття, парфуми, квіти і що це за тип за нею, неповнолітньою, бігає. Збоченець якийсь.

— Ага, торгувати на базарі — повнолітня, а на побачення ходити — дитина!

Коли то сказала, мати взагалі мов із глузду з'їхала. Ухопила її за волосся, а в Лерки воно довге, аж за пояс, чорне, розкішне. Так от, вхопила її за коси, приволокла на кухню, поклала голову дівчини на стіл, а волосся теліпалося внизу, тоді дістала великий столовий ніж, вона ним кури розділяє.

— Хвойда, люди, моя донька, хвойда! Проклинаю за це! Господи, змилуйся над душею цієї грішниці. Я тобі зара' ті патли повідрубую, я тобі покажу, яка ти доросла!

Лерка і не пригадує, як вона тоді видерлася з рук коханої мамці, але таки їй вдалося зберегти цілим і обличчя, і волосся. Вона втекла з дому. Подзвонила коханому, і він

відразу примчався та забрав її до себе. Ох, тоді вважала себе і найнещаснішою, і найщасливішою водночас. Бо мати її прокляла, бо кохала і була коханою, жаданою. А він?

А він виявився звичайним сутенером, який, розбудивши в ній жінку, гарно з того скористався і далі користує. Гроші, що вклав у неї, вернулися сторицею. Лерка оповідала це доволі буденно. Цього ж вечора Олексій зробив її жінкою.

А потім... Потім почалася інша історія. Чи то було зґвалтування, вона й зараз не знає, бо нічого не пам'ятала. Вона забагато випила. І наче крізь пелену: чийсь сильні руки тягнуться до неї. Обличчя чомусь не пригадується зовсім. А вона і не заперечує проти ласки, бо руки м'які й ніжні, вміють пестити, знають як. І вона навіть відповідала на ті пестощі, бо то, певно, руки її коханого, а чий ж іще. І так добре їй ніколи ні разу не було до того часу. Наче вулкан усередині прокинувся, вона палала в ньому, стікала лавою, корилася стихіям... Які ті сни бувають майже правдивими, думалося під ранок, коли прокинулася. Але то не були руки Олексія. Відкрила очі, а поруч посопує якийсь старий козел, із лисиною на півголові, із дебелим черевцем поперед себе. Була настільки ошелешена, що й мову відняло. А той старий пердун устав уранці, вдягнувся, поцілував у щічку, поклав під подушку конверт зі словами: «Заслужила, грішнице, ти чудова!» — та й пішов, насвистуючи «Санту Лючію», залишаючи в кімнаті запах дорогого французького одеколону та її, розчавлену. У конверті лежало п'ятсот зелених, це її заробіток за одну ніч. «За ніч, Зірко, за одну ніч!» Але ті гроші були попелом проти пережитої зради. Той покидьок, коханий Олексійчик, її використав.

Бо то для нього був просто бізнес. І він із неї, оскільки вона для нього не зовсім чужа, «братиме невеликі

відсотки». Вони домовляться. Говорив буденним голосом. Лера впала в якийсь напівзабуття. Тиждень нічого не їла, лежала в ліжку — то плакала, то сміялася. Олексія майже не було вдома, пропадав у справах. Спочатку наче пробував заспокоювати, малюючи їй казкові перспективи. А потім по-діловому підійшов до справи. Звісно, вона вільна повернутися назад до батьків, але чи вони приймуть її після всього, що вона натворила? А може спробувати заробити стільки на життя, що стане з часом і незалежною — і від нього, і від батьків. Вона намагалася йому заперечувати, навіть погрожувати, говорячи, що неповнолітня і його за згвалтування по голові не поглядять... Але, але... Він лишень розреготався у вічі, сказавши, що той пузатий пан, який її тої ночі п'яну мав, і є найсправжнісінька міліція, один із головних у них, і Лерка йому дуже сподобалася. На восьмий день сліз раптом не стало. Натомість у тілі, у голові, у серці поселилася якась порожнеча, і вона тоді...

— Віриш, хотіла повіситися. Олексій увечері пішов із дому на якусь там зустріч із черговою жертвою. Робила все в потемках, щоб не передумати. Підсунула стіл під лампу, на стіл табуретку. В Олексія також квартира в центрі, і стелі височезні. А потім почепила його краватку на абажур, зробила петлю. Готово! І раптом озирнулася, бо мені здалося, що крім мене в квартирі ще хтось є... Але то було дзеркало. Велике, на півстіни, і в ньому... Звісно, я не могла там себе бачити — темно ж у кімнаті, натомість у ньому щось світилося маленьке, мов крихітний ліхтарик. Ох, гардини в квартирі не закриті, і то в дзеркалі відбивалася зірка. Та сама, перша. І тоді я згадала тебе, Зорянко. І твій вірш. У мене добра пам'ять, ну ти ж знаєш.

Лерка закрила очі, наче збиралася з думками, і тоді ледь чутно заговорила:

Стоїш перед вибором — то вибирай.
Голгофу чи зраду?
Пекло чи рай?
І скільки очей не заплющуй,
а совість — вона всюдисуца.

Запала тиша. Лерка встала, витягнула з сумочки цигарки, тонкі, чорні, запалила, руки дрібно тремтіли. Усілася, дістала з підвіконня прозору кришталеву попільничку у вигляді розпростертої жіночої долоні. Елегантно струсила туди попіл:

— Отак. Я стояла на столі, тримаючись за петлю краватки, дивилася довго — то у вікно, то на ту зірку у дзеркалі. Дивилася і плакала. А потім витерла сльози, зняла з люстри краватку, поставила стіл і табуретку на місце і, коли Олексій прийшов з вулиці, сказала йому буденним голосом: «Я згідна. Та при умові — тридцять тобі, сімдесят мені». Олексія аж перекосило. Він спочатку трохи покричав, сказав, що на моє місце може знайти не одну таку... Я ж відрубала: «Попробуй. А я піду до твого мента і поскаржуся. Що скажеш?» Заткнувся відразу. І тільки вже для годиться наостанок брякнув: «Сорок на шістдесят». Зійшлися на тридцять п'ять — шістдесят п'ять. Ото досі я цим займаюся. У мене, Зірко, як з'ясувалося, організм погано переносить алкоголь. Після ста п'ятдесяти грамів горілки дах падає, нічого не пам'ятаю, але свідомості не втрачаю. А бачиш — і на квартиру заробила, і на машину. З батьками вже десь півроку як помирилася. Коли прийшла з подарунками та грішми, то моя набожна мама навіть не спитала, чим то все зароблено. Головне, що зароблено. І вдома мені ніхто не наказував залиша-

тися, хоча я й досі неповнолітня. Мама навпаки просила частіше заходити, позичила у мене ще трішки грошень, крім тих, що я просто так на потреби братиків дала, а потім сказала, що пишається мною. Чим, Зірко? Га? Чим я могла в такому віці на життя заробити? Я їй трішки натякнула, що типу живу з чоловіком, який від татка старший, а вона мені на це: «Та то нічого. Головне, що він тебе кохає і грошей не жаліє». Я їй: «Матінко, але ж у нього дружина, діти, онуки». Спеціально кажу, і що я чую у відповідь? «Ти йому також народиш і тоді він нікуди від тебе не дінеться. Потерпи, й за років п'ять він нічого вже не зможе. Хоч твій батько вже й зараз ніц не може». Йо-ки-ли-ми-ни... І це мені каже моя мамця, еталон моралі, цноти та набожності? Ех, життя, Зоряно, — то стерво, а не швидкісна автострада, як ти любиш казати. Хоча... — Лерка сумно посміхається. — Автострада також стерво.

6. Невільне падіння

Як хтось спіткнеться на стежках життя,
«Та ж добрим було, —
скажете, —
дитя!»
Колись той ангел в болю з неба впав —
Зчорнів од відчаю —
І Бог його прокляв...

Зоряна залишилася в Лерки. Хай, то тимчасово, поки мама не віднайдеться. А на ранок була неділя — законний вихідний. Лерка схопилася дуже рано, хоч вони і просиділи допізна. Виною був Зірчин гардероб, точніше, те, що та похапцем склала до торби, коли втікала з батьківської хати. Лерка оглянула його, скривилася, наче з'їла щось гидке, зібрала всі речі в мішок для сміття, не звертаючи жодної уваги на заперечення подруги. Потім вони поснідали і поїхали на Південний ринок «вдягати Зірку». А оскільки смак Лерка мала добрий, а Зірка виявилася хоч і зговірливою, та доволі-таки традиційною в смаках щодо декольте, довжини спідниці та надто дорогих деяких речей, то скупилися доволі швидко. В обідню пору були вдома. Лерка сказала, що Зоряна може у неї жити скільки захоче. Їй навіть веселіше, є з ким поговорити, бо чоловіки від неї не розмов вимагають і зустрічається вона з ними зазвичай на нейтральній території. У розпорядженні Зоряни — окрема кімната, кухня, ванна.

Та Зоряна і не збиралася ледарювати, користатися Лерчиною добродією. Зранку-раненько, коли подруга ще спала, йшла в своє кафе, після роботи готувала їжу для себе та Лерки, бо її ще тоді зазвичай не було вдома, а пізно ввечері провідувала батька. Точніше, робила спроби. Чоловік у наколках, схоже, в них у квартирі остаточно оселився. Згодом у помешканні з'явився новий персонаж — рудоволоса краля зі спухлим від алкоголю обличчям та синцями під очима. Зоряна дзвонила в дзвінок, і та пані відчиняла двері квартири, якусь мить дивилася на дівчину порожніми очима, а тоді горланила на півпід'їзду: «Ростік, тут Назарова дівка припхалася». Тоді з'являвся Ростік, так звали зека в наколках. Він шкірився до Зірки напівгнилим ротом і закривав нахабно перед носом переляканої дівчини двері. І Зоряна до Лерки поверталася ні з чим, так і не побачивши батька.

Пустили її в квартиру тільки через два тижні, коли зека з наколками вдома не було. Точніше, не впустили, а сама прийшла з дільничним. Не втрималася, поскаржилася. Батько п'яний та наче чужий сидів у кутку кухні на підлозі. Під ним старий брудний матрац. Біля матрацу тарілка залізна та кружка. Зараз батько нагадував не вовка, а старого німечного пса, побитого життям і людьми. А як він раніше пишався своїм прізвиськом — Білововк...

Змалечку знала легенду про татового прапрапрадіда, який отримав те славне прізвисько ще на Запорізькій Січі за своє характерництво, бо був перевертнем. Сам Іван Сірко навчав його. Тільки вибраних цьому навчали. Бо перевернутися втрапить будь-хто, а от назад людську подобу вернути здатні одиниці. Тут хист потрібний. От кошовий отаман Сірко і вибрав серед тисячі козаків Тараса.

Подарувавши йому спеціальний замовлений пасок зі шкіри вовка. І той пояс козак Тарас ніколи не скидав, навіть уночі, бо вважав оберегом. За здатність чоловіка перетворюватися на звіра та за мужність його так і кликали Вовком.

А одного разу сталася така пригода. Потрапило десять козаків у засідку, оточили їх турки, взяли в полон. Серед них і Тарас Вовк. Змусили козаків зняти з себе весь натільний одяг, забрали в козака Тараса і його пасок. Тоді зачинили полонених у старій закинутій дзвіниці, поставивши до дверей охорону. На ранок готували вороги велику страту. Задумали на очах мешканців села голими та безпомічними посадити на палі розбійників-козаків, показавши свою вищість над невірними. І щоб недобра слава про зганьблених козаків із коша самого Сірка вказала на те, що не такі вони й непереможні і не такий уже той Сірко великий. Утомлені важким днем та очікуванням смерті козаки не спали, молилися. Бо не така страшна смерть, як ганьба. І враз Тарасу примарилося таке: бреде він густим лісом, і раптом дорогу йому заступає біла вовчиця. Тарас бачить за її спиною кілька маленьких вовченят. Вона пильно дивиться в його очі, люто ричить, оберігаючи дітей від незнайомця. І тоді він стає на коліна перед нею і говорить слова, які вчив говорити сам Іван Сірко, коли б така придибенція трапилася в житті. А коли наче пробудився від того марева, то вже знав, що і як робити. Під однією стіною дзвіниці був невеличкий лаз, із зовнішнього боку його охороняли, але не дуже дбайливо, бо людина через нього не вибереться.

Нізвідки під стінами старої дзвіниці взявся лихий і дужий вовчисько. Загриз на смерть тих, хто пильнував козаків. Двері до старої будівлі були підперті колодою. Колода впала... І коли двері розчинилися, здивовані козаки

побачили перед собою великого білого вовка. З правого його боку цебеніла кров. Так Тарас Вовк став Тарасом Білововком. Ту легенду батько закінчував зазвичай словами: «Коли ти маєш у серці щиру віру, то ніяких оберегів не треба, щоб та віра твоя відбулася».

Зоряна дивилася на свого батька. Той стратив віру до крихти. Від славного роду Білововків не залишилося майже нічого. Хіба що жалюгідно-собаче. Але той пес сам довів себе до такого — знала то напевне.

Дільничний стояв розгублено і чухав потилицю. Говорили. Батько сказав, що ті люди, що мешкають у нього зараз, — то його друзі, і вони живуть у квартирі з його дозволу. А доньку ніхто не виганяв, вона сама пішла. Так, вона сама пішла... І їй ніхто не боронить повернутися назад. Повертатися — куди? В її кімнаті зараз жили якісь чужі люди: дві немиті голови визирнули з-за дверей, почувши голоси, а потім знову там заховалися. Дільничний їй сказав, що поки криміналу нема, то для нього і роботи немає. Усе в рамках закону. Виходить, її мають вбити чи хтось має померти, щоб доблесна міліція почала допомагати. Відчай рвав серце. Вийшла з квартири. Вона тут зайва. Світ валився.

А потім сиділа на Лерчиній кухні і дивилася у вікно. Того вечора Лерка прийшла додому не сама. Була п'яна, як ніч. Зоряна здогадувалася чому. Наркоз діяв. Поруч із Леркою чоловік, набагато старший від неї, в дідусі їм годився. Правда, доглянутий і, здається, вихований. Він ніжно поклав Лерку на ліжко, під голову запахав конверт, а тоді звернувся чемно до Зоряни:

— А ви не зробите мені чаю, панночко? Вашій подрузі треба виспатися. Я — Василь Григорович, а вас як величати? — простягнув їй руку, вона автоматично свою у відповідь.

— Зоряна, — майже нечутно прошелестіли уста, він галантно торкнувся своїми губами її руки, схилившись низько, тільки на якусь мить довше, ніж годиться, затримався.

Потім випростався і подивився пильно їй в очі:

— У вас ніжна та пахуча шкіра, Зорянко. І так само ніжне та чутливе ім'я. Мое улюблене.

Зоряна чомусь зашарілася. Як ім'я може бути улюбленим? Це ж не морозиво! Вона похапцем повернулася до чоловіка спиною і пішла готувати чай. А потім вони сиділи на кухні, пили чай та говорили про якісь дурниці. Він у душу не ліз, вона також старалася про особисте не запитувати та й в очі не дивитися. Бо чоловік мав дуже чіпкий та холодний погляд. Попив чаю, подякував. Наостанок знову взяв за руку, поцілував. Цього разу підняв її руку до своїх губ і вже аж надто довго тримав біля уст.

— У вас справді пахуча шкіра, панночко. Бережіть себе, Зорянко! Ми ще обов'язково побачимося.

У руках у дівчини залишилася його візитка.

Наступного дня на роботі Зоряна місця собі не знаходила. Якесь дивне передчуття гнітило душу. Тож після роботи кинулася відразу додому, навіть не зайшла до Лерки, щоб перепитати, як вона після вчорашнього. Коли йшла вранці до праці, та ще спала.

От і її квартира. Двері навстіж, шум, крики. Зайшла. На кухні гульбище, дим коромислом. Батьків матрац зайнятий, але не батьком. На ньому спав, похрюпуючи, зек Ростік. Жінка, ота рудоволоса з розпухлим обличчям, повисла на ній, бо ледве трималася на ногах:

— Батька твого в обід «скора» увезла. Отключився, мо', ще живого застанеш. Поїзжай.

В очах потемніло, кинулася в лікарню. У кишені — місячна зарплата. Лікарі, біла стіна безвиході і слова-сло-

ва-слова... Батько в комі. Потрібні гроші, багато грошей, щоб допомогло йому пережити і цю ніч, і наступну, і вилікуватися, і стати на ноги...

Лерка позичить, вона добра. Лікарю лишила все, що мала, відклала собі трохи на маршрутку. Прилетіла до Лерки, довго стукала в двері — ніхто не відповідав. Відчинила своїм ключем. У квартирі порожньо. На кухонному столі записка: «Зоря, буду за три дні. Холодильник повний. П'ятдесят гривень на хліб-сіль — тобі стане. Їсиш-бо як горобчик. Цьомаю. Твоя Лера». Зателефонувала з домашнього на Лерин мобільний. Знайома мелодія загула зовсім поруч, на холодильнику. Лерка забула вдома телефон. Що ж робити? Три дні — то так багато. Рішення прийшло само по собі, коли ненароком із кішені вивалилася візитка Василя Григоровича. На ній номер його телефону. Якусь мить вагалася. Подзвонила...

Приїхав, примчався несподівано швидко... Сидів, сумно слухав її історію, не перебиваючи. У кінці запитав: «Скільки?» Вказала ту суму, яку сказав лікар. Назвала і прізвище лікаря.

— Добре, я завтра з Павлом поговорю. Він мені дещо винен, — лікаря, здається, Василь Григорович особисто знав. — Чекай на мене, Зоряно, о дев'ятій ранку під його кабінетом.

І пішов, поцілував руку на прощання, погладив її своїми пальцями дуже обережно. Зоряна знову чомусь зашарілася. Їй починала подобатися ця гра. Зателефонувала на роботу, відпросилася на два дні. Лягла спати. Та не спалося....

У вікно зазірав місяць. Підхопилася з ліжка, відкрила свою коробку, дістала зошит із віршами та свої щоденники. Писала багато і натхненно. То дорікала мамі, що залишила їх із батьком наодинці з бідами, безвихіддю.

То картала батька за те, що виявився звичайнісіньким слабаком, не встояв, упав і продовжує падати. То докоряла собі, бо ще надто мала, щоб навчитися заробляти грубі гроші, бо не знаходить слів, щоб достукатися до батька, якось змусити його пригадати, яким той був раніше. То ганила свою слабкість, бо шкірою і нутром відчувала, що не варто зв'язуватися з Василем Григоровичем, бо він покидьок, один із тих, про кого Лерка каже: «Товстий джміль, потовче квіточку, вип'є весь нектар до краплі і полетить далі». Дорікала навіть тітоньці, бо ж вона так нагло пішла і залишила її зовсім саму. А потім жаліла — і маму, і себе, і батька, і тітоньку, і Лерку, і навіть ту стару запухлу рудоволосу бабу, що зараз жила в її квартирі і яка таки погано закінчить. Але чомусь анітрішки не співчувала Василю Григоровичу, бо він, схоже, мав усе, навіть полуничку на десерт, і не співчувала тому зеку з наколками на руках, який вигнав її з квартири, бо він не мав нічого, навіть за душею. Тільки місяць чув її думки, слухав шелест паперу, шерхотіння ручки. А потім і місяць кудись завіявся, залишивши порожнім передсвітанкове небо. Був майже ранок. Небо на очах міняло колір із темно-аметистового на блідо-сірий. Вона встала з-за столу, підійшла до вікна. На підвіконні стояв звичайний керамічний гуцульський підсвічник із трьома свічами. Вона майже автоматично взяла в руки запальничку і підпалила свічки. У голові зродився вірш.

І не дано — ні сповіді, ні слова.
І не збагну, чому шляхи ведуть
крізь вересень у небеса медові,
а в серці не спадає каламуть...

Гіркі світанки, кава до сніданку,
колючих слів зісохлі реп'яхи.

Такі жінки — кохані і коханки,
і в кожної із них — свої гріхи.

Гріхи солодкі і гріхи пекучі —
прадавніх райських яблук дивна суть...
До щастя кожна з них шукала ключик...
Чому ж тоді на серці каламуть?

Чому? Й сама не знала... Чи знала, але боялася собі зізнатися?

Усе було так, як і обіцяв Василь Григорович. Коли вона вранці, навіть раніше дев'ятої, примчалася до лікарні, її там чекали. У кабінеті лікаря Павла Стратоновича сидів у міліцейській формі Василь Григорович. Павло Стратонович запопадливо називав його полковником і підливав у філіжанки коньяк: «То до кавусі». Налив і Зоряні. Її кава майже охолочила. Дівчина тільки пригубила для годиться.

І тоді Павло Стратонович заговорив. Батькові пані Зоряні вже краще, але через те, що рани на ногах почали гноїтися, ноги доведеться ампутувати. Схопилася за серце правою рукою, ліву Василь Григорович обережно накрив своєю. Видно Павло Стратонович те помітив, бо почав чомусь виправдовуватися:

— Ні ви, ні ми у цьому, пані Зоряно, не винні. Це все діабет. Запустив себе ваш батько. Я знаю, його попереджали, що цим може закінчитися.

— Яка причина? — Зоряна ледве сама себе чула, так говорила тихо.

— Діабетична гангрена виникає з багатьох причин. Це може бути незагоєна хронічна мікротравма, відмороження або опік, роздерті мозолі або врослий ніготь на пальці. Гангрена виникає найчастіше при травмах стопи і пальців ніг, і біль при ній нестерпний. І єдиним способом

лікування гангрени є хірургічне втручання, тобто ампутація ураженої ділянки, бо, якщо цього не зробити, хворий помре від загального зараження крові. Ампутація здійснюється висіченням ураженої ділянки аж до здорової тканини. Це означає: якщо гангреною вражений великий палець ноги, хворий втрачає стопу, а якщо вражена стопа — ногу до середини гомілки, — лікар говорив по-діловому точно і впевнено. — У вашого батька на пальцях ніг рани настільки серйозні, що ми змушені ампутувати стопи, щоб не допустити зараження всього організму.

Зоряна розплакалася. Василь Григорович кинувся їй заспокоювати, медсестра принесла води.

— Не хвилюйтеся, Зорянко, — шепотів на вухо чоловік, — усе буде гаразд. Ваш батько житиме, ось побачите. Тут хороші фахівці, і за грубі гроші вони творять дива.

Так, дива за грубі гроші. Та вона не думатиме про це зараз, бо не до того. Майже диво, що батько вижив, але це тільки початок. Зоряна сиділа під операційною сама не своя. Батькові робили операцію — ампутували ноги. На правій — стопу, ліву — до середини гомілки. Діабет запущений, алкоголь виснажив печінку та серце, тато може не пережити операцію. Василь Григорович не дочекався закінчення операції, поїхав у справах. Разів п'ять йому телефонували, він чемно скидав дзвінки, і тільки коли почалася операція, відлучився. А перед тим прибіг захеканий хлопчина з пакунком у руках, передав його полковнику. Василь Григорович пакунок відразу вручив Зоряні:

— Це мобільний телефон для вас, Зірко. На візитці мій номер телефону. У разі необхідності відразу телефонуй і взагалі після операції обов'язково мене набери. Я мушу йти. Справи.

Він поцілував її руку так, як завжди це робив, ніжно затримавши пальці дівчини біля своїх губ. Вона знову зашарілася, та вже навіть не спиняла себе — то було приємно. Вона не стала відмовлятися від подарованого телефону, бо знала: Василь Григорович усе одно вмовить залишити мобільний.

Операція пройшла успішно. Зоряна зателефонувала полковнику, як і обіцяла. Той вислухав уважно і сказав, що в разі будь-якої необхідності вона може навіть посеред ночі дзвонити йому. Тоді зателефонувала на роботу, розповіла про те, що трапилося. Сердешна начальниця, яка завжди її жаліла та підтримувала, дала тиждень відпустки, а потім Зоряна або відпрацює у вихідні, або й так буде. Найбільше лякалася моменту, коли батько прийде до тям. Що він їй скаже, як прийме своє нове тіло, чи не стане звинувачувати її, що дозволила позбавити ніг... Натомість отримала несподівану реакцію. Батько наче повернувся з того світу, бо поведився так, як тоді, коли пам'ятала його мужнім, добрим, щирим. Він просив у неї пробачення, у неї і мами. Бо Валя ніколи від доброго життя їх не покинула б... А тепер... Тепер усе буде по-іншому. То Господь не знав, як його зупинити над прірвою. Він тепер не питиме, він як зможе, так допомагатиме і дружині, і дочці, він зміниться. Вони плакали разом — батько і донька.

Зоряна продовжувала жити у помешканні Лери, бо зараз було не до розборів із квартирантами. Через три дні Лерка передзвонила на автовідповідач, що затримується на два тижні. У лікарняних клопотах минув тиждень. Зоряна повернулася до роботи. Батько активно йшов на поправку. Час від часу телефонував Василь Григорович, запитував про батька та звично додавав: «Чим я можу бути корисним?» А чим? Він уже й так багато чим допоміг.

Але... Зоряна добре знала. Просто так нічого не буває. Безкоштовний сир — лишень у мишоловці. Дівчину дивувало інше: жодних натяків, якихось грубих пропозицій, навіть запрошень на вечерю чи чай від Василя Григоровича не надходило. Та доброго самаритянина він аж ніяк не нагадував.

Робочий день майже закінчився. Батька тепер провідувала після роботи. Задеренчав мобільний.

— Зоряна Білововк?

— Так, це я.

— То турбують із ЖЕКу. Велике прохання з'явитися до нас сьогодні. Вас до восьмої години чекатимуть.

Зоряна подумала про найгірше. Зек і компанія, напевно, спалили квартиру. Куди вона батька привезе? Не просити ж Лерку ще й за батька! Помчала стрімголов додому. Та хоч як грюкала-стукала в двері — їй ніхто не відповідав. Замість старих благеньких, оббитих дерматином дверей з'явилися міцні броньовані з новими замками. Розпитувала сусідів. Хтось вдавав, що нічого не знає, а кому потрібний чужий зайвий клопіт, хтось таки справді нічого не знав. Тільки сусідка зверху сказала, що чула позавчора за дверима її квартири крики та бачила міліцію. І наполегливо спровадила дівчину в ЖЕК. Бо якщо телефонували, то мусить піти. І Зоряна пішла. А там сам начальник ЖЕКу майже урочисто вручив їй ключі від нових дверей її помешкання, а на запитання — що, до чого, як, чому — відповідав розгубленою посмішкою і розвів по-дурному руки:

— Ну той, шановна, квартира ваша, то й живіть з Богом. Наше діло маленьке — не перешкоджати внутрішнім органам робити свою роботу.

Квартира всередині була ідеально вилізана, ні натяку на старих квартирантів. У ванній стояли нові крани,

в туалеті — новий унітаз. Очевидно, замінили все те, що банда зека встигла знищити, здогадалася Зоряна. На кухні з'явилася нова газова плита та нові кухонні меблі. Також нові тарілки, горнята, склянки, каструлі... У кімнаті батьків — нові балконні двері, в її кімнаті — нове ліжко, стара книжкова шафа та старий письмовий стіл. На ньому у дивом уцілілій вазі стояли розкішні червоні троянди. Зоряна порахувала їх. Сімнадцять штук, як їй років...

Погладила пелюстки руками. Ніжні на дотик та холодні водночас. Квіти солодко пахли. Вона вже знала, чийх рук то робота. Гаряча хвиля знову накрила її. Про неї давно ніхто не турбувався. Навіть не так. Ніхто з чужих так про неї ніколи не дбав. Звичайна людська турбота? Благодійництво?

«Дурне наївне дівчисько», — потім скаже вона собі.

Василь Григорович, мов досвідчений мисливець, вдало розставляв пастки. І жертва завжди добровільно втрапляла у них. Та коли пізніше вона аналізувала те, як усе починалося, то розуміла: якби довелося ще раз таке пережити, вчинила б так само. Бо все одно рятувала б батька і допомогу прийняла б навіть від диявола. А він, той чоловік, наче й не був ворогом і дияволом, але не був і другом.

Дівчина дістала з кишені мобільний та набрала номер Василя Григоровича:

— Дякую!

7. У загоні

Собою бути — зась!

Турботи? Зграя! — фас!

А як повіриш мріям хоч на мить —

Болить, болить, ще гірше все болить...

І не карайтеся, не треба, не карайтеся.

І совісті терзанням — не давайтесь.

Сприймайте легше. І простіше. І живіть.

Ну, а душа? Колись переболить...

Батька майже три місяці протримали в лікарні. Зоряна повернулася додому. Школу мусила кинути. Принаймні після першого вересня там не з'являлася. Лерка дуже жалкувала, що та йде, бо вже звикли одна до одної. Та Зоряна мусила приготувати оселю до повернення татка, і до того ж йому необхідна її допомога. Лерці зовсім не подобалася дружба між Зоряною та Василем Григоровичем, як і те, що подруга прийняла його допомогу. Самого чоловіка вона знала опосередковано, знайомий знайомих. У ту ніч, коли він її п'яну доставив додому, вона «була» не з ним. Він просто виконував прохання дуже захмелілого друга. Та начулася Лерка про нього багатенько. Такий собі Казанова, ласий до молодого дівочого тіла, який змінює коханок доволі часто. Удівець, дорослі діти, внуки... А він все не заспокоїться.

— Зірко, будь уважна. Йому тобі допомогти нічого не вартувало. А ти говориш про нього, наче то Господь Бог

його тобі послав. А може, то посланець із протилежного боку? Він від тебе на сорок років старший. Але й це не важливо! Бо тобі, люба моя, з ним нічого не світить... Я тільки про те, що він хоче з тобою переспати, звісно, хоче. І переспить, він завжди свого добивається. Мені тебе шкода, дурненька. Не роби такий меланхолійний вираз обличчя, не закохайся.

А Зоряна й не думала закохуватися, то було щось інше, може, звичайна вдячність чи просто безпорадність малого серця перед великим жорстоким світом. Вона продовжувала чемно ходити на роботу, відвідувати батька в лікарні, якому ставало щодня дедалі краще. Він навіть помолодів. І в якийсь момент Зоряна зрозуміла, що то завдяки тут не тільки вдалому лікуванню та виконанню хворим усіх лікарських приписів. Є й ще одна річ, точніше, жінка. Доглядала за ним медсестра Клара, татко так її називав. Зоряна ж кликала Кларою Іванівною. Щось дивне відбувалося між батьком і тією тітонькою. Коли жінка заходила в палату, чоловік мінився на обличчі, очі загорялися. Одного разу Зоряна не втерпіла та запитала:

— Тато, а наша мама?

— А де вона, наша мама? — відповідав печально питанням на питання. — Ні листа, ні звісточки, нічого. А пані Клара — то геть інше, Зірко. У мене таке відчуття, наче знаю її давно. Із нею поруч так надійно і затишно — лагідна погода в домі. Із твоєю мамою було мов навесні: то спека, то дощі, то сніг. То вже ніколи не повернеться. Коли б твоя мама хотіла бути поруч, то вже давно б вернулася. Ти сходи до тої пані, що тоді її в ту Італію спровадила, ще раз, перепитай.

А хіба вона не ходила? І не раз, і не два. І навіть не десять. Нічого. У тій крамниці, власником якої була пані

Рената, новий господар. «А старий де?» — запитувала. Хтозна. Кажуть: поїхала до доньки в Італію бавити онуку. Зоряна якимось дивом дістала адресу двоюрідної сестри пані Ренати. Пані Марія жила в Стрию. Вона і в хату впустила, і чаєм пригостила. Про сестру знала небагато. Та поїхала до доньки в Італію, тож приходила прощатися. Казала, що їде надовго, може, й назавжди, навіть бізнес продала. Чоловіка ніколи не мала, звикла завжди сподіватися лишень на себе. Тож така і в Італії не пропаде. Доньку сама ростила. А донька спритна вдалася, вся в мамку. Ото тільки відкрили ті закордони, Наталка Ренатина й гайнула в мандри «щастя шукати». І таки знайшла. Вийшла заміж за італійця. Ото і все, що знала пані Марія. Зоряна переповіла жінці історію виїзду мами за кордон і питала, чи може хто з рідних знати більше, адресу чи бодай номер телефону пані Ренати.

Пані Марія розпачливо розводила руками. Ренатка завжди була дуже самостійною. Як вісімнадцятирічною подалася з рідного міста у Львів, так і осіла у ньому. Тепер ось в Італії. Ренатка обіцяла подзвонити, коли добереться. І дзвонила, все у неї гаразд. А номеру телефону пані Марія не питала, бо їй дорого телефонувати в Італію. Тому Рената сама час від часу телефонує. Зоряна про всяк випадок записала прізвище, ім'я, по батькові пані Ренати і попросила пані Марію запитати ту, якщо випадково телефонуватиме, про матір, про Валентину Білововк. Пані Марія пообіцяла, що тільки щось дізнається — відразу віддзвонить.

Чомусь Зоряні видавалося, що то дурна затія. Пані Марія може забути, та й чи слухатиме пані Рената, коли її почнуть про чуже горе розпитувати. Але несподівано через день подзвонила сама пані Рената. Пані Марія не просто здавалася доброю, вона такою була

і якимось чином переконала сестру зателефонувати нещасній дівчині. Зоряна саме була в батька у лікарні. Новини виявилися і втішними, і невтішними. Пані Рената стверджувала, що Валентина деякий час мешкала та працювала у її доньки Наталки, як і домовлялися на початку. Допомогала тій по господарству. Але одного дня просто зникла. Пішла на базар по продукти і не повернулася. Вони день-два чекали, що вона з'явиться, та марно. Стали шукати по лікарнях, по моргах, звернулися в поліцію. Нічого. Урешті оголосили в розшук. Чоловік Наталки, італієць, навіть мав неприємності через це, бо в його домі працювала нелегалка. То мусив заплатити штраф. Та він доволі добрий чоловік, тож його більше хвилювала доля зниклої жінки, аніж штрафи. Речі Валі залишилися в домі Наталки, однак документів не знайшли, очевидно, їх вона мала при собі. Пані Рената запевняла: як щось дізнається, то відразу телефонуватиме.

Після почутого Зоряна не знала, що й думати. Батько уважно слухав діалог пані Ренати та доньки, Зоряна спеціально поставила на гучномовець, щоб і тато почув. Коли розмову було закінчено, батько навіть не дав і слова мовити, взяв дівчину за руку:

— Доню, то я в усьому винен, я? То все через мене, — батько майже плакав, ніжно гладячи її по руці.

— Ні! Не через тебе. Як каже моя колежанка Лерка: життя — то стерво. Життя — стерво, тато, і нема на те ради.

Зоряна розчаровано дивилася на телефон у своїй правій руці, ліву тримав батько, наче то телефон, а не щойно почуте було виною всіх бід.

— Вона повернеться, правда, повернеться?! — запитувала чи запевняла себе Зоряна.

Сум, розгубленість взяли її в полон. Батькові не легшало. Пригадала слова лікаря про позитивні емоції для хворого. Мовляв, щоб знову не взявся за старе, бо ж алкоголізм фактично не лікується. Загострення може настати за місяць, може за рік, може за десять, а може й зараз... А пацієнту це не потрібно, бо ампутовані ноги, реабілітаційний період, інтенсивна терапія. Вона втомилася і від тих мудрих слів лікаря, і від запаху лікарняних палат, і від відчаю, що застряг, мов скалка, в голові.

Коли виходила з палати, побачила сумну та збентежену медсестру пані Клару під дверима. Жінка відвела вологі очі вбік. Вона, очевидно, все чула і вже жаліла всіма фібрами душі її батька. Навіть батько, інвалід та діабетик, був комусь потрібний. І хай, може, з Кларою у нього все складеться. Людина мусить бути комусь потрібною, щоб жити.

Тато розповідав, що чоловік Клари помер три роки тому. Просто хворе серце і просто інфаркт. А тепер син із невісткою вижили жінку з дому, і вона мешкає у лікарні. Добра душа, завідувач, дозволив тимчасово пожити в комірчині.

Інколи Зоряні здавалося, що батько і пані Клара навіть схожі між собою. Дивне відчуття. Схоже, ті двоє знайшли одне одного. А вона? Кому вона потрібна? Після лікарні поїхала не додому, а до тітоньки Калини на могилу. Купила хризантеми, вони пахли осінню та смутком. На сільському цвинтарі тиша. Могилка тітоньки доглянута. Зоряна частенько навідується. Сидить отак, обійнявши руками хрест, і плаче, інколи говорить, питає поради, іноді просто мовчить. Кинулася до могили, обвила її руками:

— Ох, тітонько, золота моя людино! Де ж той справжній, що я його зірка? Нікому я у тому світі не потрібна, навіть матері.

Хтозна, скільки отак просиділа, тільки із заціпеніння вивів її телефонний дзвінок. Телефонувала Лерка. Запрошувала на дискотеку: там будуть молоді багаті хлопці, її теперішній грошовитий залицяльник просив привести для друга симпатичну колежанку. А Зоряна і є симпатична. Посміхнулася гірко та відмовилася, посилаючись на хворого батька. Розповідати Лерці про матір не мала сили. Чекала на ще один дзвінок від Василя Григоровича. Він телефонував щодня, розпитував — чи здорова, як справи у батька, чи потрібна ще якась допомога від нього. Зоряна безупинно дякувала та, постійно згадуючи Лерчині застороги, тримала з чоловіком дистанцію. Так, вона була безмежно вдячна за батька, за вирішення питання з квартирою. Згадувала, з яким жахом та навіть приреченістю на початку вона ждала моменту, коли Василь Григорович змусить платити «за послуги». Знала, чим доведеться. Але минув місяць, другий, третій добігав кінця, а чоловік навіть не натякав. Натомість раз на тиждень у суботу чи в неділю він «випадково» заїжджав у лікарню до приятеля, лікаря Павлуші, та зустрічав там Зоряну. Запрошував її в ресторан пообідати з ним. Вона погоджувалася. Сідали в його машину, де на неї вже чекав розкішний букет червоних троянд (сімнадцять штук — то закон) та невеличкий пакуночок. Вона пригадує, як уперше з острахом взяла подарунок до рук, виявивши собі різного. Але там виявилася просто книжка. Василь Григорович знав, що Зоряна мріє стати бібліотекарем, і завжди вгадував із подарунком: Маркес, Кафка, Борхес, Рільке, Булгаков, Підмогильний, Стус...

Цього вечора Василь Григорович так і не зателефонував. Наступного дня в неділю щось потягнуло її до церкви перед візитом до лікарні. Батька мали виписувати. Стояла перед образом Матінки Божої в церкві навколішки

і не могла молитися. Дивилася на лик Марії, яка пригор-тала до серця дитя Боже, і бачила натомість лице своєї мами. Коли вже відчула, що ноги задерев'яніли, мов п'яна, зіп'ялася на них, оперлася об стіну. Було по службі, людей у церкві небагато: якраз такі, як вона, — кожен зі своїм лантухом за спиною, ті, хто не дуже звертає уваги, наскільки довго і наскільки щиро ти молишся. Сльози градом посипали з очей. Коли вийшла з церкви, камінь із душі не впав, але стало трішки легше дихати.

У лікарні на неї чекала несподіванка — батькові давали путівку в санаторій аж на місяць для відновлення сил, тобто реабілітації. Аж у Миргород. Клара Іванівна погодилася його супроводжувати. Тато повідомив цю новину майже щасливим голосом. Павло Стратонович казав, що путівка, звісно, коштує немалі кошти, та вона зараз просто необхідна пацієнтові, щоб не припиняти процес відновлення. Та, на щастя, родина Білововків має добрих покровителів, які допомагають.

— Ви, Зоряночко, люба, навіть не здогадуєтеся, наскільки вам пощастило. Вашого батька ми з того світу дістали і він, то вже точно можна сказати, житиме. Звісно, ви не можете зупинитися на досягнутому, і пан Назар мусить дотримуватися всіх наших приписів. Насамперед — дієта, лікування, ні краплі алкоголю. Але, на щастя, у нас є пані Клара — вона чудова медсестра, тож ви, Зоряно, будете мати трішки часу й на себе. Та й, звичайно, передавайте мої вітання пану Василю, ото вже добра й щира душа. Щось на цьому тижні він не заїжджав, мабуть, справи.

Зоряна поспіхом подякувала та пішла додому. Зателефонувала Лері, мусила з кимось поговорити. Абонент поза зоною досяжності. Дівчина після вечірки, напевно, або спала, або поправляла здоров'я.

Удома зварила собі кави. Всілася на кухні й витріщилася у вікно. Відчувала себе знову самотньою та забутою. Чому так? Наче все налагоджувалося.

У двері подзвонили. Подумала, може, Лера. На порозі стояв із великим букетом червоних троянд майже офіційно вбраний — при краватці та в сірому костюмі — Василь Григорович.

— Доброго вечора, Зіронько! Даруй, що без запрошення. Можна увійти?

8. Зірка впала

Я — не витримала.

Слабка.

Відчуваю хистку порожнечу.

Я — нестримана, он, яка!

Нерви рвуться

надвечір.

Я втомилася від питань.

Я втомилась шукати істину.

Зірка падає — не питає,

чи впаде, чи згорить, чи вистигне?

Вони сиділи на кухні, пили шампанське, закусували канічками з чорною ікрою. То все приніс Василь Григорович. Шампанське вдарило в голову, забагато таки його випила, і Зоряна заледве пригадує, як усе відбувалося потім. Щось вона розповідала чоловіку, щось він їй, а тоді... Ніжні уста, руки, сильні обійми, вона кудись летить, падає, знову піднімається, щоб виборсатися з липкої води, в яку випадково втрапила, та не може. Зсередини наче вся вигоріла, вся змучена, не тільки фізично. Уночі снилося чорне вороння, яке літало над чорним полем, сердито каркаючи і не знаходячи на ньому здобич. Уранці прокинулася сама в ліжку — гола-голісінька. Кров між ногами, червоні метелики на білизні. Нестерпно боліла голова і хотілося пити, в голові все сплуталося, пазли думок просто лежали купою і не вкладалися в картинку. Мляво похи-

туючись, зайшла на кухню. Дві порожні пляшки з-під шампанського на столі, купа недопалків у керамічній попільниці, сухі канапки на таці.

Забринів мобільний дратівливою мелодією Стінга, ще вчора її улюбленою. Схопила його, бо ще трохи — і голова вибухне від звуків.

— Дівчинко моя, — на тому боці масний і ніжний голос Василя Григоровича. — Як ти, моя сонячна? Ти вчора була прекрасна. Дякую, моя солодка, за ніч. Подивися, моя дівчинко, під подушку.

Вона надривно дихала в слухавку, кожне мовлене тим паном слово цвяхами вбивалося в голову, розганяло в голові морок. Зоряна стала пригадувати все-все з учорашнього вечора, до напівстогону, до напівзвуку, помислу, бажання, пристрасті, хіті. Алкоголь паралізував плоть, та не душу. Її згвалтували? Ні, не так, вона дозволила це зробити. Навіть не так. Вона хотіла цього.

Дерев'яними руками підняла подушку. У білосніжному конверті лежала тисяча баксів. У стільки оцінив Василь Григорович її цноту. Вона — хвойда, повія, курва? Запитувала себе. І ненавиділа все довкола: і той світ, що жив за вікном, і хмари, що зараз висіли у небі мляво та хтиво. Гидко було до себе торкатися... Дивилася на дрібно тремтячі руки, ноги в червоних розводах. Кинулася в душ, увімкнула воду... І наче кудись провалилася. Здавалося, що стікала в каналізацію разом із водою, витікала до атома, бо жити не хотілося, дихати не хотілося. Мертва зсередини, пуста в серці, німа в душі. Невідомо, чому вона не захворіла тоді на пневмонію, вода в крані була крижаною. А може, й заледеніла б, та у двері настійливо хтось дзвонив, а потім з усіх сил дубасив. На ватяних ногах добрела до ручки, той поворот замка видавався їй майже подвигом Геракла. Щось там усередині клацнуло,

двері навстіж розчахнулися, і до квартири влетіла перелякана стурбована Лерка.

Подруга проняньчилася з нею два дні. Поїла чаєм, годувала з ложечки. Біль наче ставав меншим, уже майже не пекло. І так не була ніколи говіркою, а тут зовсім заціпило. Відповідала короткими словами або кивком голови.

Навіть на роботу пішла. Спеціально пішла, бо на людях ставало легше. Зап'ялася білою хустиною і так ходила, певно, тиждень. Розум наче жив окремо від тіла, а душа ще далі. Стало враз усе байдужим. Бо зрозуміла, що той світ тримає її на своїх долонях не через те, що вона якась особлива, а тому що у нього така робота: і повії, і поети, й академіки, і зваблені, і зражені, і щасливі, і злидарі — всі для нього однакові.

Колись тітка Калина розповідала стару легенду про Птаха Щастя, яка не має ніг і, коли дуже втомлюється, просто падає на розчепірені долоні випадкового щасливця, щоб перепочити. Коли ж вона врешті зміцніє, набересться від того «щасливця» сил, то просто, не задумуючись, летить далі, бо у неї насправді власне життя. А що тобі залишається? Так само жити далі або чекати, що вона до тебе колись ще раз зазирне. Або не чекати, а йти своєю дорогою. Чи та Птаха коли сиділа в її долоні? Можливо, в дитинстві. А зараз? Був тільки страх перед тією страшною дорогою, яку мусила долати сама. Проклинала маму, батька, Василя Григоровича, а потім йшла до церкви і просила в намальованих на іконах ликів прощення.

Завтра з санаторію повертається батько. Що вони робитимуть далі, як житимуть? Поставив її перед доконаним фактом — із ними мешкатиме Клара, бо вони, бачиш-но, люблять одне одного. А її? Хтось любить її?

Відчай рвав на шматки серце. Дивилася у нічне вікно на зоряне небо, у квартирі світло не вмикала. Зорі тількино зачинали спинатися у тому нічному полі на свої блискучі ноги. Далі? Та чи є для неї далі? Не розуміла, що робить, не тямилася себе. Відчай загнав на дах будинку. Стояла на краю дев'ятиповерхівки і дивилася не вниз, а чомусь у небо. Стояла приголомшена тим, що для неї відкрилося. Упала зірка, одна, друга, третя... Лишилися сліди. А вона? Що залишить вона, якщо надумається кинутися вниз? Тільки мокру червону пляму крові на асфальті... Присіла, обійняла ноги руками, не перестаючи дивитися в небо. Може, й задрімала, бо здалося раптом, що ніжна й тепла рука торкнула її за плечі, наче хотіла зігріти. Озирнулася. Порожній дах, а поверх нього — зорі-зорі-зорі.

І враз чітко розуміння прийшло до неї, так, наче те вона вже знала, але відчула нутром щойно. Дві зірки дивилися на неї з неба, тільки на неї. Вона їх упізнала — то мама та тітонька. Вони наче казали: «Дитино, не смій! Бо чи зустрінемося ми, коли ти це зробиш?» Ох, те розуміння... Тітонька мертва, і мама мертва, знала це. Мертва! А вона? Вона житиме, бо так треба, бо вона не хоче впасти і вже не піднятися ніколи. Вона ж Літавиця, зірка, що падає, і зірка, що завжди повертається на небо!

Вона спустилася до себе в квартиру і зателефонувала Василю Григоровичу. Попросила про послугу — розшукати маму в Італії. Йому тон розмови сподобався. Бо вона не скиглила, не благала, не дорікала. І він пообіцяв, бо він — людина слова.

І слова він дотримав. Мама була мертва. Її тіло довго пролежало в морзі невеличкого італійського містечка, як таке, що в розшуку. А потім, коли ніхто не зголосився, її поховали під серійним номером на соціальному

цвинтарі. Валентину Біловова за знімком упізнали працівники моргу. Василь Григорович запитував, чи вимагатиме Зоряна перевезення тіла матері на батьківщину. Вона вимагатиме, вона поховає її поруч із тітонькою і приходитиме до них на розмову.

А тоді був похорон після похорону. Наглухо запечатана труна, де покояться залишки її матері, того, що не встигло зогнати в італійській землі. На її труп поліція випадково натрапила у лісі. Звичайне пограбування. Грабіжник надто сильно вдарив жінку по голові. Пропали сережки, золота обручка, ланцюжок із хрестиком. Не було при ній і сумки, з якою вона пішла на закупи для своїх сеньйора та сеньйорити. Зникла вона насправді вже через місяць після того, як стала працювати в доньки пані Ренати. Італієць строго-насторого заборонив дружині шукати служницю-українку. Валентина була нелегалкою, і чоловік не хотів мати проблем із італійськими законами.

Батько плакав над могилою своєї колишньої дружини. Плакав щиро, звинувачуючи себе в усьому. Якби не його слабкість духу, якби... Але людське життя не складається, на жаль чи на щастя, з того «якби», бо воно — навіть не перехрестя доріг, інколи то — звичайнісіньке болото. Два хрести один біля одного на цвинтарі, між хрестами на інвалідному візку батько, яким зворушливо і щиро опікується пані Клара.

«Вона його любить. Його, інваліда. Любить». Дивилася Зоряна на тих двох і торопіла від свого знання. А вона? А її? Ті, хто любили, пішли. А батько? Він сам потребує зараз тепла, мов замерзла земля після льодовикового періоду.

А вона? А вона житиме далі.

І вона жила. Батькової пенсії, Клариних заробітків та її зарплати виявилось трохи замало для виживання.

Батько досі потребував недешевих ліків. До того ж вирішили ставити йому на ноги протези. До Василя Григоровича за допомогою звертатися не сміла. Поки що досить. Вона знала, де брати гроші, вже знала. Коли її тіло відділилося від душі, зрозуміла врешті Лерку. Вона також так зуміє.

Спала з чоловіками за гроші, клієнтів їй знаходила Лерка. Того добра завжди навалом — чоловіків, що втікали від прикрих чи навпаки вже надто чемних дружин. Після ночі некохання вилазила на дах дев'ятиповерхівки, сідала та витріщалася в небо, навіть коли було хмарно, міг падати дощ, сніг... Їй здавалося, що навіть у похмурий день вона завжди бачить там дві зірочки. Вони чи не єдині не засуджували її, вони давали їй сили жити далі, знову падати додолу і підніматися вкотре. Тоді поверталася до своєї квартири, де на неї чекала смачна вечеря, приготовлена вправною господинею пані Кларою, а потім на папір лягали слова, її душа прагла комусь висповідатися чи принаймні сказати собі: «Я жива, досі жива і, поки мій світ стоїть, — житиму!»

Василь Григорович, схоже, як до сексуального об'єкта геть втратив до неї цікавість. Навіть не робив спроб «повторити». Іноді вони з ним обідали в якомусь затишному ресторані. І він говорив, багато, натхненно, інколи напивався і говорив гірко. Вона перетворилася для нього на вуха. А то для чоловіка, очевидно, було навіть важливішим, аніж коханка, бо «коханку знайти набагато легше, ніж уважного співрозмовника-слухача». То його слова. Нарікав на свою самотність, дружина померла десять літ тому. Серце мала хворе від народження, от воно свій термін відбуло і просто відімкнулося, пересажене ж не прижилося. Відійшла тихо, як і жила, сіра мишка в сірих

буднях. Чи він сумує за нею? Напевно, так. Бо, коли в хаті ламається твоя улюблена книжкова шафа чи диван і вже не підлягає ремонту, ти також за ним сумуєш. Звичка — то велика справа. Він до дружини Лілі просто звик. Чи кохав? Може. Та шаленства ніколи в їхніх стосунках не було. Чи то добре? Може, й не дуже, бо чогось такого все шукав на стороні. Коли на морі шторм, ти розумієш, що то не тільки стихія, то пристрасть керує вітром.

— Пристрасть, Зоряно, керує не тільки людиною, вона править світом, — любив повторювати.

І певно, вважав себе пристрасним чоловіком. Мав купу уподобань, навіть політикою у свій час захоплювався. Та й тепер є народним депутатом від однієї з партій. Але то також мов гран-прі. Отримав — і стало нецікаво. А що йому цікаво? Тепер уже й не знає. Діти дорослі, вважають його самодостатнім і сильним, згадують про батька вряди-годи, коли потрібні його зв'язки, бо ще не здатні впоратися з проблемами самостійно. А він? Він самотній, дуже самотній. А може, він просто втомився від того, що можна мати все, чого захочеш і кого захочеш?

Зоряна заперечила:

— Можна мати все — володіти державами, рабами, підданими. Та чи можна володіти людською душею?

Так тоді глянув на неї, аж у п'ятки душа втекла. Улущила вона в ціль. Та нічого у відповідь не сказав. Тільки криво посміхнувся і налив собі в чарчину горілки. І завів нової. Про те, що останнім часом чомусь не висипається. Сни важкі, темні приходять, тож деколи краще не спати. Про сни розповідав тоді, коли був уже дуже п'яний. Дивився крізь Зоряну божевільними виряченими очима і перелякано переповідав побачене. Здебільшого то було щось недобре: вовки його малого в темний

ліс затають, він колобродить і ніяк із нього не вибереться, то трясовина все засмоктує та засмоктує. Навіть дивне тату на його правій долоні у вигляді людського ока також тоді здавалося наче наляканим. Вона ніколи не запитувала його, чому він зробив собі таку дивовижу в такому химерному місці. Та й відповідь, певно, була б очевидною: просто так, щоб вирізнитися. Усі роблять стандартно, а я — не такий, як усі.

Зоряна слухає чоловіка впівуха, бо мусить. Василь Григорович — таки потрібна людина. Кажуть, що часто жертви закохуються в своїх катів. Ні, вона його ніколи не кохала і не кохатиме, він просто їй ще потрібний, сама не знала для чого, бо вже легко три роки обходиться без його допомоги. Заочно закінчила школу, купила атестат, вступила до Київського університету культури на книгознавство і бібліотекознавство, на заочний. Коли є гроші, то так багато несподіваних дверей для тебе відкриваються, але... Та відчувала інтуїтивно, Василь Григорович — то ще не перегорнута сторінка в її книзі...

9. Тату смерті

А листя, як слова, на землю впало,
на зелен-трави, на мої сліди.
З тобою ми ще стільки не сказали —
ходи сюди, поглянь, поглянь сюди.

Тут — зорі, золоті і п'ятипалі,
сухі долоньки змучених дерев.
З тобою ми ще стільки не сказали,
а докір в горлі, наче дим, дере...

В потоках слів земля шукає броду,
тримається крайобрю ледь-ледь.
Нема поганої погоди у природи.
Життю, як листю, не пасує смерть.

Василь Григорович прийшов до неї посеред ночі. Не дзвонив у двері, не телефонував, просто шкрябався в металічні плечі одвірка. Батько та пані Клара вже спали, третя година по півночі. А Зірка ще сиділа над своїми щоденниками і записувала те, що бентежило, дивувало, і те, що ще не трапилося, але на що вона очікувала, передбачала. І вона виїшла на те шкрябання. Давно вже перестала страшитися людей, бо мала щось таке в очах, від чого її боялися.

Півроку тому в одній кав'ярні познайомилася з дивним чоловіком. Тоді він сам підсів до неї. Вона не любила пити каву з кимось, зазвичай робила це сама. Смак

кави не хотіла перебивати ні дурними розмислами, ані пустими балачками. Той чоловік говорив щось про те, яка вона вродлива, і що він давно вже за нею спостерігає, бо має таку ж звичку — щоп'ятниці пити тут наодинці каву. А тоді раптом заговорив віршами, говорячи-брешучи кутиками уст, що вони присвячені їй. Вірші здалися непоганими, але не його. Та замість того, щоб відповісти грубо тому панові чи послати його куди подалі, вона відповіла на запозичену поезію власною. Пан зачудовано слухав, а тоді раптом запросив її на поетичні вечори, які він організовував для поціновувачів поезії. На питання, чим вона займається, відповіла просто: «Мию посуд та підлогу в одному кафе, навчаюся на заочному в універсі і... — зробила паузу, бачачи, як пан майже закоханого дивиться-зазирає в очі. Як їй подобалося розбивати на друзки ласі погляди ловеласів простими словами... — І, пане, я ще й дорога повія, за сумісництвом». О, від племенистого туману в очах дорослого чоловіка не лишилося й сліду. Тільки настороженість та зацікавлення залишилися там.

— Що ж, тепер ваше запрошення, очевидно, не в силі? — говорила в'їдливо.

— Ні-ні, вірші чудові, — трішки затинаючись, тараторив пан поет. — Приходьте обов'язково.

І з того часу вона частенько приходила на ті дивні поетичні читання. Виходила на сцену, і за неї говорили слова. Зазвичай їй було байдуже, чи чують її ті, хто сидить у залі, бо там наче збиралися такі ж, як вона — початківці-поети. Вона сама себе слухала. Вірші — то повернення до себе, справжньої, спроба віднайдення, то майже останнє, що мовить душа. Зал випромінював настороженість, іноді ворожість, часто цікавість. Очевидно, пан Віктор мав задовгого язика, і її біографію переповідав

охоче. Але то була така гра, яку Зоряна і не намагалася припиняти. Вона з викликом читала вірші, переконуючись завжди, що вони не гірші від тих, які пристрасно виголошувалися зі сцени... А бажання пана Віктора мати у своєму колі поетичну повію навіть смішило. Бо вже рік Зоряна цим не займається.

Одного дня прийшло розуміння — настав час це припинити. Ще не знала, для чого. То не були ані докори сумління, ні бажання стати кращою. Просто той зацерований¹ клапан усередині, що зветься серце, дав збій та мовив: «Ні». Ні — то й ні. Не сперечалася з ним. Йому завжди видніше. Наскладала стільки грошей, що поки мало вистачити і на навчання, і на батькове лікування. Купила двокімнатне помешкання майже в центрі міста та здавала його в оренду, от і приробіток. Жила досить скромно, працювала, цього вистачало, щоб відкладене не витрачати. Однак друзів-поетів вирішила не розчарувати. У суботу та неділю любила посидіти біля цирку на лавці, спостерігаючи за людьми, голубами, які прилітали поклювати крихт чи принесеного добросердими міщанами зерна. Тому пану Віктору вона спеціально лягнула, що біля цирку вона жде «клієнтів». Пан Віктор повірив, знала це, бо кілька разів бачила краєм ока знайомих із поетичної студії, які прибігали пересвідчитися, чи то таки правда.

Коли почулося шкрябання у двері, то саме записувала в зошит спогад про те, як до неї вчора з викликом, коли вона сиділа на лавці біля цирку, підійшла одна знайома поетка, здається, Олеся. Смішна і потішна така. Зоряна не стрималася та якоїсь дурні їй наговорила. Назвала ти-

---

¹ Заштопаний (діал.).

пу свої тарифи-розцінки і те, що біля цирку найхлібніше місце. Для чого те робила? Та просто так, щоб поселитися. Олеся виявилася з порядної родини, чемна мамина доця, і Зоряна бачила, як та гидливо морщить свого цнотливого носика під час таких відвертих розмов.

Відчинила двері.

Василь Григорович ледве тримався на ногах. Казав, що не такий п'яний, як втомлений. Бо вже три ночі не спить. І вона його пожаліла, погодилася вислухати. Підхопила під руку і повела на свій дах — до неба, до зірок у гості. Не до хати ж його вести, де мирно сплять її рідні. Була прохолодна квітнева ніч. Зорі тужливо блимали. Зоряна накинула собі на плечі куртку, взяла теплий ліжчик. Вони сиділи на даху і дивилися на місяць, який був сьогодні уповні. І Василь Григорович говорив:

— Служив я тоді начальником УБОЗу в Донецькій області. У нас накази ніколи не обговорюються, а виконуються. Служба як служба, але... Там я зустрів її. Так, двадцять літ минуло. Вона. Во-на! Молода й красива, чужа дружина, тоді вона вже ходила вагітна, чекала дитину. Не повіриш, тільки-но побачив — і вмер. Не знаю навіть, від чого. Наче нічого особливого в ній не було: кирпатий ніс, сірі очі, русяве волосся. Ой, та чи мало таких дівчат у світі? Але для мене вона стала особливою, бо сміялася не так, як усі, стенала плечима не так, сумувала не так, плакала не так. І я зовсім втратив голову. Я — людина, яка ніколи нікого, крім роботи, не любила. Що, дружина, скажеш? То геть інше. Ой, жінки! То для тіла насолода, а душа? Думав, що то попи вигадали замануху для тих, хто не втратив до крихти совість. А я її ще в Афгані втратив. Ті руки, Зоряно, — і він виставив перед собою руки, — вміють не тільки пестити жінку, вони вміють і пристрасно вбивати. І хтозна, що ліпше роблять?

Вона була одружена, її чоловік — старший лейтенант, мій підлеглий. Якою то стало мукою, ти навіть не уявляєш. Я любив її, а вона — свого чоловіка, і вони чекали народження маляти. Я страшна людина, Зірко. Але той, хто вмів вбивати і звик отримувати все, що захоче, вирішив для себе, що якщо прибрати законного чоловіка, то вона стане легкою здобиччю.

Василь Григорович вмовк. Витягнув із внутрішньої кишені куртки пляшку з прозорою рідиною, простягнув їй:

— Випий, — Зоряна й не думала відмовлятися, в його голосі звучав такий метал, здавалося, іскри з нього сиплять.

Зробила два ковтки. Простягнула йому назад, він відхлебнув чи не чверть пляшки, витер тильною стороною долоні вуста і продовжував:

— І я його вбив. Точніше, зробив так, що виглядало, наче старший лейтенант загинув під час перестрілки, коли ми брали одного наркоділька. Прикрий випадок для всіх, крім його дружини. Вона не вірила, вона була впевнена, що її чоловіка застрелили свої, і вже тоді здогадувалася хто. О, як вона за ним тужила! Плакала-ридала-побивалася, а тут я поруч ходжу — здоровий, вірний, надійний, принаймні так мені тоді здавалося. Хотів для неї стати і другом, і приятелем, і опорою, і, зрештою, офіційним чоловіком, хоча до безтями любив рідних дітей, та заради тої жінки готовий був і ними пожертвувати. А вона, навіжена, навіть слухати не хотіла. Тримала мене на відстані, і то на дуже далекій відстані. Вона мені не вірила. Ні, вона не мала доказів, що то я винен у смерті її коханого, але відчувала, щось відчувала. Народилося маля, хлопчина. Назвала, як і свого батька, — Леонідом. Казала, що як дві краплі схожий на її коханого. Тоді во-

на зовсім втратила до мене інтерес, навіть насторожений. І я впав у крайність, наче збожеволів. Так-так, я навіть гроші їй пропонував за ніч, великі гроші. Чомусь подумалося, якщо зі мною переспить, то моя хворобливість просто мине. Уперлася: ні в яку, люблю свого коханого, і якщо не він поруч, то взагалі ніхто. І я від горя напивався до безтями, йшов по повіях. І наче попускало, та надходив ранок, похмілля і розуміння того, що все одно вона твоєю, дурню, ніколи не стане, поверталось. Навіть у голові, як спалах, одного разу загорілася ідея згвалтувати її, та, слава Богу, вчасно отямився. Ну як можна солов'я змусити насильно співати восени? Тьху ти! Що дивишся, дівчино? Засуджуєш? Усі ви однакові. Думаєш, я не знаю, що перед тим, як із чоловіком нелюбим у ліжко лягати, напиваєтесь до чортиків, і вже після ще раз напиваєтесь, і згодом півдня під душем змиваєте з себе чужий піт, слину, сперму... Хе! Прокаженність нутратих, хто платить? А самі хіба ліпші? А, завжди можна знайти виправдання будь-чому — і добру, і злу. Та тут усе просто, тобто у тебе все просто — захотіла і не спиш із ким попало. А що робити з тим, що всередині не вдержиш, у душі йому затісно? Дурна вперта баба: і себе занапастила, і мене. Одного разу пішов із її фоткою до старого приятеля, типу, пожалітися, отримати співчуття. Не віриш? Навіть таким, як я, співчуття потрібне. Ох, напивалися тоді в дим, а на ранок я прокинувся з татуюванням. І де, думаєш? Ага, на долоні. Де робив, із ким, як, коли і чому? Ні я, ні друган так і не пригадали. Ото в мене від неї і залишився тільки цей спомин — тату на долоні. То по її фотці майстер робив.

Замовк. Вийняв із внутрішньої кишені куртки цигарки, закурился. Говорив наче і з нею, і наче сам із собою. Надійшов

час виговоритися, і Зірка то розуміла. І вона мусить дослухати, хоча, здається, здогадувалася, про що йтиметься далі, й оте продовження її дуже лякало. Закашлявся після надто сильної затяжки, вилаявся вголос і продовжував:

— Чи боліла тобі, дівчино, колись любов так сильно, що хотілося розтяти собі груди і викинути з нього серце, якого вже там усередині, здається, й не залишилося? Одного ранку прокинувся від страшного болю, від несамовитого трему. Ох, не давало спокою, мучило. Глушив випивкою. Так-так, того дня я забагато випив. Прийшов до неї, впав навколішки і довго щось, навіть добре тепер не пригадаю що, їй говорив. Та, напевно, наговорив багато жакливого, бовкнув зайве. І вона тоді точно все зрозуміла — хто винен у смерті чоловіка. Бо спересердя надто сильно вдарила мене чимсь важким по голові, і коли я отямився, то ні малого, ні її поруч не було. Кинувся наздоганяти. До людей вона не піде — вважатимуть божевільною бабою без доказів, я ж не остання людина в околиці. Та й переляк її далеко не міг загнати. О, я — професіонал, Зоряно! Умію читати сліди ворога, і друга також. Я легко визначив, куди вона подалася. Неподалік хати невеличкий байрак. Певно, збиралася пересидіти. Швидко їх наздогнав. Вона кидала в очі жорстокі та колочі слова, а малий, як не дивно, мирно спав на руках. О, так, вона мене зневажала, ненавиділа, казала, що ніколи не полюбить, навіть із жалості. Що ліпше бути мертвою, ніж поруч із таким виродком, як я. І тоді, мабуть, я врешті по-справжньому зрозумів: вона ніколи не стане моею. Ні за гроші, ні за статки. Навіть коли я її візьму силою, вона все одно не належатиме мені. О, скільки на світі жінок та й чоловіків мене ненавидять?! Але вони мені байдужі, і ненависть їхня мене не чіпає.

А тут... Пригадуєш, ти одного разу сказала: «Можна мати все — володіти державами, рабами, підданими. Та чи можна володіти людською душею?» І то правда. Не можна. Я стояв, німотно слухаючи, як вмирає не тільки моє серце, а й душа. Вона підійшла впритул, плюнула мені в обличчя, я навіть не силувався протівитися, тоді спокійно розстебнула кобуру в мене під правою рукою, вихопила пістолет. Робила то стримано, лівою рукою притримуючи маля, що мирно на руках спало. А я просто дивився, як із дула моєї табельної зброї на мене щириться смерть. Вона мене тоді мала застрелити. Так, я — вбивця її чоловіка, батька її дитини, і мені прощення нема. Навіть моя примарна любов тут нічого не важила й не могла вважатися виправданням. Але вона не встигла натиснути на гачок. На руках запхикав малий, вона відволілася. Те пхикання наче вивело мене із заціпеніння. Спрацював отой клятий інстинкт самозбереження. Я вихопив з її рук дитя, прикрився ним, наче щитом. Вона криво посміхнулася, приставила дуло до свого серця і...

Василь Григорович вмовк. Знову потягнувся до пляшки, цього разу не пропонував Зоряні. Сам допив усе до останньої краплі. Пляшку сердито кинув із даху. Було чути, як унизу вона добряче хряснула та розлетілася на дрібні скалки. Продовжував говорити безбарвним голосом:

— От як та фляшка, дівчино, щойно гепнулася, так розлетілося і моє життя. Розлетілося, і вже ніколи не складеться. Кохану я поховав у тому байраку під старим трухлявим дубом. Раз на рік, у день її смерті, приїжджаю до того дуба на гостину. Там так гарно влітку цвіте петрів батіг, синьо-синьо, майже як її очі. І я розмовляю з нею, і з тим квітом. У мене крім неї нікого ріднішого у світі нема. Досі...

— А малий? — перепитала дерев'яним голосом Зоряна. — Він також під дубом?

— Малий? Чи не однаково. Він його син, і, може, якби не він, то вона б досі жила і була моєю.

Зоряна слухала уважно. Зуби дрібно цокотіли, тіло, здається, задубіло. Але то не від холоду, інколи слова морозять більше, ніж стужа.

— Висповідався тобі, і наче легше стало... — Той самий спокійний тон та незворушно-холодні очі. — Як ти думаєш, мої паскудні сни через це?

Устав на рівні ноги, підійшов до самого краю даху, плюнув униз. Тоді розвернувся обличчям до Зоряни. Місяць спотворював його лице, і воно в тих нічних фантомах здавалося схожим на обличчя зомбі зі страшних голлівудських фільмів.

— Її звали Зоряна. Може, тільки через це я тобі допомагаю. Ви чимось схожі. Ні, не зовнішньо. Та ти все ж не вона. Ти — це ти. І знаю, що почуте нікому не переповідастимеш, — казав, карбуючи кожную літеру в слові. — Не розповіси, бо вже гірше, ніж мені є, бути не може.

Та Василь Григорович помилявся, бо може бути ще гірше.

10. Побачити серцем

І коли тобі геть непереливки,
Бог пошле тобі ангела срібного:
чоловіка — чужого, нерідного,
або жінку — навіть не маму,
чи дитину — рум'яне яблучко,
що сміється до тебе, не знаючи,
що тобі уже геть непереливки...
Бог пошле тобі ангела!
Знаєш?

Зоряна його вперше побачила у кафе. Невідомо, чому звернула увагу саме на нього. Звичайний хлопець, таких багато щодня тут вештається, переважно снідати чи похапцем перекусити заходять. В основному це студенти. І той також, очевидно, студент. Затертий до сірого колись темно-зелений наплічник — завжди вірний друг. У ньому зошити, книжки. Інколи він у хлопця не закритий, розхристаний, тож із нього вони і визирають. Живі сірі очі, волосся неслухняне на голові, часто-густо надто вже відростало, бо його власник, видно, не дуже хвилюється через зовнішність. Футболка, светр чи куртка, залежно від погоди, протерті джинси, старі кеди чи кросівки, навіть узимку кросівки. Він майже щодня заходить у кафе снідати. Завжди бере одне й теж — какао з молоком, ватрушка, інколи дві. Іноді він приходить у товаристві приятелів, тоді вони активно щось обговорюють. До вух цікавої Зоряни, яка працює на

кухні, долітають кавалки слів та уривки фраз. Говорять про якісь парсеки та орбіти. Дівчата в його товаристві з'являються рідко, а якщо й трапляються, то переважно з тими хлопцями, які снідають разом із Сергієм. Так, Сергієм. Його звати Сергій, вона це добре розчула. Чомусь те, що він один, тішить її. Жене від себе оті дивні думки, які товчуться в голові. А якщо то Він? Отой самий, Він? Звичайний собі студент, а не принц на білому «мерседесі».

Ах, ті принци. У неї вони вже були, і їхнє королівство — то не розкішні сади та чисті палати, а борделі, гроші, які задарма впали в руки, бо папіки з мамками так щиро люблять своє єдине чадо. Один з отих, із ким спала за гроші і який був сином якогось там пивного магната, навіть пропонував одружитися. Та то не було ні кохання, ні навіть пристрасть. Він пропонував «за цю послугу» дівчині непогані гроші, тільки щоб насолити коханим батькам. Відмовилася. Вона тоді була лишень повією, та не більше.

А тут... Варіант для життя? Звичайний собі хлопець. Із мобількою, перемотаною скотчем. Інколи на неї йому дзвонили якийсь Арсен чи бабуня Ніна. Напевно, родичі і, очевидно, він не львівський, бо в розмовах часто згадувалося слово «общага».

Одного разу він загубив зошит. Так кудись поспішав і шарпнув свій ранець засильно, той із нього і випав. То був загальний зошит у клітинку, всередині щільно списаний незрозумілими формулами, розрахунками та не менш химерними словами. Зоряна майже нічого з прочитаного не второпала. І тільки на останній сторінці знайшла те, що змусило гучніше битися її серце. Там була намальована чорною гелевою ручкою зірка. Унизу підпис:

«Зірка не падає і не помирає. Вона завжди є. Падаючі зірки — то затухаючі згустки енергії, бо, вигоряючи, зірка знову народжується. Я шукаю свою Зірку. Можливо,

вона заховалася в Антисвіті. Антисвіті — то паралельні реальності, які не перетинаються з нашою, існуючи собі паралельно. Хтось заперечить та скаже, що навпаки — вони рухаються в протилежний від нашого світу бік. Хіба то правда? Якби вони рухали в протилежному керунку, то ми б із ними вже зустрілися та перетнулися на орбіті. Світ і Антисвіт. Зірка та Антизірка. Це не сумно. Це цікаво!!!»

Вона вдома, може, сто разів перечитала ті слова. Уже знала їх напам'ять. Вона мусить віддати зошит хлопцеві. Може, завтра, може...

А завтра він розбив горня з кавою. І коли побачив її, то... Щось відбувалося між ними в той момент — тут, зараз, тепер... Вона відчувала це, забувши про зошит, якого мала віддати. Стояла збентежено кілька секунд, а може, хвилин, не розуміючи, що з нею діється, слухала десь усередині себе дивний дзвін, і легко було, і разом із тим важко. А потім рутинно виконувала свою роботу прибиральниці. І він тоді пішов, не зробивши навіть спроби познайомитися. І хай. Хай. Він повернеться, якщо тільки оті слова з його зошита — про неї, то обов'язково повернеться. А сама взяла на тиждень лікарняний, мала зрозуміти, що відбувається зі світом, із нею. Чи вірила вона тоді в любов? Не знала.

А завтра мала виступати на поетичних читаннях, куди її запросив пан Віктор. І вона пішла. Хоча вкотре її розум казав того не робити. Але серце мовчало. Вирішила, що то такі собі профілактичні дії. Бо коли лізеш у вулик за медом — знай, що будеш покусаний бджолами. Вона лізла в той вулик, її кусали, хоча могла й обійтися без меду, та... То така собі засторога і нагадування, що хоч ти і живеш теперішнім, можеш зробити кращим майбутнє,

але в жодному разі вже не зміниш своє минуле. Але воно — то також Ти... І воно завжди поруч, навіть на сцені, коли вона читає теперішні вірші. І того вечора спокійно відчитала, почула у відповідь ріденькі оплески, невдоволене бурчання і раптом голос, знайомий чоловічий голос:

— Люди, що з вами? Вірші прекрасні. Чи не найліпші з тих, що сьогодні звучали.

— Вона — повія, — шепнула надто голосно смішна дівчинка Олеся, котра сиділа в залі поруч із володарем голосу.

Запала тиша. Зоряна залишилася стояти, як укопана, на півдорозі зі сцени до залу. Бо то говорив Сергій. Її Сергій. Йому вже так доступно роз'яснили, хто вона.

— Ну і що, — вигукнув сердито хлопець. — Невже ми обговорюємо зараз моральну поведінку автора? Вірші ж прекрасні!

Не слухала, втікала зараз від нього, від слів, від себе. Оговталася аж удома, у себе на даху. Сиділа, задерши догори голову, сльози текли обличчям і через це здавалося, що і зоряне небо плаче разом із нею.

Уранці нікуди не пішла. Не хотілося нікого бачити. Тупо лежала в ліжку та перечитувала свої вірші. Кілька разів до кімнати зазірав схвильований батько, він турбувався, чи не захворіла часом донечка. Ледве його спровадила, бо вже хотів телефонувати Кларочці на роботу, щоб бігла рятувати дитину.

У неділю вранці раптом обпік здогад. Усе робила наче на автопілоті. Сходила в душ, вбралася. Батько думав — дитина йде до церкви на службу. І вже о дев'ятій годині сиділа біля цирку. Він прийде, він обов'язково прийде, якщо то справді він. Олеся йому точно все докладно розтовкла — де, коли і як.

Сиділа на лавці, дивлячись, як голуби визбирують у траві кимось залишений хліб. Дитячий майданчик порожній, ще зарано для активних дитячих руханок. Зоряна любила тут сидіти і просто спостерігати за людьми, за птахами, за містом. Передзвін трамвайних гудків, погримування колії, автівки, що завжди поспішають. Цікаві бабусі на лавках, які пильнують внучат і однаково активно обговорюють серіали та останні політичні новини. Мамусі, які ведуть своїх чад хто зі школи, хто на гурток. Малеча, яка бавиться в пісочку, ліплячи пасочки чи роблячи гаражі. Дзвони з Юрської гори, котрі скликають на службу. Слухаєш їх мелодіку — і рука сама тягнеться, щоб перехреститися.

Ох, недарма вона тут... Якщо бути розчавленою, ще не віднайденою, але вже покинутою, то тільки під цим Святоюрським пагорбом, тільки тут — на цьому перехресті життя...

Вона відчула його наближення, навіть не озираючись. Прийшов. Стояв якусь мить, обдумуючи чи то слова, чи дії. Не втрималася першою, бо надто довго чекала:

— Я знала, що ти прийдеш, — вона сказала то скоріше собі.

Сумні очі, червоний ніс, чи то від холоду, чи від сліз, синці під очима...

— Учора я не змогла прийти. Мені чомусь уперше за останній рік стало соромно. Соромно перед тобою, людиною, яку я ще не знаю. Очевидно, тобі вже популярно роз'яснили, хто я. Хай, моє минуле — це також я. І воно живе в мені, від нього не заховатися. Чому ти прийшов? Щоб присоромити чи найняти? Я цим уже не займаюся. А оті історії теперішні про мене — то щоб позлити снобів. Сама не знаю, для чого то роблю? Та роблю! І зрештою... — затнулася, стенула плечима, ще більше зіщулилася. Чи від холоду, чи від сказаних слів.

Сергій скинув маринарку, накинув Зоряні на плечі. Сів поруч, узяв за руку. Рука крижана. Він поклав її між свої долоні, щоб зігріти, подихав на неї. Тоді зазирнув у очі.

— Не бійся, Зірко! Більше тебе ніхто не скривдить.

— Але ж я, я... Я страшна людина. Такі, як я, не варті... — очі затопила вода, не договорила.

Голос надломився.

— Тс-с-с. Не треба. — Він гладив її по голові. — Тихо-тихо. Зорі не плачуть. А може... може, й поплач. Бабуня Ніна каже, що сльози — то зайвий біль, який не в силі витримати серце, і, щоб воно не тріснуло від розпуки, треба зайве випустити з себе. Виплач, витисни біль, викинь зайве. Мені байдуже, дівчинко моя, ким ти була раніше. Напевно, страшні обставини змусили тебе таке чинити з собою. О, то було колись... Я прийшов, щоб забрати тебе з минулого. У мене немає великих грошей, статків, свого житла. Немає й батьків чи інших родичів, які б підтримували. Але у мене є люди, які люблять мене і тому допомагають. А це завжди набагато більше важить, аніж гроші. Вони й тебе любитимуть, якщо ти тільки захочеш. Ти хочеш стати частинкою мого життя? Ти хочеш бути моєю Зіркою?

Вона затихла. Не плакала, слухала, серце пташкою впійманою вистрибувало з грудей. Ніхто ніколи не говорив їй таких слів. Ніхто ніколи нічого такого їй не пропонував. Людина, яка її заледве знає, каже, що вона... Щось гідке стояло зараз перед нею, воно не пускало її до нього, не пускало слова з уст. Він розумів це, він відчував Зоряну зараз краще, аніж вона себе. Він брав із болота зірку, яку всі вважали шматком каміння, зчищав по крихті бруд. Він відчув її сумніви, тому говорив тихо, притуляючи лагідно до серця. Шепотів на вухо:

— Зірка має бути на небі. Мені в дитбудинку, малій нічийній дитині, старші вигадали прізвище — Безхатченко. Доля випадку, Зорянко. Бабуня Ніна називає мене Лічозором, то синонім до слова «безхатченко». Лічозір — той, хто шукає і знаходить. І я нарешті тебе знайшов. Колись мій учитель подарував мені трішки наївну та досить розумну книжку. Ти, напевно, її читала. «Алхімік» Коельо. У кафе, коли я розбив горня і вперше побачив тебе, то враз відчув себе полоненим. Не розумів тоді чому. Розуміння прийшло згодом, коли я пригадав слова «Алхіміка»: «Любов. Старша від людства, давніша від пустелі». Коли я тебе побачив, ти була Вона.

— Але ж... Але ж... — гидкий звір усередині Зоряни ще пручався. — Я погана людина, Сергію. Хіба мене можна любити?

Він гладив її по голові, тоді нахилився і поцілував у щоку, прошепотів:

— Люблять, тому що люблять. Любов не треба пояснювати. Ти підеш зі мною?

І вона пішла. Звір замовк. Вони проговорили до вечора. Сиділи на лавці, гуляли Високим замком, їли хот-доги під етнографічним музеєм. Говорили багато-багато, наче старі давні друзі, що давно не бачилися. Захлиналися від того, що жило в них і чекало на повернення одне одного.

Удома, сидючи на своєму ліжку, дивлячись у вікно й уявляючи там на небі зорі, які сьогодні заховало від людських очей захмарене небо, вона згадала слова з «Маленького принца»: «У кожної людини свої зірки. Очі сліпі. Шукати треба серцем». Вона нарешті знайшла.

— Тітко Калино, неждано птаха щастя впала в мої руки. Та сама! Скажи мені, голубонько, чи надовго?

Ніч мовчала. Що ж, вона не думатиме про це. Зараз вона просто щаслива. А це так багато!

11. Крила

Божечку! Господи! Боже мій милий!
Знову — ці крила! Знову — ці крила!
З радості, з розпачу я ж не посміла
мріять про них — а Ти дав мені крила!

Плачу від вдячності, стиха молюся.
Я — підіймуся, я — підіймуся!
Буду до сонця — на іскорку ближче.
Серцем — зі світом, з людьми поділюся.

Арсен зовсім не розумів Сергія та його вибору. Дивився на Зоряну з осудом та недовірою, чекаючи від дівчини якоїсь каверзи. Очевидно, Олесині повчання давалися взнаки. Навіть пробував через бабуню Ніну вплинути на друга, просячи, щоб та авторитетно «вставила дурню клепки». Бо хіба Сергію така дружина потрібна, з брудною біографією? Та бабуня Ніна відмахнулася від тих порад, прийнявши дівчину в родину з радістю. Вони часто розмовляли із Зоряною просто так, наче і ні про що. Стара мудра жінка раділа, що отримала ще одну онучку. Онучкою з першого дня знайомства вона називала Зоряну.

І дівчина розповідала бабуні про себе, переповіла й про те, чого не хотів знати Сергій. Чомусь відмахувався від її минулого. Жалілася, що це її бентежить, бо життя — то не лишень вона теперішня, а й колишня. Бабуня Ніна просила не ображатися на хлопця.

— Коли буде готовий почути від тебе правду, ти то зрозумієш. Чекай.

І вона чекала. А тим часом Сергій відкривав для неї свій світ. Не любив згадувати дитячий будинок та час, проведений у ньому. Видно, обпився полинового пійла там аж забагато. Хлопець наче розмежував своє життя: до вступу в універ — і після.

Батько з пані Кларою переїхали мешкати в село. Бо шостий поверх був зависоким для чоловіка-інваліда. І хоч Назар уже доволі жваво пересувався на протезах, все ж перевтомлювати ноги не радили лікарі. А ліфт у будинку часто ламався. Тому будиночок тітоньки Каліни під Жовквою, який Зоряна майже за безцінь викупила назад, і став у пригоді. Пані Клара пішла на пенсію і постійно опікувалася батьком. Сергій переселився до Зоряни, перед тим зробивши офіційну пропозицію руки та серця.

Смішно і кумедно то все було. Прийшов до них у чорному костюмі, білій сорочці, при краватці. Потім з'ясується, що то все було позичене в друзів спеціально для такого випадку. У руках два однакових букети — червоні гербери. Один, звісно, для пані Клари. Спочатку попросив для годиться руки Зоряни в батька, очевидно, та катавасія була організована бабунею Ніною. Тоді, коли батько сказав, що він не проти та все вирішує Зоряна, плюхнувся смішно на одне коліно й урочисто, навіть трохи пафосно, видав:

— Зорянко, кохана! Я хочу стати твоїм чоловіком. Виходь за мене заміж. Моя душа, Зірко, вже й так давно належить тобі, а щодо руки і серця мусиш подумати, чи вони тобі треба? — і смішно підморгнув їй.

Та про весілля не могло бути й мови. Зоряна була категорично проти. Тихо звінчалися в маленькій церкві під

Жовквою. За свідків — Арсен та Олеся. Лерка категорично відмовилася. Бо... Бо не вірила в це шаленство про «жили довго та щасливо». А Зоряна вірила й зовсім не сумнівалася. Олеся виявилася не такою вже й занудною в своїй правильності. Бабуня Ніна мала талант наставляти на путь істинний тих, хто трішки збивався на манівці. І Олесю вона трохи «підправила», бо закоханому Арсенку потрібна Олеся, а Олесі Арсен.

Бабуня Ніна стала наче головною в їхній великій родині. Навіть мачуха Зоряни, пані Клара, називала її із задоволенням бабунею.

Сергій наполегливо вчився в аспірантурі. Зоряна тим часом закінчила університет і надибала роботу в дитячій бібліотеці. І хоча зарплати в подружжя були невеличкі, та побутові дзюрки вдавалося чудово залатувати завдяки комп'ютерному генію Сергія.

У вільний час вони багато мандрували. Раніше Зоряна й не замислювалася над тим, що світ за вікном настільки цікавий. І не потрібно їхати за край землі, щоб те зрозуміти. Тільки-но наступала більш-менш тепла пора, Сергій із Арсеном, а з ними й Зоряна, вирушали на катамаранах у мандри. Дністер, Збруч, Черемош... Олеся категорично відмовлялася. Вона не любить води, вона любить гори. А Зоряна любить воду, інколи їй здається, що вона навіть пам'ятає той час, коли ще не народилася, плавала собі в небесному морі-небі маминого животики — безтурботна й щаслива зірка.

Жвава мелодія ріки, барвисті береги, пишні краєвиди, що тішать душу і серце. О, то має свій, ні на що не схожий колорит. Течія то прискорюється на примхливих перекатах, то навпаки розмірено та гонорово несе тебе в своїх обіймах. Є у цьому щось камерне, є щось і домашнє водночас. І Зоряні здається, вона знає, чому це так, бо

побувало тут зовсім небагато туристів, і тутешні береги та води залишаються й досі трохи дикими.

Найдужче запам'ятала останню їхню спільну подорож. Сплав Збручем. І таке мальовниче та майже нерезальне село Окопи, розташоване на півострові, де Збруч впадає в Дністер, де ті дві річки мило обнімаються. Звертаєш увагу на муровані споруди обабіч дороги — Кам'янецьку та Львівську брами. Арсен жартує: «Дві твердині, майже як у Толкієна». Авжеж, майже... То все, що залишилося від колись гучної слави Окопської фортеці.

— Тут колись півень співав на три держави, — каже Сергій. Зоряна мало що знає про цю місцину, і хлопці радо їй розповідають усе, що їм відомо. — Це село ще до Першої світової війни було у складі Австро-Угорщини. Із того боку Збруча, де тепер Хмельниччина, — Російська імперія, а на протилежному боці Дністра, там нині Чернівецька область, — уже Румунія.

Зоряна дивиться з високої кручі на дві ріки унизу і німує. Маленька чорна цятка на плесі Дністра — то човен із рибалкою. «Людина — цятка у цьому світі, маленька цятка», — думає собі Зоряна, відчуваючи, як усередині народжується вірш. Сергій розуміє її настрій, забирає в обійми.

— Красиво, правда ж? — меланхолійно підносить очі до неба. — Навіть тут, здолавши ріку, людина прагне вгору.

— До неба? — дивується дівчина, перепитує.

— Так, до неба. Ми прагнемо видряпатися на кручу, щоб переконати себе: ми здолали цю ріку, і вона насправді така, якою ми собі її вимислили. Знаєш, чого нам, людям, бракує? І то бажання не якесь там містичне, а реальне.

Вона дивиться вниз на воду. Сіра чапля пролітає зовсім поруч. Торкає крильми квіт черешні, потім стрімко кидається вниз. Зоряна всміхається здогаду:

— Крил. Нам не вистачає крил? — чи то запитує, чи відповідає. Арсен збоку щось шукає в наплічнику, наче й слухає, і разом із тим не заважає тим двом у їхніх словесних мандрах.

— Так. Крил. Яке то щастя, мабуть, піднятися вище птаха і зуміти побачити його крила розпростертими в польоті, та не знизу, а зверху, зовсім поруч, що навіть торкнути їх міг би, — мрійливо говорить Сергій.

— Ага, — підхоплює розмову Арсен. — Дикі птахи для нас — мов родичі. Курку домашню чи качку нам не жаль, хрумаємо ними і все. Знаєте, я якось подумав, що дикі тварини не такі до нас добрі, як дикі птахи. Напевно, крилаті мають до нас, до людей, якийсь сентимент. Живуть поруч, виводять діток — ластівки, журавлі, горобці, сороки, ворони... А з тварин? Хіба що їжак. А знаєте легенду про дивака з Окопів?

Сергій, напевно, знав, бо сумно трохи посміхнувся. Але змовчав, хотів, щоб і Зоряна її почула.

— То навіть не легенда, а бувальщина, стверджують старожили. Так от, коли ще водосховища тут не було, посередині ріки утворився крихітний острів. І жив в Окопах тоді один дивак, який мріяв літати. Змайстрував хлоп собі крила, начепив їх, вийшов на кручу, де ми зараз із вами, розігнався і полетів, бажаючи перелетіти річку. Махав він своїми крильцями, махав-махав і...

Арсен замовк.

— І що? Він долетів? — питала Зоряна.

— Так, Зоряно, він долетів. Але не до сонця, як Ікар. А, згідно з законом Ньютона, впав униз. Але кажуть,

що мав щасливе обличчя тих кілька секунд, доки продовжувався його політ.

— Бо він побачив крила птаха зверху? — запитує Зоряна.

— Можливо. Людина не може бути птахом, та вона вміє мріяти...

Остання сторінка щоденника перегорнута. Крапка? Ні. Там три крапки...

12. За мертвою водою

Нарешті — час для крапочок над «і»,
і по дощах вже висохли калюжі.
Витьохкуються з серця солов'ї...
Ти хочеш чистоти
і волі — дуже?
Он чорний крук усівся на гіллі.
Видзьобує з-під ніг вологий смуток.
Нарешті — час для крапочок над «і»:
прозріти, зрозуміти і... забути.

У цьому році зима плаксива та сльотава, немов розманіжена кралечка. Дорога, що веде з обсерваторії додому, розкисла і перетворилася на бруднюще багновище, тому доведеться теліпатися навпростець. Там, де це можливо, Сергій бредє узбіччям, незабаром доведеться завернути в ліс та спуститися ущелиною. Крук летить слідком. Товариш його не покидає. Бідна його дівчинка. Стільки пережила, а він думав, що то тільки у нього доля така висла. Ех, шкода, що вона в щоденнику так мало розказала про Василя Григоровича... Якись непевні здогади розстроюджували душу, коли читав про цього страшного чоловіка, наче він його також знав.

Нарешті добрали до обійстя. Дерев'яна хвіртка сумно пищить. «Треба її змазати чимось, щоб не плакала», — каже до крука Сергій. «Кар-кар», — погоджується птах.

Сумно і сіро зараз біля будинку. Сніг розтопився, залишивши по собі бруд. Сад також сумує. Сергій обходить будиночок, зупиняється перед старою яблунькою. Із її гілок скрапають додолу важкі холодні краплі. Сніг тане. Раптом за спиною йому вчувається шум. Не простий буденний для його пустки, а той, із минулого життя, майже забутий шум ... Деренчить трамвай, десь поспішає «швидка», захлинаючись жалібним криком. Чоловік ціпеніє від несподіванки. Його минуле тут? Здивовано озирається. Звуки йдуть від дверей, отих самих, що поруч із господарським приміщенням. Вони ніколи не відчинялися при ньому, там, як каже пані Рая, зберігаються «необхідні зайві речі». У нього немає ключа від тих дверей. Підбігає до них. Звуки вмовкають. Притуляє вухо до дверей. Щось наче шкребеться за ними. Може, мишка? А звуки міста? Невже то його хвора свідомість їх витворила?

Бо він скучив?

Наче ні. Ловить себе на думці, що жодного разу, відколи він тут, йому не хотілося повернутися додому. І ось маєш. Невже ностальгія за містом так дивно дає про себе знати? Він щотижня телефонує бабуні Ніні та Арсену, питає про їх життя, розповідає про своє. Телефонує з роботи. Бо мобільний він викинув. Навіщо йому власний телефон? Того, що має на роботі, цілком достатньо. Та жодного разу він не хотів повернутися додому, поки що не хотів. Невже це перший дзвіночок від серця?

Погладив долонею дерев'яну поверхню дверей. Відчайдушно захотілося їх відчинити. Придивився до них уважніше. Ручка — стара та масивна, а на ній щось видряпане. Нахилився, щоб ліпше роздивитися. Зображення птаха з розпростертими крилами. Та іржа й нашарування років не давали можливості розгледіти, що то за птах. Почав відчайдушно чистити ручку: відкрив

господарське приміщення, знайшов наждачний папір. Відчистив ручку майже до блиску, і вже легко можна було розібрати, що на ній викарбуване. Птах із розпростертими крилами. Його копія зараз сиділа на яблуні. Крук. Сергій здивовано озирнувся. Птах, здається, не звертав зараз жодної уваги на нього, щось там вишукуючи на стовбурі, стукаючи дзьобом по корі. Збіг і тільки.

Обіперся спиною об стовбур яблуні, прислухався. Над вухом здивовано каркнув крук. Не зважав, не зводячи погляду з дверей. Двері мовчали, як завжди, то були просто двері, тільки двері. Стояв так очікувально кілька хвилин. Нічого не відбувалося. Підняв голову, глипнув на крука. Птах уважно дивився на Сергія:

— Я божеволію? — запитував чи то себе, чи то крука.

Птах махнув крилами, крикнувши незмінне «Кар!», — і полетів.

— А ще друг називається, — розчаровано гукнув услід Сергій. — Ну і лети, ти всього-на-всього птах.

А вночі йому наснився Львів. Нічний Високий замок із його освітленим шпилем. Чисто вимита бруківка після весняного дощу, другий номер трамвая по вулиці Личаківській, ботанічний сад на Кирила та Мефодія. І він уві сні плакав, знаючи, що то лишень сон. Захотілося додому. А на площі Ринок, на тому самому балконі, де колись польський король Владислав IV Ваза побачив красиву дівчину і закохався в неї з першого погляду, стояла його Зоряна. Вона простягала до нього руки і шепотіла: «Повертайся, Лічозоре, додому. Повертайся! Уже час».

Куди? Чому? Він тільки став звикати, змирився з тим, ким він тепер став. І раптом — повертайся. До кого? Тебе ж там немає, дівчинко моя!

«Але то тільки сон», — шепотів похмурий ранок за вікном. Цього дня вперше не з'явився крук, хоча Сергій

його і чекав. Була неділя, вихідний день. На роботу не мусив іти і не пішов, натомість разів п'ять вистрибував на подвір'я та притуляв вухо до тих клятих дверей. Там було тихо, вже навіть не шкрябалось.

Увечері надійшла пані Рая, перемовилися з нею декількома словами. Вона сказала, що хотіла б узяти деякі речі з тої комірки, де зберігаються «необхідні зайві речі». Сергій запропонував їй допомогу, вона здивовано глипнула на чоловіка. Можливо, йому самотньо самому, і захотів якнайдовше поспілкуватися з живою людиною? Тому й погодилася. Пані Рая підійшла до дверей з відполірованою ручкою. Здивовано стонула плечима. Сергій почав щось белькотіти незрозуміле, виправдовуючись.

Пані Рая зітхнула, подумавши, напевно: бідний чоловік, трохи стратив розум. Мовчки нахилилася перед дверима, захпала руку в шпаринку під порогом та витягнула з неї ключ — жовтий, звичайний, наче від квартирного замка. То, виявляється, в дверях вставлено новий замок, хоча Сергію все здавалося, що ключ має виглядати геть по-іншому, довгий плаский, може, навіть із вигравіруванням на ньому птахом. Замок лунко хруснув, пані Рая легко штовхнула двері, і вони відчинилися. Вона лівою рукою на стіні намацала вмикач та увімкнула світло. Сергій зазірав у кімнату.

Кімната була невеликою, приблизно три на три метри. Без вікна, з поличками дерев'яними під стінами аж до стелі. На них купа різного непотребу: старий велосипед, каструлі, виварка, дерев'яні ночви, паперові коробки, складені одна в одну, потерта валіза, журнали з пожовтілими сторінками, зв'язані рожевою стрічкою, картаті торби, з яких визирав якийсь мотлох. Пані Рая взяла одну з тих сумок, Сергій кинувся допомагати. Вона зупинила його рукою:

— Торба легка, не хвилюйтеся.

Сергій ніяково переминався з ноги на ногу. Готовий був крізь землю провалитися. Він віслюк. Що подумає про нього жінка?

— Пане Сергію, — вже розпрощались, та, стоячи перед хвірткою, пані Рая наче щось згадала й оклинула чоловіка, — раптом вам все ж стане потрібною комірка, то можете користуватися нею. Ключ знаєте де.

Сергій зітхнув.

— Поки що наче не треба. Я здаюся вам трохи божевільним, пані Раю? Не зважайте, я з цим упораюся, ось побачите.

Вона сумно посміхнулася.

— Божевільним? Усі ми трохи божевільні, Сергію, навіть ті, хто вважає себе найнормальнішими. І то також ознака божевільня. Астроном, напевно, здаватиметься божевільним, бо знаходить сенс свого буття в далеких зірках, планетах, куди долетіти можна хіба що в думках. Таким самим божевільним вважають мого онука Рустема, бо він хоч і народився глухонімым, та вміє розмовляти з деревами, і ті його чують, навіть відповідають... Не переймайтеся. Ви — нормальні, хіба що трохи втомлено виглядаєте. Наче не можете вирішити якусь складну задачу. Відповіді зазвичай на поверхні. І ви їх знайдете, або вони вас самі відшукають, коли прийде пора.

На даху криниці каркнув крук. Повернувся-таки.

— Я також розмовляю з... е-е-е... Майже так, як ваш онук, тобто... — затнувся на слові.

— Розмовляєте з птахами? — продовжила пані Рая. — Ну і що?

Жінка поставила торбу на землю.

— Круки — особливі птахи! У давніх наших віруваннях верховним божеством був Великий Тенгрі. Ми вели-

чаємо його ханом. Він визначає людський вік, дарує владу, карає грішників. Кагани, перш ніж ухвалити важливе рішення, колись мусили спочатку звертатися до Тенгрі, щоб отримати його благословення. Тенгрі — це велетень, який живе у верхньому небесному світі. Колись Тенгрі з глини виліпив людей. Однак в останній момент передумав, бо відчув, що з приходом людини у світ з'являться й гріхи. Тому душу не став вдихати у глиняні фігури, а помістив у дзьобі крука, свого помічника. Дбайливо пильнував крук свою дорогоцінну ношу. Але одного разу, пролітаючи над землею, побачив мертвого коня. Захотілося йому поклювати мертвечини і не втримався від спокуси: «Ну що буде, якщо разок клюну? Хіба помітить це Тенгрі? Хіба принесу я цим нещастя?» Приступив до трапези. Тільки-но відкрив дзьоба, а душі розлетілися в різні боки і заселили фігурки глиняних людей. Ті ожили. Тому татари дуже шанують цього птаха, який не зміг утриматися від спокуси і подарував нам, людям, душі.

Пані Рая схилила голову, наче кланялася круку, і продовжувала:

— Круки — поважні та мудрі. Ерлік, повелитель нижнього світу мертвих, також їм довіряє. За нашими легендами, перші люди були безсмертними. У них народжувалися діти, внуки, правнуки. Минуло небагато часу, і світ перенаситився людьми. Так, звичайно, старі втрачали силу, слух і зір. Але душа не покидала тіла, і життя перетворювалося на муку. А тим часом природа вимирала, бо було випито майже всю воду в річках та озерах, їжі також не вистачало. Не знали люди, як жити далі. Стали радитися. Довго сперечалися, та не знаходили виходу. Тоді мудрий крук запропонував запросити у світ людей смерть. Вважалося, що її прихід буде таким самим,

як і прихід сну. За спільною згодою усіх, крук полетів у підземне царство. І став просити Ерліка дарувати людям смерть. Недовго думав підземний бог і випустив дух смерті зі свого палацу. Чорний крук підхопив її і допоміг добратися до середнього світу. Так у світ людей прийшла смерть. Вона щедро нагородила крука за це. І його нащадки отримали право жити аж триста років.

Сергій уважно слухав. І враз згадав, як колись, іще в будинку маляти, йому, зовсім крихітному, нянечка розповідала казку про мудрого крука, який рятував головного героя від смерті, приносячи у своєму дзьобі спочатку мертву, а потім і живу воду. Мертва гоїла рани, жива повертала до життя.

— Крук — птах непростий, — продовжувала пані Рая. — Він розмовляє з богами їхньою мовою. Тож у нас вбити крука — те ж саме, що підняти руку на Бога. Дружить цей особливий птах тільки з особливими людьми. Крук — ваш друг, Сергію. Не зважайте на людські балачки. Крук із будь-ким не приятелюватиме.

Пані Рая пішла. Сергій майже весело підморгнув круку:

— Друг, кажеш? Слухай, приятелю! А може, ти й мені принесеш тої води? Га? Хоч краплинку.

Крук наче зрозумів його. Кивнув головою, замахав крилами, зробив кілька кіл довкола хати, наче прощався, і став підніматися дедалі вище й вище в небо, аж поки не перетворився на чорну крапку, а згодом зовсім зник. Сергій навздогін крикнув:

— Можна тільки мертвої...

13. Ключі

А ти так далеко...
Ти так відчайдушно далеко!
Тобі в тихий вечір
Про мене не скаже лелека.
Цей місяць холодний
Байдуже із неба посвітить.
За мене
Ласкаво
Нехай обійме тебе вітер.
Хоча би цей вітер...

І на що він сподівався? На казкову неіснуючу мертву воду від крука? Чи, може, на ключі від самого вирію? О, авжеж! Ключі від вирію приносять лелеки, а які ж тоді ключі приносять круки? Ніяких. Щоб попасти в пекло, ключі не потрібні. Ох! Що за дурня товчеться в голові? Божевільний науковець. Ідіот, а не астроном. Ходив на роботу, перевіряв-звіряв-рахував. Крук не повертався. А може, й добре? Хай. Навіть із божевільям можна замиритися. Бо шум за дверима завжди вертався до нього, коли він випадково чи ні опинявся біля тої злощасної комірчини. Галюцинації свідомості — так просто пояснював для себе. Руки та ноги трусилися, коли він майже впивався тими звуками, закривши очі та згадуючи запахи літнього міста. Спека, що огортає вечірній Львів. Цвітуть липи, і той аромат розхлюпують містом. Старий трамвай, який неквапом повзе вузькими

вуличками, зручні маленькі кав'ярні, котрі щемко пахнуть гарячим шоколадом, цикламеном та корицею... Задумані закам'янілі леви на кожному кроці, церкви-костели. Його місто таки жило за дверима з відполірованою ручкою, на якій розпростав крила сміливий крук. І нехай то лиш витвір уяви чи початок божевілля. Ох, а до безумства так легко звикнути.

Інколи не втримувався, виймав зі сховку ключ, відмикав двері комірки, заходив досередини і німував, слухаючи тишу... Що він хотів там побачити? Не знав. Може, привід іще більше збожеволіти, збожеволіти. Тобто збожеволіти так, щоб не повертатися назад до самотності, до якої — ще вчора здавалося — звук. Але вона — то петля на ший, дедалі важче і важче дихати, бо петля затягується...

Мокра та сумна кримська зима добігала кінця. Крук усе не з'являвся. А ще друг називається! Певно, від остаточного божевілля врятували його вірші Зоряни, які він читав тепер тільки собі, раніше їх уважно слухав і крук. До того ж старався без необхідності не підходити до дверей комірки.

Раз на тиждень навідувалася пані Рая. Інколи з нею пили чай та розмовляли. Мудра жінка, так схожа на його бабуню Ніну. Не зовнішньо, звісно, а манерою говорити, розповідати, заспокоювати словами. Пані Рая каже, що у татар символ світлого Творця Тенгрі — сонце, символ темного Творця Ерліка — зірка. Дивно воно все між собою тримається. Сонце — то ж та сама зірка. Життя — то і є смерть чи то навпаки: смерть — то наче початок нового життя? Запитував у пані Раї. Та відповідала охоче:

— Нашим головним богом є Тенгрі, але потрібно задобрити й Ерліка. А тому однаково їх поважаємо. Приносимо й Ерліку жертви. Бо всі ми рано чи пізно помremo. А у підземному світі все навпаки, то і жертвопринесення

Ерліку робляться ночами. І це незвичайні жертви. Якщо жертвуються посуд, речі, зброя, то вони мусять бути не нові, тобто зламані. А знаєте чому? Бо в підземному світі все це знову стає цілим. Навіть більше! Новим. Тому жи-ві не повинні користуватися битим посудом чи іншими неповноцінними речами. Усе це вже належить Ерліку.

Сергій посміхався. Він також зламаний, напівкаліка, як той надщерблений горщик. А, бачиш, навіть такі, як він, можуть знадобитися! Бо в Антисвіті все надбите стає цілим...

Крук повернувся, коли квітували сади. І Сергій майже перестав його чекати. Сонце ніжно пестило землю, квіт променів щедрою зливою пахучих ароматів. Усе співало оду життю — природа, квіти, трави, тварини, птахи. Небо... Здавалося, що і його враз заповонила неспинна енергія.

Птах постукав недільного ранку в квартиру. Він цю-кав у шибу наполегливо. Спочатку Сергію вчулася див-на мелодія литавр, потім довго відкривав очі. Та мелодія не зникла, лишалася поруч. Зиркнув туди, звідки вона долинала. Й обімлів. Відчинив квартиру. У кімнату разом із крилами влетіло ще щось. Такого ще не бувало. Те щось заповонило собою весь простір кімнати, забрало його собі, полонило. І то були звуки. Звуки, що долинали з-за дверей комірки і які вчувалися, тільки коли перебуваєш близько, раптом перемістилися й сюди. Невже так просто люди божеволіють? В один момент. Живеш собі, звикаєш до буднів, хай половинчастих, не таких важливих для тебе чи бодай для когось. Так, видаєшся диваком, інколи навіть для себе, особливо коли приту-ляєшся вухом до дверей комірки. Але більшість часу ти — це просто ти. А цей ранок, весняний, сонячний, почався божевіллям.

У кімнаті пахло кавою, свіжозмеленою, з площі Ринок. Пахло так, що слинка текла. Захотілося забігти у «Віденську булочку», купити круасан і запити його кавою з гвоздиком, гіркою-прегіркою, густою-прегустою та чорною-пречорною. Вдихав запах нарцисів та тюльпанів із Галицького базару. Божевільна було таким солодким. Та чи може божевільний розуміти, що він божеволіє? Того не знав. Може, й так. Якщо цей процес довгий і так само цікавий, як зараз у нього, то хай. Повернув голову до крука. Той сидів на письмовому столі й уважно на нього дивився.

— Привіт, мандрівниче! І де моя мертва вода? — запитав перше, що прийшло в голову.

— Кар-кар, — відповів Птах.

— То не відповідь. Хіба ти не по неї літав?

Крук уважно дивився на чоловіка.

— Тоді де мої ключі від раю, друже? — говорив уже саркастично.

— Кар-кар, кар-кар, — трохи довше речення отримав у відповідь.

Крук дзьобом стукнув по чомусь лискучому, що лежало під його лапою. Сергій наблизився і остовпів. Там був ключ. Той самий, що має відкривати справжні замки.

— От тобі й ключі від раю чи пекла, — прошепестіли уста, руки затремтіли. Він потягнувся рукою до ключа. Здається, він знає, хто на ньому викарбуваний.

— Кар-р-р-р! — буква «р», здавалося, буде безкінечною у мові крука. Птах знявся на крила, замахав ними і закружляв над головою Сергія, наче кудись кликав. Сергій знав куди. Схопив ключ у руку. Підніс до очей. Холодний метал у теплій руці, такий самий птах, як і на дверній ручці. Тоді стрімголов кинувся з хати, навстіж порозчинявши двері. Не зважав на те, що тільки в трусах та майці. Хто його тут побачить? І не боявся змерз-

нути, ранок лагідний, сонце ніжно всміхається, пахне росою та квітом ранніх вишень, а ще пилком, який струшують додола бджоли. Гомін міста на вулиці стає гучнішим. Біля самих дверей комірки міський шум просто нестерпний. Притулив вухо до дверей і обімлів, бо крізь несамовитий гуркіт міста почув знайомий голос:

В світі білому знову
прокинулась тепла весна,
і фіалки вже пахнуть
і сяють,
як диво неждане.
Я тобі подарую
усе, чого в тебе нема:
світлий ранок
і ніжні пісні, коханий!

Сергій мліє. Над вухом дзижчить бджола, а за дверима квітнуть кульбаби. Крук опускається на плече і зазирає в очі. Десь зовсім поруч їде-їде трамвай:

Я тобі подарую
увесь цей весняний світ,
все, що в серці моєму
вміститись ніяк не може!
Все, чому дивуватись
давно відвик,
що забулось,
на вигадку стало схоже.

То з'їжджати з глузду таки зовсім не страшно, переко-нує себе Сергій. Відтуляє вухо від дверей. Вставляє ключ у замок, ні секунди не вагаючись чи сумніваючись, що не підійде. Підходить ідеально... Пахне весняний сад, роса стає сонцем, вертає назад додому...

Візьму душу твою,
скупаю її у весні —
теплим сонячним вітром
нехай наповняються груди.
Будуть сяяти ранки,
всміхатися радістю дні,
і з тобою ми разом
весняні й закохані будем!

Повертається ключ у замку доволі легко. Сергій штовхає двері, і вони розчиняються. А там — багато світла, такого яскравого, що і не добереш, чи є хтось у ньому. Він стає на поріг. І звуки вмовкають. Відразу всі: і по один бік дверей, і по другий. Тільки чути, як гукає його серце і ще одне — маленьке й швидке-швидке. Крук здіймається з плеча, Сергій озирається, птах сідає на стару яблуню. І дивиться сумно на Сергія. Бо йому з ним не можна, чоловік звідкись знає це.

І перед тим як ступити з порога у світло, запитує ледь чутно:

— Птахів до пекла не впускають, круче?

І останнє, що бачить перед тим, як зробити крок, — вишні у білих льолях та сльоза, що котиться з ока чорного птаха.

Круки вміють плакати?

— Дякую, друже! — шепочуть уста.

І стає зрозуміло: там, по той бік порога, не пекло, але й не рай.

Бо...

Круки вміють плакати? Круки вміють плакати.

За триста років життя і не такому можна набратися від людей.

14. Двері

Ілюзія відчинених дверей...
Металобрухт бажань — межа свавілля.
Іди собі тихенько до людей.
У них спитай, чи вільно, чи не вільно?

Куди потягнеш змучених коней?
Якої пошукаєш переправи?
Ілюзія
відчинених
дверей!!!
О, небо!
Мабуть, ти лиш знаєш правду!

Спалах. Мить прозріння чи прокидання. Світло, багато-багато світла. А тоді мить згасання, повного, і... Затемнення.

Сергій відкриває очі в кімнаті, залитій сонцем. Усе навколо просто горить у його променях. І наче з неба знайомий рідний голос:

Нема під сонцем чорних кольорів.
І сірих кольорів нема в природі.
Колись веселкою
навіки світ розцвів,
і колір радісно
цим світом верховодить.

Голос та біла стеля замість неба. Отже, він лежить у кімнаті. Поруч, майже над вухом, зліва, щось кволо попискує. — «пі-пі-пі», вплітаючись набридливою мухою в плин поетичних слів:

Говорять, що дерева взимку голі,
пусті і чорні — наганяють сум.
Неправда! Не кажіть такого, годі!
Їх одяг — повний кольорових дум:
руді, зеленкуваті, золотаві,
бордо, рубін, пастельно-ніжний беж!
Вдягнуть у крони хмари кучеряві —
або ж запнуться небом, що без меж.

А завтра понеділок, і йому на роботу. Але як він туди піде? Господи, яка там робота? Він зараз десь? Де? Можливо, на тому світі. Вона нарешті забрала його до себе? Куди?

Ви придивіться, прошу, придивіться!
Дозвольте відпочинок для очей.
Блакить — в півсвіту,
світ увесь — барвистий!
Бувають чорними
лиш душі у людей!

Замовкла. Тиша. Голос пропав. Цього вірша в Зоряних зошитах він не бачив. Новий, напевне. Як новий? Чи душі можуть писати вірші та читати їх реально? Божевільний. Він таки божевільний. А може, це й на ліпше. Отак майже реально збожеволіти.

Отже, він у божевільні.

Вдихає на повні груди. У кімнаті пахне медикаментами та трохи конваліями. О, він має обов'язково все тут огля-

нути. Бо все мусить мати логічне пояснення. А його стан теперішній також можна пояснити, тобто це слід зробити. Внутрішній голос у голові натякає на те, що ті його маніпуляції з дверима та ключем ну вже зовсім ніяк не пояснювалися. Яка там логіка?! Суцільне божевілля. Як і запах конвалій.

Ах, так, запах конвалій. Учепився в щось наче трохи реальне. На горі Кішка тільки почали квітнути черешні та вишні, а тут уже зацвіла конвалія. Де тут? Стоп! Думаємо логічно. Сергій робить спробу сісти, та чомусь не може. Тіло зовсім не хоче слухатися. Якщо божевілля забирає в людини здатність управляти тілом, тоді це доволі паскудна штука. Намагається повернути голову вліво, звідки доноситься мляве пікання. О, скільки то йому коштує зусиль. Шия мов із бетону, майже не слухає. Тисячі голочок упиваються водночас у шкіру. Холера, навіть виляється чи то бодай крикнути несила. Бо язик так само кам'яний, як і шия. Закрив очі, перевів подих. Ху, втомився, аж піт на чолі виступив. Наче на Говерлу ліз. Посміхнувся своєму жарту чи нежарту. Уже сам не знав. Ні, не так. Типу посміхнувся. Губи також майже не слухалися, вже, напевне, склалися в прикру гримасу. Фігня якась. Кілька миттєвостей тому був здоровісенький. А може, то сон, і він за мить прокинеться у своєму ліжку в Кримських горах. Він знає, що бувають такі сни, коли хочеш бігти, та не можеш, ноги наче свинцем налиті. Схоже зараз відбувається з його тілом. Стоп, але чи уві сні може так боліти? Може, але відразу людина прокидається. Що ж, виходить, не надто йому зараз боляче. Щось тре' таке утнути, щоб до смерті боліло.

Ідіот — знову вилаявся. Зітхнув. О, це вже добре. Зітхати він не розучився. Спробував закрити-відкрити очі, ті слухалися. Гарний знак. Отже, не все так зле у нашому

князівстві. Так, поруч стоїть якась медична апаратура, то вона попікує. А ще вона мигає лампочками, показуючи на екраниках якісь цифри. Екран за розміром як монітор ноутбука. Не зосереджувався на числах. Ще тільки математичних ребусів йому не вистачає зараз! Від апаратури тягнулися змійками дротики різної товщини та кольору. І, схоже, вони всі були причеплені до його тіла. От чому він не може ним поворушити. За медичним прибабасом — стіл, уцент заставлений баночками та мікстурами. Більше нічого цікавого. Отже, тут хтось хворий, і місце дуже нагадує лікарню. Стоп. Чому хтось? То його тіло хворе? Його! Чому? Коли? Ще більше зусиль коштувало повернути важку, наче чужу, голову вправо. Так, логічно він наче мислить. Майже мислить, бо що значить те, що він чує голос Зоряни? Галюцинації!

Напевно, він зайшов через двері комори і потрапив... Нікуди ти не потрапив. Придурок. А біле світло? Біле світло — то увімкнена лампочка. Стоп, але воно занадто яскраве. Ага, перепади напруги в мережі. Але він лампочку не вмикав. Ну і що? Може, пані Рая вранці приходила, коли ти, теплень, ще спав, і забула вимкнути. Логічне пояснення? Логічне! А потім що трапилося? Ти, уважний наш, перечепився через поріг і гримнувся головою. Звідти і галюцинації, тобто неіснуючі голоси. Заспокоював себе твердою логікою. Наче помагало. Отже, він не божевільний, а просто хворий. Хто знає, скільки він пролежав у коморі непритомним? Можливо, кілька годин, а може, й добу! У понеділок його точно б шукали. Ще такого не було, щоб Сергій Безхатченко без попереджень та поважних причин не вийшов на роботу. Отже, якась добра душа його знайшла, й ось він тепер у лікарні. Живий. А те, що чує якісь там звуки та голоси в голові, — фігня. Минеться. Бо вдарився ж головою. Точно,

головою. От у ній усе й перемішалось. Зараз до палати прийде лікар та все йому пояснить, а він тим часом спробує тут добре роздивитися.

Очима втупився в двері. І двері, і стіни зафарбовані в персиковий колір. Докладаючи певних зусиль, голову повертаємо вправо. Там велике просторе вікно, на півстіни. Біля нього стоїть жінка. І не просто жінка. Жива-живісінька, з плоті та крові. Найрідніша в світі жінка. Перехопило подих, крик застряг у горлі, щойно вибудувана логічна схема розлетілася, мов картковий будиночок.

— Зір-ко, — йому здавалося, що він кричить, та ті слова прозвучали майже нечутно, по складах. Але тільки не для тої, кому вони були адресовані.

Вона мала зараз зникнути, щезнути, розтанути, наче марево, але...

Жінка повернула голову. У руках зошит із віршами, її зошит, отой зі смішною мультяшною лисичкою на обкладинці, що він ніжно береже в картонній коробці. За спиною дівчини сонячне проміння, і вона у ньому схожа на ангела з крильми з сяйва. Але то... справжня Зоряна, не та зі снів, не марево, що прилітало зіркою з неба у сні і поверталось назад, коли наставав момент пробудження.

Вона мить стоїть незворушно, тоді випустивши з рук зошит, кидається до нього. Рідні, ніжні руки-крила огортають, тепла волога щока торкається до його трохи колючої щоки:

— Сергійку, Лічозорику мій коханий! Отямився. Слава Богу! Я знала, я вірила.

О, так! Сергій довго після свого чарівного пробудження приходив до тям. Те, що Віталій Станіславович, його лікар, називав реабілітаційним періодом, розтягнулося на довгих три місяці, хоча... Фахівці казали, що пацієнт

поправляється надто швидко. Лікарі чи не зі всієї країни приїжджали подивитися на чоловіка, який після річного перебування в комі раптом прийшов до тями. Але не це було дивовижною, унікальним вважалося інше. Сергій все пам'ятав, тобто майже все. Про життя на горі Кішка поки нікому не розповідав. У голові крутилася нав'язлива платівка, киги-киги: «Ти — не божевільний. Ти просто рівно рік спав у комі і бачив сни, майже реальні сни». Може, то вони і врятували його від «стану овоча», яким називають животіння тих, хто пережив кому. Аварію Сергій не пригадував. Минав час, і поволі шматки з пазлів-розповідей дружини, бабуні Ніни, Арсена, Лерки та Віталія Станіславовича почали складатися в картину.

Конференція в Лейпцигу пройшла чудово. Та замість двох тижнів Сергій заледве витримав один. Так, завів нові знайомства, отримав багато корисної інформації, відкрив нові перспективи, дізнався про гранти на дослідження. Той другий тиждень якраз і був потрібний для пошуку ділових партнерів. На щастя, ті знайшлися швидше. Тож було зекономлено дорогоцінний час. І хоча Сергій міг і залишитися ще на тиждень, адже дорогу та проживання в Німеччині оплачував замовник, однак вирішив повернутися. Неспокійно було на душі, хвилювався за дружину. Щойно шасі літака торкнулися асфальту летовища, Сергій набрав Зоряну. Відізналася бабуня Ніна:

— Сергійку, синочку! Уже прилетів? Усе гаразд? Ти ж мав за тиждень повернутися... Ах, це на краще, напевне. Добре, що повернувся. Зорянці вночі стало зле, відійшли води, почалися пологи, трішки раніше, ніж планувалося. Телефон, синку, вона у нас забула.

Отут, очевидно, через коматозний стан із голови і вилетів файл. Далі не пригадував нічого. Бабуня говорила:

— Не треба хвилюватися, Сергійку. Із Зорянкою Арсен, Лера і лікар поруч, усі вчасно встигли. Ой, то я тобі не сказала найважливішого. Пробач старій! Зорянці мусять робити кесарева. Ні-ні, з дитинкою все гаразд, просто серце Зорянки раптом здуріло — тиск то падає, то зростає. От і вирішили кесарити, щоб не ризикувати здоров'ям мами. Операцію робитиме син нашого Володимира Васильовича, Василь Володимирович. О, він мій колишній учень. То лікар від Бога. Повертайся з аеропорту додому, помиєшся, поїси. А поки доїдеш — будемо знати, хто народився. Тебе все одно в операційну не пустять.

Та Сергій далі не слухав. Він, може, вже став батьком, батьком! Наче крила вирости, тільки маленький хижий звір моторошності всередині шкірився до нього: «А вона може і не вижити, ти ж чув — тиск стрибає. Операція — то завжди небезпечно».

Зловив автівку і цілу дорогу квапив таксиста. Ранок дощовий, холодний, мокрий асфальт, утомлений після нічної роботи таксист, який уже вирішив, що то його останній клієнт. Він не дуже й хотів везти цього втомленого чоловіка, але пан так просив, і він сам дід, і знає, яке то щастя — народження маляти. І водій вгадав, бо той клієнт для нього насправді став останнім і в житті також. Водій таксі рухався дуже обачно, не перевищував швидкості. Усе відбулося блискавично. Сергій пригадував хроніку подій кволими шматочками. Скрегіт металу вихопив його зі стану мрійливості. Дорога та очікування трішки виснажили. Назустріч буквально на них мчала на шаленій швидкості вантажівка. Розбите скло, купа сірого важкого металу, що завалюється на них, перелякані очі водія вантажівки навпроти, той, здається, вже усвідомлює, що накоїв, а потім гаряча червона хвиля від

розчавленої голови водія таксі заливає очі. А ще кілька хвилин тому старий сивочолий чоловік розповідав втомленому пасажиру про онука Олежика, якому вже два роки і який любить свого діда навіть більше, ніж маму.

А потім... Потім світ просто вимкнувся і ввімкнувся на горі Кішка.

«Форда» зім'яло, наче картонну коробку під важкою кувалдою. Тіла діставали довго, розрізавши обшивку автомобіля. Так, тіла. Бо ніхто й не вірив, що в тій м'ясорубці можна вижити. Лікарі «швидкої» сумно курили, спостерегаючи за маніпуляціями еменесників. Трупи слід забрати, констатувати смерть для протоколу. Коли ж один із лікарів «швидкої» для годиться взяв чоловіка, що сидів на задньому сидінні «форда», за руку, шукаючи натяк на пульс, то мало не вдавився цигаркою. Бо пульс прослуховувався, людина була без тями, але жива. Поламани ребра, ноги, руки, напевно, розтрощена голова, бо все обличчя в крові. Тоді той лікар ще не знав, що то кров не Сергія, а водія таксі.

А далі? Далі «швидка» навіжено мчала містом, обганяючи все і всіх на своєму шляху... А в пологовому будинку тим часом після кесаревого розтину приходила до тями дружина того самого постраждалого в ДТП. На світ з'явився гарненький здоровий хлопчик: вага — 3200, зріст — 51 сантиметр. Мати та дитина почувалися чудово. Та про це Сергій дізнається аж за рік.

15. Дорога до себе

Синій вітре, прийми мою сповідь.
Я думками на хрест розіп'ята.
Дай же, вітре, свою прохолоду
на запечені рани-стигмати.

Дай відчути — ми все-таки рідні.
Нас в дитинстві гойдали зірки.
Тільки, вітре, ти вільний, вільний!
А мене розіп'яли думки.

Зоряна після наркозу наче кудись провалилася. І марилося, і снилося, сама не знала. Наче сиділа на великій пухнастій хмарі та каталася на ній, мов на гойдалці. Канатами блискучими та гойдалка причеплена до неба. Налетів вітер, став розгойдувати її. Спочатку то був пустунець, але робився дедалі сильнішим, перетворившись згодом на просто нестерпний. Зоряна зі всіх сил трималася за канати. І раптом — страшний звук — «трісь». О, горе! Канати, що тримають гойдалку, порвав вітер, і вона летить униз сторчма. От і земля наближається, ще мить — і вона розіб'ється. Але, але... Вона не розбилася. Замість неї на скошеній зеленій траві лежало тіло Сергійка. Прокинулася, тривожно дивлячись у вікно. Сергій за тиждень вертає. Хай у нього все буде гаразд.

Про те, що він потрапив в аварію, їй сповістили тільки на сьомий день, коли виписували. Вона була щаслива

і, мов метелик, пурхала кімнатою. І завтра прилітає Сергій, а синочок у них — просто диво, викапаний батько. Про лихо їй повідомили Арсен та рудоволосий молодий чоловік із вицвілими банькатими сірими очима. З-поза їхніх спин час від часу вигулькувала голова переляканої та заплаканої Лери з недоречним букетом рожевих троянд у руках. Арсен стояв, утупивши в підлогу очі. Видно було з обличчя, що він також недавно плакав. Говорив лікар, багато, сухо, завчено. Казав щось про те, що вона має жити для сина, що вона сильна і про неї подбають — у неї гарна рідня, то він знає... Перебила:

— Ви не сказали головного, Сергій — живий?

— Так, але вже сім днів у комі. Усі основні рефлексиви відсутні. Він не реагує ні на що. Його мозок мертвий.

— Звідки ви це знаєте? — не вгавала жінка.

— Знаю, бо я — лікар.

— Так, ви, може, й лікар, однак не Господь Бог! — заперечувала, бо її Сергій не може бути мертвим.

Він не міг просто піти назовсім, не попрощатися, не сказавши й півслова. А якщо навіть так, то чому вона геть нічого не відчуває? Бо він живий, живий!

— Послухайте, пані, вам краще не розкисати, — рудоволосий із нею не панькався. Якщо рубати — то відразу. — Годувати вас кволими нездійсненними обіцянками медицина не може — шансів ніяких. Може, то звучить жорстоко, та пацієнт Сергій Безхатченко практично мертвий. Зараз у його організмі ми штучно підтримуємо всі вегетативні функції. Це стан «поза межевої коми», тобто тіло живе, а мозок уже загинув. Він — овоч, рослина. Типу, вазонка, — і банькатоокий тицьнув пальцем на кактус, що стояв на підвіконні.

— Для чого ви мені таке говорите? — запитувала крижаним голосом, випльовуючи слова. Сліз не було, бо

плачуть тільки над покійниками, а Сергій — живий. Поки на власні очі не побачить — не повірить.

Але рудоволосий виявився настирливим, бо говорив далі, кидаючись незрозумілими медичними термінами, мовби м'ячиком для пінг-понгу. Зоряна поставила стіну перед собою, і той м'ячик не долітав до неї. Мозок відчайдушно працював. Сина вона відвезе до бабуні Ніни. І там за ним приглянуть, із дитям буде все гаразд. А вона? Вона поїде до Сергія.

Лерка несла малого, Арсен торби. Дорогою мовчали, таксист якось підозріло дивився на трійцю дорослих. Наче радість у людей — дитя з пологового забрали: гарненьке-живеньке-жвавеньке, а на обличчях скорбота, ніби покійника везуть.

Маля завезли до Арсена. Хоча Лерка і не була проти, щоб до неї. Та бабуня Ніна мала досвід, а в Лерки він такий само ніякий, як і в Зоряни. Лерка хотіла залишитися та допомогти бабуні Ніні. Але Зоряна так на неї глянула, що та зрозуміла: і без неї впораються з дитям, бо подрузі вона потрібніша.

Перед тим як Зоряна вийшла з квартири, бабуня Ніна взяла її за руки, поцілувала в голову, перехрестила і сказала:

— Не вір нікому, доню. Слухай своє серце, тільки воно знає правду.

А потім... Потім Зоряна з Леркою майже побігли в лікарню до Сергія.

Трубки, дротики під'єднані до тіла коханого, він лежить у темній кімнаті нерухомо. О, Господи! Пальці рук холодні, забинтовані голова, ноги, обличчя подряпане...

«Шансів немає, шансів немає», — у голові набатом слова лікаря... І розпач заповзає в душу. Біля дверей

принишкла Лерка, у тої на обличчі написано — вона його вже оплакала, мов покійника. Щось крижаними щупальцями вчепилося в горлянку і не відпускає. Стала задихатися, бо не могла, не могла більше.

Кинулася чимдуж із лікарні. Невже мертвий, справді мертвий?

Її ніхто не наздоганяв, ніхто не зупиняв. Квітень, мокрий та плаксивий, ридав на вулицях міста. Бігла не розбираючи дороги, чула, що наскрізь вимокла, ноги промочила. Потоки з небесної води та сліз застиляли очі. Раптом вклякла. Дзвони її зупинили — мелодійні, розмірені, спокійні. Влетіла в церкву, впала навколішки, склала руки до молитви і... Слів не мала. Просто стояла і дивилася на Матір Божу з малим дитям на руках. Та ніжно і лагідно тримала своє і Його дитя. Його? Знала, що зараз думає крамольні речі, та не могла стримати потоку жалю та несправедливості, що мала в собі. Бідна Божо Матір... У Зоряни також забрали коханого, а у сина батька. Хто, чому? Велика місія? Порятунком грішників. О, так! Та чи хочуть вони бути врятованими, перед тим ніхто їх не запитував. Жахнулася від думок. Упала обличчям у долоні і заридала.

Вона не знає, скільки плакала, але коли вже, здається, всі сльози витекли, ззаду хтось поклав на її плече теплу та турботливу долоню. Озирнулася. То був священник, старий, згорблений, весь сивий, мов осінній похмурий день:

— Що з тобою, дитино? — казав так щиро, й очі дивилися в саму душу.

Не втрималася і все розповіла.

О, так. Їй був зараз більше потрібний той, хто слухатиме, а не радитиме, чутиме, а не даватиме інструкцій та повчань про те, що її життя не закінчилося, що вона ще молода і має для кого жити. Вона говорила і про власні

сумніви, і про те, що не вірить лікарям, і про те, що вже сама не знає, як то воно — вірити. Коли врешті вмовкла, раптом нажахано усвідомила, що набалакала. І якщо оті добрі очі захочуть вигнати її з церкви — вона підкориться, бо заслужила, певно, що заслужила.

Священик узяв її за руку, підвів до вівтаря. Казав:

— У Євангелії від Марка сказано: «Дванадцять років страждала на кровотечу й натерпілася чимало від багатьох лікарів та витратила все, що мала, а полегші ніякої не зазнала, ба й навпаки, ще гірше їй стало». Погодься, дитино, виглядає цілком сучасно, бо й теперішня медицина не лікує всі хвороби. Так от, ця жінка, «почувши про Ісуса, підійшла в натовпі ззаду й доторкнулась до Його одежі. Мовила-бо: «Як доторкнуся до його одежі — видужаю». І висохла тієї ж хвилини її кровотеча, і вона почула тілом, що одужала. Ісус, вмить почувши, що з Нього вийшла сила, обернувся до народу і спитав: «Хто доторкнувся до моєї одежі?» А що всі відпекувались, Петро мовив: «Бачиш, як натовп тиснеться до Тебе, і питаєш: хто до Мене доторкнувся?» Ісус сказав: «Хтось доторкнувся до Мене, бо Я чув, як сила вийшла з Мене». І озирнувся навколо, щоб побачити ту, що так вчинила. Жінка ж, налякана, побачивши, що не втаїться, — знала-бо, що сталося з нею, — тремтячи підійшла й, упавши Йому до ніг, призналася перед усіма людьми, чому до Нього доторкнулась і як негайно одужала. Він їй сказав: «Дерзай, дочко! Віра твоя спасла тебе. Іди в мирі й будь здорова від твоєї недуги».

«Істинно кажу вам: коли матимете віру хоч як зерно гірчичне, і горі цій скажете: «Перейди звідси туди!» — то й перейде вона, і нічого не буде для вас неможливого». Це так уже в Євангелії від Матвія написано. Вір, дочко, і нічого не буде для тебе неможливого. Бо по нашій вірі воздасться нам...

— І ви не станете мені казати звичне — змиритися, прийняти?..

Сивочолий немолодий чоловік уважно дивився в її очі:

— Змиритися? З чим? Змиритися можна зі смертю. А її тут нема. Ваш чоловік живий, він дихає, серце його б'ється.

— А розум, отче, розум? — не вгавала Зоряна.

— Розум? Так, розум, — казав спокійно та розважливо. — А чому не кажеш про душу? Що можуть знати лікарі? Яку правду? Тільки Господь дарує людині життя, і тільки Він може його забрати. А людина — то інструмент у руці Господа. І зроблений кожен із нас на подобу нашого Отця, нашого Творця. Тому, дочко, не вір усьому, що кажуть, вір очам своїм і серцю своєму. І молися, дитино. Бо слово було на початку всього, і воно не тільки вбиває, воно й воскрешає. Пам'ятай, що сказав Ісус своїм учням: «По вірі вашій воздасться вам».

Він її поблагословив, провів до дверей, дав свою парасолю. Коли вона сказала, що поверне, то тільки рукою махнув. Вона тут уже два роки лежить, то, певно, на неї й чекала. А зараз вона має йти до чоловіка, до світла. А він молитиметься разом із нею за раба Божого Сергія. А дві світлі молитви завжди ліпші, аніж одна, бо коли любиш і віриш, то...

— Нічого нема для вас неможливого, — зашепотіли губи.

Якесь внутрішнє світло заповнило її. Була вже не одна у своїй вірі. Повернулася назад у лікарню. Перелякана Лерка ні в сих, ні в тих стояла перед реанімаційним відділенням, переминаючись із ноги на ногу. Подруга якимось чином, певно, за гроші змогла домовитися з лікарями, щоб впустили Зоряну ще раз до Сергія і деякий час просто не зазирали до палати. Зоряна сіла біля його ліжка, поклала голову коло руки коханого, шепочучи

якісь дурні слова про те, як вона його любить і що він не може померти, і має жити для неї, для сина. Слова закінчилися і вона заснула.

Дивний сон намарився їй тоді.

Посередині лісу зеленого — простора галявина, і Зоряна на ній. Вбрана в розкішну сніжну з ледве вловним рожевим серпанком сукню. Вона в ній вінчалася. Блакитне небо, сонячна днина, зелені дерева довкола. Звідкись береться музика, «Місячна соната». І Сергій запрошує її на вальс, але чомусь вона бачить тільки його очі. Грає місячний вальс у променях сонця. Вона ріжно притуляється до нього і шепоче палко на вухо:

Тримай мене на відстані, коханий!
Ти ще не чув, щоб так тебе назвала?
На відстані дзвінків, мовчань незнаних,
і жартів лоскоту, і тем (таких загальних!)
не пропусти моїх бажань навалу!
Тримай мене на відстані, коханий!
Тримай, немов Атлант, бо вперте небо
таки впаде до ніг твоєї землі.
Тріщатимуть уже і м'язи, й ребра
від слів — закон, порядок, треба, треба...
...а я молитимусь, щоб ти на мить... зомлів,
й земля у небо полетить хоробро...
Тримай мене на відстані, коханий,
бо відстані — умовні... і малі.

Шелестіння сукні, уст, очі, задивлені в тебе... А потім?
Потім він пішов, щоб обов'язково повернутися.

Прокинулася від того, що той самий банькатий лікар тряс її за плече: «Агов, жіночко, тут бути не можна. Непорядок». Вона відсахнулася від нього, наче від прокаженого. Від ескулапа тхнуло перегаром. Він був п'яний.

О, горе! Й оце чудо-юдо лікує її Сергія? Що воно може знати? Їм потрібний справжній лікар, який був би на їхньому боці, а не ремісник, що завжди на стороні смерті. Сергій — живий, її Сергій — живий. Ота віра, про яку говорив панотець, повернулася до неї. Вона тепер знає, що робити, і просто так не здасться, і свого Сергія не віддасть.

Що тепер? До Василя Григоровича. Він дещо завинив і їй, і Сергію. Сергію особливо.

Два роки вона не з'являлася в його житті. Напевне, то Лерка повідомила чоловіку, що Зоряна вийшла заміж, і тому навіть заради розмов він її не турбував. Уночі перед відльотом у Лейпциг Сергію наснився страшний сон. Він плакав і кричав, ледве його добудилася. Казав, що той сон перестав йому снитися, коли з Зоряною познайомився. І от, маєш... Повернувся. Страшний сон із жахливим чоловіком, що забрав його у матері. Жахливий чоловік із наколкою на долоні. Тату у вигляді людського ока. Зоряна впізнала того чоловіка і маленького хлопчика на руках у мами. Але Сергієві перед дорогою не стала нічого розповідати. Усе потім, після повернення. А то ще відмовиться летіти.

Василь Григорович на диво радо погодився на зустріч із Зоряною. Їй навіть здалося, що чекав її дзвінка.

Зоряна розповідає все Сергію, кожну дрібничку, деталь...

— Василь Григорович? — перепитав Сергій насторожено. — Я його знаю. Він тебе згвалтував, коли тобі виповнилося заледве сімнадцять. Він — покидьок, він... напоїв шампанським і згвалтував.

— Ти чув мене, коли був у комі, що я тобі читаю, чув? І слухав мій щоденник? Боже! Віталій Станіславович казав, щоб я з тобою постійно розмовляла, про що завгодно, бо навіть у неприємному стані мозок треба трену-

вати, то як складний механізм, що без підживлення може застигнути, заіржавіти, запнутися. Я тобі читала багато-багато. А одного разу раптом мені захотілося почитати тобі свої щоденники, бо притомним ти чомусь не хотів знати про моє минуле. Тобто прийняв мене такою, якою вперше побачив, але я далеко не така хороша людина, якою ти мене вимріяв, і тому вирішила — хай так, але ти почуєш мою сповідь. Не знаю, чи Бог відпустив мені гріхи? Та мене бентежить більше інше — чи ти відпустиш? Крамольно звучить? Та якщо ми зроблені за Божою подобою, як стверджує отець Себастьян, то ми також трішки боги.

— То той священник, що допоміг тобі повернути віру? Зоряна ствердно закивала головою:

— Тепер я часто буваю в тій церкві. Дивне те побачення з Богом. Я ставлю свічку за твоє здоров'я, вклякаю перед іконою Марії із Сином на руках і стою, втупившись у її очі, наче хочу пізнати в них істину. Натомість там живе тільки любов. Любов до світу і до всіх нас, які приходять у цей світ, які вчаться любити, вміють любити, знають, як... Напевно, любов і є істиною. Я люблю тебе, Сергійку. Але в церкві навколішки перед образом я вчилася любити і себе також у тобі, і нас разом. Одного разу до мене підійшов отець. Він поблагословив мене, побажав здоров'я. Сказав, що мушу пам'ятати про себе, тобто добре їсти, висипатися. Бо і мале дитя потребує поруч здорову маму. Я навіть образилася, чому він не запитає про тебе. На що мудрий чоловік відповів:

— А я знаю, дочко, що Сергій живий. Ти щоразу ставиш свічку за здоров'я і ревно молишся. Я не смію тривожити твоє серце сумнівами. Ти сама маєш їх здолати. Я також молюся разом із тобою, бо дві добрі молитви завжди ліпше, ніж одна.

— Так-так, — Сергій закивав головою.

Зоряна продовжувала:

— Та в щоденнику я описала не все, надто страшним виявилось те, про що я тобі розповім.

І вона розказувала і про п'яну сповідь Василя Григоровича на даху, і про тату на долоні чоловіка, тату у вигляді людського ока.

— Коли я почула твою історію, пам'ятаєш, у ніч перед твоїм відльотом у Лейпциг, то вирішила: щойно повернешся, все розповім. Не хотілося перед важкою дорогою турбувати. Та не встигла тоді. Роблю це тепер. Я зіставила твій сон і розповідь Василя. Він був винен тобі твоє життя, життя твого батька та матері. Я йому передзвонила, і він радо погодився зі мною зустрітись. Я не стану переповідати всієї нашої розмови. Але коли я його попросила допомогти тобі, він відразу погодився. І знаєш, що він мені сказав: «Я це роблю не заради тебе чи заради гуманності або бажання стати кращим. Він — частинка жінки, яку я досі люблю і любитиму завжди. Колись я наробив багато помилок. Після тої клятої ночі, коли моя Зоряна застрелила себе, я попросив одного чоловіка, що мав переді мною борг, забрати дитя. Ні, не вбивати, просто кудись забрати — з очей подалі. Коли через певний період часу я зрозумів, що вчинив недобре, все ж це її хлопчик, то став розшукувати маля. Спізнився. Той чоловік сказав, що дитя комусь продав за кордон на всиновлення».

Ми сиділи кілька хвилин мовчки. Кожен, очевидно, думав про своє. Я про тебе, а він? Напевно, про твою матір. Урешті озвався:

— Її звали Зоряна Крук. Маму твого Сергія звали Зоряна Крук. Батька — В'ячеслав. А Сергія — Леонідом. І я допоможу, бо він — її син.

А тоді він зробив кілька дзвінків. Мені сказав їхати до тебе в лікарню і не думати нічого ні про гроші, ні про доброго лікаря. Бо в Сергія буде найкращий. Поки я доїхала з ресторану, у якому ми зустрічалися, до лікарні, усе змінилося. Кудись щез отой баньканий збоченець-ескулап. Тебе перевели в нову палату, напідключали до твоєї голови та тіла купу якихось новеньких апаратів, а ще медсестри та санітарки метушилися так, наче приймали самого Господа Бога.

Нарешті я зрозуміла, що на наш бік, крім провидіння та Божої ласки, стали ще якісь сили. І поїхала додому до сина, до нашого Славка. Я малога на честь твого батька назвала В'ячеславом. Нагодувала маля, бабуня Ніна та Лерка добре про нього дбали. Вони підтримували мене, бо знали, що так просто я тебе на той світ не відпущу. І я не відпустила. Ти знаєш, навіть Лерку наша історія змінила. Чи то наше дитя так на неї вплинуло, чи все вкупі? Та Лерка перемінилася, навіть зовнішньо... Каже: зрозуміла зненацька, що ніколи не пізно повернутися до себе справжньої, навіть коли тобі кажуть, що твій потяг давно пішов і ти спізнилася. Бо добратися до пункту призначення можна й іншим способом.

Сергій погладив Зоряну по голові.

— Так, іншим, — повторив луною. — Розумна дівчина наша Лерка.

— Ага! Уявляєш, вона каже, що хоче стати дитячим лікарем, педіатром. І вона ним стане — ось побачиш. Це ж Лерка!

Зоряна всміхнулася, кінчиками пальців торкаючись повік коханого, брів, губ, наче боялася, що її розповідь — казка, і чоловік зараз, мов хмаринка чи туман, розтане. Не розтав, навпаки був найреальнішим, бо цілував її пальці, ніжно та гаряче цілував.

— Та повернемося до моєї розповіді. Бо... Бо вранці у лікарні на мене чекали. Точніше, навіть не так.

Зоряна увійшла до приймальні й почула під кабінетом ординаторської доволі галасливу розмову. У ній брав участь і старий знайомий ескулап. Той самий, що переконував її відключити чоловіка від штучної вентиляції легенів і дати спокійно померти. Хай не мучиться.

— Ви безпідставно мене звинувачуєте, колего, в тому, чого не було. Я не перший рік у медицині, і вам відомо, якщо хворий протягом тижня не виходить із коми, шанси його повернутися з того світу мізерні.

— Що ви таке кажете? — інший голос, старший і спокійний, звучав навіть із певним сарказмом. — Та невже? Ви сам Господь чи пророк Мойсей, щоб робити такі висновки?

— Але ж, шановний, я діяв згідно з...

— Ах, заткніться, будь ласка! Я перечитав історію хвороби. Ваші дії — то суцільний хаос! Скількох людей ви вкатрупили? Щоб я навіть близько тебе тут не бачив. Узагалі таким горе-лікарям не місце в медицині, але ж куди вас дівати, коли розмножуєтеся швидше від дрозоділи?

Двері з гуркотом розчахнулися, і в коридор вискочив той банькатий лікар, червоний, мов рак. Він кинув на Зоряну злий погляд, гаркнув:

— Що витріщилася? Твоя робота? Не могла попередити, що в тебе такі родичі? Але й вони тобі не допоможуть. Бо твій муженьок усе одно не виживе. Він — об'єкт для патологоанатомів.

— Агов, ти ще тут, свищику? — За спиною білобрисого виріс високий чолові'яга.

Зоряна не встигла й рота відкрити, як банькатий кинувся коридором до виходу, а сивочолий велетень уже трусив її за руку:

— Ви Зоряна? Дуже-дуже приємно. Я відтепер лікар вашого чоловіка Сергія. Звати мене Віталій Станіславович. А на того телепня уваги не звертайте. Заходьте, дорогенька, до кабінету, поговоримо.

Була настільки приголомшена почутим і побаченим, що навряд чи запам'ятала все, що їй говорив новий лікар. Пригадує лиш кавалки розмови.

— Ваш чоловік пережив важку аварію, він мало не загинув, і хай би що вам казав той телепень із червоним дипломом — уявіть собі, у нього червоний диплом! — так от, хай би що він вам казав — не вірте його словам. Кома — це не вирок, це захисна реакція організму в стресовій ситуації. Коли той стрес надто сильний, як у випадку з Сергієм, відбувається позамежне гальмування, і система, щоб зберегти свою життєдіяльність, вимикається. Тобто переходить на ощадливий режим. Зберігаючи тільки функціонування життєво важливих органів. Таким чином, організм сам себе рятує. Однак найчастіше він не може самостійно вийти з того стану, голубонько, і ми маємо йому в цьому допомагати. І не тільки лікарі, а й ви також. Навіть не так. Очевидно, насамперед ви. Можливо, тільки тому, що Сергій любить вас і дитину, він досі живий. Ситуацію з Сергієм, щоб вам було доступніше, можна описати так: страус заховав голову в пісок, а витягнути її з піску самостійно не може. І ми йому в цьому маємо допомогти. При мінімальних негараздах організм іще може себе самостійно «запустити», у нашому ж випадку мусить бути серйозне та ґрунтовне лікування. Надмірно сильний подразник завів мозок пацієнта в заглушку. Такий самий подразник може його з неї, тобто з коми, вивести. Приготуйтеся до довгого процесу, дівчино, то може статися завтра, може, через місяць, а можливо, через рік. Невизначеність — то найгірше, що може бути в такій ситуації.

Я розумію вас і тому попереджаю про всі ризики. Стан коми — це ніби вузька прикордонна смуга поміж життям і смертю. Я попереджаю — може настати і смерть, і глибока інвалідизація, а може Сергій просто прокинутися, наче після сну. Таке вже бувало в моїй практиці. Пам'ятайте, здебільшого людина виходить із коми не одразу, а під впливом інтенсивної терапії і ще довго проходить лікування і реабілітацію. Те, що ви зробили вибір, я вже знаю. Мені медсестри розповіли, як вас переконували, що Сергій безнадійний, а ви продовжували вірити у життя. Що ж, дівчино люба, поборемося?

Вони стоять біля Сергієвого ліжка. Світла простора палата. Велике вікно дивиться на схід. Із висоти восьмого поверху видно пів-Львова. Біля Сергія купа різної апаратури, щось поруч рівномірно попискує.

— Сьогодні вже можна говорити однозначно, що первинним фактором, завдяки якому існує людський організм, є кровопостачання. Падає тиск, падає пульс — і ми можемо людину втратити. Наш досвід свідчить, що гемодинаміка фактично є першопричиною «запуску» будь-якого органу. Якщо органіві цей кровотік потрібний, він його кличе на себе. Якщо є атрофія мозку, різко понижується кровообіг, мозок ні на що не реагує, тобто фактично нема кого рятувати. У Сергія все гаразд, Зорянко, — лікар обійняв по-батьківськи її за плечі. — Гемодинаміка в організмі стабільна, прилади це показують. До речі, це чи не єдиний об'єктивний показник реакції головного мозку Сергія. За вашим чоловіком ми наглядатимемо цілодобово. Медсестри, санітарочки робитимуть усі необхідні і медичні, і фізичні процедури. А ваше завдання, Зорянко, чи не найважливіше. Біоенергетичний зв'язок між вами та Сергієм — то доконаний факт! Щойно ми з вами

зайшли в кімнату, як діяльність його мозку загострилася. Про це свідчать показники на приладах. Розмовляйте з ним. Розповідайте про події, що відбуваються на вулиці, у вашому житті, про успіхи сина, читайте. Повірте, то не менш важливе, ніж те, що роблю я.

— Знаєш, коханий, інколи в житті трапляються дивні історії... Я не маю на увазі нашу з тобою. Бо вона найреальніша, то наче світло вдень за вікном... Є — і все! Я тільки на шостий день після сварки між Віталієм Станіславовичем і старим нашим лікарем про той випадок довідалася.

Зоряна вмовкла, наче підбирала слова... Сергій чекав.

— Усі наші вчинки, добрі чи злі, повертаються до нас. Ударив когось ненавистю — її ж отримаєш у відповідь. До чого я веду? Можливо, й помиляюся, та життя говорить, що ні, — зітхнула і продовжила: — А коли запустиш бумеранг байдужості, то що? Ех! Після розмови з Віталієм Станіславовичем той наш колишній лікар, Федір Іванович... Банальна дурна випадковість. Одним словом, він приймав душ удома... Послизнувся, впав і пошкодив голову. Тобто він також був у комі певний час, як і ти, але недовго.

— Тобто як недовго? — перепитав Сергій.

— Його дружина наполягала на госпіталізації в київську клініку, де все наче набагато краще, ніж у нас на місці, — і лікарі, й обладнання. Та це не допомогло. Він помер.

Зоряна говорила якимось безбарвним голосом. Розуміння чогось значного і разом із тим жахливо-холодного торкало серце. Невже справедливість буває такою?

— Як? — наче не вірив у щойно почуте, перепитував кохану. — То бумеранг повертається завжди?

Зоряна стонула плечима. Хтозна, але...

— Цей точно повернувся....

Віталій Станіславович тішився, як мала дитина, коли Сергій вийшов із коми. Він аж світився від щастя, слухаючи відповіді Сергія на, здається, зовсім дитячі запитання. Як його звати? Як звати бабуню? Місто, в якому він живе? Скільки йому років? Яку музику він любить? І ще купа різних питань...

За тиждень Сергій міг спокійно вставати, митися, виходити в коридор. За два він грав у шахи з Віталієм Станіславовичем і жодного разу не програв, лишень дві нічиїх, і то пан лікар якось підозріло дивився на свого пацієнта — чи не піддався той, бува. За місяць пацієнт пригадав карту зоряного неба, через два йому захотілося на роботу і кави.

— Віталію Станіславовичу, я хочу додому. Я здоровий. Ви ж бачите...

Лікар серйозно й уважно дивився на пацієнта:

— Бачу. І тому хвилююся, щоб тобі знову не стало гірше вдома. Надто мало часу минуло.

Сергій накрив своєю рукою руку лікаря:

— Не хвилюйтеся. Зі мною поруч Зоряна, і тому нічого поганого не трапиться...

Епілог

— У середині дев'ятнадцятого століття були помічені відхилення в русі Місяця від розрахованого його положення. У двадцятому столітті відхилення спостерігались також у русі Меркурія та Венери. Це було пояснено нерівномірністю обертання Землі навколо вісі. Зараз ми маємо багато доказів такого руху Землі. Унаслідок нерівномірного обертання середня сонячна доба та зоряна доба — величини також несталі. Тому в астрономії використовують дві системи лічби часу: нерівномірний час та рівномірний, який має ще назву ефемеридний час. Так. Час.

Сергій вмовк. Довго дивився у вікно аудиторії. На шибі вікна повзала напівсонна муха. Що хотіти? Осінь. Її час закінчується — або спати, або померати. Стояв, оглядаючи краєвид за вікном. Вітер зривав із дерев залишки ще вчора такого розкішного осіннього вбрання, хльостав дощем, мов батогами, і по небу, і по землі, і по деревах, і по машинах. В аудиторії зашепотіли. Глянув на студентів. Ті принишкли. Вони поважали цього завжди спокійного та вдумливого викладача. Він хоч і нечасто читав лекції, та робив це завжди так захопливо, що астрономія раптом ставала чимось подібною до алхімії.

Сергій любить свою роботу, час від часу йому доводиться читати лекції студентам, хоча ніколи не замислювався над викладацькою кар'єрою. Однак не міг відмовити професору Осмомислову, коли той нездужав чи просто втомлювався і просив його підмінити. Він, схоже, також більше любив небо, ніж стіни аудиторій.

Лівою рукою розтер праву, робив то на автоматі. Нили праві рука та нога, переломи хоч і зажили, та на вологу львівську погоду час від часу давали про себе знати. Аварія лишила шрами по собі, і не тільки на тілі. Боліло, ой, як інколи боліло! Особливо всередині. Не розповідав про свій біль навіть Зоряні, не хотів лякати ні її, ані сина. Вона ж сприймала це як наслідки перенесеної коми. Про них же попереджав Віталій Станіславович.

Та справжній біль був захований глибоко в ньому. Навіть не біль, а ностальгійні спогади про те, чого наче ніколи й не було. Реально-нереальні запахи квітучого саду на горі Кішка, запах кімнати, в якій він жив, камін, у якому «сушив» думки та варив чай, годинник на каміні. І милі його серцю люди — пані Рая з її глибокою мудрістю, глухонімий Рустем, що розмовляв самими лиш губами з деревами. І врешті, старий приятель крук...

Так. Крук. Він також Крук. Сергій Крук. Згадував Зорянину легенду про походження її прізвища — Біловокк. Козак Тарас, прапрапрадід Зоряни, його від самого Івана Сірка за вірну службу отримав. Гарна пара — Крук і Вовчиця.

Студенти почали знову перешіптуватися, бачачи, що викладач думками мандрує деінде. Сухо продовжував:

— Еталонами для вимірювання часу служать періодичні процеси, період яких постійний із великою точністю. Спочатку єдиним еталоном часу був період добового обертання Землі. Він визначався з двох послідовних спостережень проходження якого-небудь небесного світила через площину меридіана місця спостереження. Уже стародавні астрономи переконалися в тому, що сонячна доба на чотири хвилини більше зоряної. Це — наслідок руху Землі по орбіті (обертання Землі навкруги вісі та її орбітальний рух відбуваються в одному напрямі). Користуватися зоряним часом незручно, оскільки

все наше життя пов'язане зі зміною дня і ночі, тобто з сонячною добою. Проте тривалість сонячних днів змінюється протягом року внаслідок зміни швидкості руху Землі по орбіті. Тому безпосереднє визначення періоду обертання Землі виконується за спостереженням зірок, а для практичної цілі враховують різницю між зоряною і сонячною добою. Так виникло своєрідне становище, при якому ми користуємось сонячним часом, визначаючи його по зірках.

В аудиторії прикинули, дехто записував.

— А зараз, шановні колеги, ми з вами подивимося маленький фільм з цього приводу. Увага, будь ласка. У ньому ви почуєте відповіді на контрольні запитання, на які будете мати нагоду відповідати письмово наприкінці заняття.

Дистанційне управління плазмовим телевізором, натискання кількох кнопок — і монотонний голос із екрана переповідає студентам про відносність усього на світі: часу, теорій, незмінних постулатів.

— У вересні дві тисячі одинадцятого року група фізиків-експериментаторів заявила, що в рамках проекту OPERA нейтрино, послані із ЦЕРНу під Женевою в підземну італійську лабораторію Гран-Сассо, подолали відстань у сімсот тридцять два кілометри на шістдесят наносекунд раніше, ніж потік світла у вакуумі. Це перевертає фундаментальні основи фізики.

Сергій відчував тут і тепер отой дивний зв'язок між собою, наночастинками, наносекундами, часом, який випав із його свідомості, часом, який не вважав загубленим. Просто не міг ніяк стулити до купи, пояснити собі — де він був той рік, поки лікарі та Зоряна боролися за його життя. Монотонний голос із екрана телевізора сухо продовжує:

— Проте додаткова перевірка пізніше виявила погане з'єднання волоконно-оптичного кабелю між приймачем, за допомогою якого замірявся час, і комп'ютерною платою. Після відновлення нормального з'єднання усе стало на свої місця, знову підтвердивши теорію відносності Ейнштейна, згідно з якою фізичні частинки не можуть рухатися швидше від світла.

Стільки часу минуло... Малому В'ячеславчику вже два з половиною. Чому ж досі немає спокою? Наче щось важливе прогавив, і воно мучить, не відпускає. Чи він щасливий? Напевне. Кохана дружина поруч. Прекрасний хлопчик у них росте. Бабуня Ніна вже зовсім поганенько себе почуває, та все ж і вона ще з ними. Арсен поїхав навчатися в Іспанію, час від часу навідується, щодня телефонує. Олеся разом із ним. То все гаразд у них, то нічого не клеїться. Батько Зоряни з пані Кларою так і живуть у селі, здається, щасливі та задоволені одне одним. Бабуню Ніну вони забрали до себе, нема чого їй самій жити, тим паче, що повернувся онук із Росії, точніше, дружина вигнала. Сергій навіть не став бабуню Ніну в чомусь переконувати, просто після чергового п'яного дебошу онука зібрав її речі та перевіз стареньку до себе. А вона і не пручалася зовсім.

На роботі також усе гаразд. Працюється, дещо пишеться. Учора прийшло запрошення з Криму на конференцію. Очевидно, тому й настрій сьогодні такий, ностальгійний, а ще погода, а ще поламані кістки на руках та ногах ниють...

Десь через півроку після виходу з лікарні, коли остаточно зміцнів, вирішив піти до Василя Григоровича і по чоловічому з ним порозмовляти. Зоряна не пустила:

— Навіщо? Він любив твою матір так сильно, що готовий був убивати заради неї. Хвороблива любов? Так, хвороблива любов! Деякі люди тільки так і вміють любити. І ти мене любиш настільки ж міцно, правда? Лишень поіншому, світло. Твоя мати через одну лише думку про те, що доведеться торкатися до нелюба, вхопила до рук зброю і померла. Я люблю тебе настільки сильно, що готова також померти за тебе, чуєш? І я пішла до твого найзапеклішого ворога, який вбив твого батька і довів до смерті матір, та попросила допомоги. І він допоміг. Тому що...

Вона зробила паузу, заштовхуючи в себе сльози:

— Тому що любов усіх реабілітує. Ти — живий, отже Василь Григорович реабілітований. Хочеш, поїдемо на могилу до мами та батька? Може, це тебе примирить із собою.

І вони поїхали. У лісі під дубом лежала його мама. На дубі хтось витесав ім'я та прізвище і дві дати — народження й смерті.

— Ми можемо перенести її останки на цвинтар і поховати поруч із батьком, — несміливо запропонувала Зоряна.

Він не хотів. Мати його вже давно стала тим дубом, зріднилася з ним, а те, що залишилося від неї, не варто чіпати.

Любов усе прощає? І його любов до мами, дружини, сина, батька тоді й простила Василя Григоровича.

Лекція закінчена. Студенти контрольні здають мовчки. Він ловить на собі їхні зацікавлені погляди. Молоді люди люблять отакі його контрольні завдання, завжди несподівані. Тут ти спираєшся не лишень на власні знання, теоретичні постулати, тут ти творець, бо якщо допустити на мить, що... То все не таке, яким здається насправді, бо... Оце «бо» і ворохобить юні серця. Один зі студентів,

чорнявий Іван Пригорща з Коломиї, довше, ніж інші, затримується біля викладацького столу:

— Сергію В'ячеславовичу! А якщо та швидкість світла таки буде подолана, обігнана, тоді що?

Дивиться блакитними, мов небо, очима. Сергій усміхається:

— Тоді, Іване, як і зараз, учені не залишаться без роботи. І замість законів Ейнштейна доведеться тобі написати нові.

Гора Кішка. Щойно вирішив. Він таки поїде на конференцію в Крим. Мусить нарешті зрозуміти, що з ним не так? Чи навпаки — все навіть дуже так? Мусить або ще раз довести слушність постулатів Ейнштейна, або підтвердити для себе так звану струнну теорію Всесвіту австралійського астрофізика Джона Уебба, яка передбачає наявність паралельних світів.

Конференція, багато людей, шумно, гамірно... Аплодують, сперечаються... Завтра вільний день. Вільний для мандрів. Погода на диво тепла та суха. Чому на диво? Ти ж знаєш, то Крим. Таким він тобі намарився уві сні. Чи не вві сні?

Заходить на територію знайомої обсерваторії, знайомої зі сну. Навіть не дивується, що тут все таке ж, яким він його пам'ятає чи просто знає. Можливо, фотографії в Інтернеті бачив чи якийсь науковий фільм. То себе так перекоонує, знаючи наперед відповідь — не в Інтернеті справа. Бо на фотках не можна розгледіти, що третя сходинка при вході надщерблена, а от зараз її старанно заліпили чимось схожим на цемент, та не дуже ефективно, бо все одно кришиться. Також фото не передадуть того, що на морві¹, яка росте

---

¹ На шовковиці (діал.).

у дворі обсерваторії, є два воронячих гнізда, а в дуплі мешкає дятел. Задер під деревом голову, вишукуючи дупло, а з нього, наче на підтвердження, висунулася голова дятла.

У дворі обсерваторії підмітав старе пожухле листя двірник. Він неквапом махав мітлою, роблячи акуратні купки. Довгий чорний халат майже до землі, зелений фартух.

— Прошу пана, доброго здоров'ячка, — гукнув Сергій.

Так само неквапом двірник роззирнувся:

— Га? — поважного віку чоловік. Довгі сиві вуса.

— Перепрошую, що турбую, та чи не знаєте ви часом пані Раї, яка тут кілька літ тому працювала прибиральницею.

Чоловік якось, здається, напружився весь, вдивляючись в обличчя незнайомця:

— Га? — перепитав іще раз.

Сергій уже хотів повторити запитання, та старий заговорив:

— То моя дружина. Її немає.

Сергій наче втішився, почувши відповідь. Отже, пані Рая справжня, невигадана. Двірник підійшов до чоловіка ближче:

— А тобі вона нащо?

— Та я кілька років тому тут із нею познайомився. Гарна людина, тому хо...

Не договорив.

— Вона померла від серцевого нападу два роки тому. Усе хвилювалася через моє серце, а померла сама... А моєму серцю що станеться, як бараклило, так і бараклить. Старий віз тріщить, та не ламається.

Двірник розповідав Сергію, як давньому приятелю, що тяжко йому без Раї, ой як тяжко. Усе чекає, коли вона на решті його до себе забере. Говорив і про свою родину —

велику та дружну, про яку Сергій уже багато знав, та все ж чемно слухав, наче вперше. Навіть не дивувався, що всіх із розповіді впізнає.

— А Рустем? Як ваш онук Рустем?

Чоловік печально подивився в небо, заплакав. Сергій уже знав відповідь. Рустем також мертвий, як і пані Рая.

— Він завжди був особливим хлопчиком. Раєчка казала, що Рустем — копія її батька. Ви, певно, знаєте, що він у нас від народження глухонімий. Так от, ви не повірите, він умів розмовляти з тими, хто теж не мав голосу. З рибами, з травою, з небом. Таких Господь забирає до себе молодими, бо тут їм важко, їх не розуміють. На дев'ятий день після смерті Раї і він пішов від нас. Загинув у аварії. П'яний водій не впорався з керуванням. Знаєте, пане, колись мій батько розповідав історію про свого діда, мого прадіда. Дід був знаменитим пасічником в околиці. Бджоли його любили, бо знали, що і він любить їх. Так от, коли діда не стало, вони просто покинули свої домівки і полетіли. З десяти вуликів не залишилося жодного. Таке і з садом нашим сталося. Після смерті Рустема сад почав гинути. Він просто не хотів жити, наче з нього вийняли душу.

Поговорили, розпрощалися, і Сергій рушив туди, де раніше «жив» (чи не жив). Знайома дорога, трохи розмокла від дощів, та Сергій знав, як нею ходити. А ось він повертає ліворуч, отут дорога вужча та вже дуже заросла, наче нею давно не ходять. Понабирав будяків та різного сухого непотребу на одяг. Майже біг, щоб швидше побачити дім. Хата стояла на місці, та сама, точніше, майже така сама. Бо ця здавалася надто занедбаною, видно, у ній давно ніхто не мешкає. Облуплені стіни, забиті навхрест дошками вікна. На дверях масивний замок. Криниця також не ліпше виглядає. Обійшов будинок і за-

кляк. Саду майже не стало. Сад помер. Сухі головешки, деякі просто вже зрубані під корінь. Якись гулі на стовбурах тих дерев, що ще доживали. Сад щось точило зсередини, воно його і вбивало. Ні, не так. Убило. Сад загубив душу.

Пролетіла павутинка бабиного літа, заплуталася в його волоссі, спадаючи на чоло. Відмахнувся. Зараз тут усе мертво — не тільки люди, які допомагали йому повернутися. Будинок, сад, криниця.

— Криниця з мертвою водою посеред ирїю, — сказав сам до себе Сергій, згадуючи приятеля крука.

— Кар-кар-рр-р-р-р! — почулося за спиною. Озирнувся. На покритому іржею дашку криниці сидів він.

— Ти? Живий, справжній? — не повірив своїм очам. Єдиний живий свідок його історії.

— Кар-кар, — відповів крук.

Зробив коло над головою Сергія й опустився на плече. Зазирнув в очі. Легко дзьобнув у плече. Чи був то той самий крук? Сергій навіть не запитував себе. Одинок біла пір'їнка на крилі — на місці. Підійшов до дверей комори. Знайомі двері, ручка, крук на ній — усе як і було. Приклав вухо до дверей — тиша, ніщо там навіть не шкреблося. Запхав руку між каміння, де колись зазвичай лежали запасні ключі. Дзенькнуло. Витягнув їх зі сховку. Той самий ключ, що приніс крук. Поклав на долоню. Дивився вдумливо кілька секунд на нього. Серце шалено калатало. А якщо спробувати ще раз тим ключем скористатися? Крук невдоволено каркнув. Усе відбулося блискавично. Крук махнув крилами, злетів, ухопив у свого міцного дзьоба ключа і... став підніматися дедалі вище, аж поки щез чорною цяткою в небі.

Сергій іще довго сидів на порозі комори. Він таки відчинив її, просто повернув ручку. Вона виявилася не замк-

неною. Комора була порожня: ні паперових коробок, ні картатих торбинок та решти мотлоху.

Місію виконано? Так, очевидно. «Інколи деяким дверям краще залишатися закритими» — згадав слова пані Раї. Вона знала, що він намагатиметься, і крук знав. І тому чекав його.

Сергій повертався додому. Він скучив за сином, за Зорянкою, Львовом. Він нарешті повертався й до себе. Коли валізи були зібрані і до приїзду таксі залишалося якихось півгодини, в двері несміливо постукали. Відчинив. Там стояв чоловік пані Раї, важко відсапуючись, наче кудись поспішав. Вбраний у теплу куртку з капюшоном, а на ній краплі дощу. Отже, на вулиці задощило. У руках тримав пакунок.

— Доброго здоров'ячка, пане Сергію! Даруйте старому за візит. Ледве встиг. Коли вранці пригадав, що ви казали про нинішній ваш від'їзд, то так квапився, так квапився. Можна?

Сергій привітався, запрошуючи гостя заходити. Старий увійшов, на ходу починаючи розмотувати те, що тримав у пакунку.

Сергій запропонував йому сісти. Усівся на ліжко, заговорив:

— Мені вночі наснилася Рая. Вона давно до мене не приходила. Уже думав, що забула мене. А тут... Бачив її так реально, як вас зараз. Що вона мені говорила, всього не скажу, бо то розмова між мною і дружиною. Та ту частину, що стосується вас, мушу. Вона просила передати вам дещо. Казала, ви зрозумієте. Але перед тим я маю розповісти вам стару притчу. Вона недовга. Ви маєте кілька хвилин? — старий глянув на валізи, розуміючи, що Сергій уже зібрався в дорогу.

Сергій мав півгодини, та навіть якби поспішав, усе одно знайшов би час. Кивнув головою.

Старий нарешті добув те, що ховав у пакунку. То був годинник. Сергій упізнав його відразу. Той самий, що стояв у нього на каміні, коли він жив у хаті пані Раї. Чи то начебто жив.

— Той годинник — то Раїне придане. Бачите, на ньому дивні чеканки? То ілюстрації до старої татарської легенди. У давні часи, коли люди розділилися на племена і заселили землі, предки тюрків жили на краю величезного болота. Якось напали на них воїни з ворожого племені і винищили весь народ. Живим залишився лише десятирічний хлопчина. Вороги не стали вбивати малого, вирішили познущатися над дитиною, просто відрубали йому руки-ноги і кинули помирати посеред болота. У той час Великий Тенгрі, творець світу, в подібі крука пролітав над болотом, побачив нещасного, пожалів. І став час від часу прилітати та годувати малого. Так, милість великого творця безмежна. І коли врятований ним чоловік виріс, Тенгрі прислав до нього білу вовчицю. Та вовчиця стала дружиною врятованого. Дружиною, вірним оборонцем та другом. Така легенда. Годинник ваш. Я бачу, ви більше зрозуміли, ніж почули, і то значить, що не вважатимете мене божевільним.

Старий пішов. Останній пазл ліг на своє місце. Крук повертався додому, до своєї Білої Вовчиці.

Дорога до Львова була встелена м'якою хмаристою перинкою під крилами літака. Стюардеса із заклопотаним обличчям пройшла поміж рядами пасажирів, думаючи, що у Львові зараз дощ і, можливо, доведеться трішки

довше затриматися в небі чи, не дай, Боже, сідати в іншому місті. Та Сергій знав, що нічого такого не трапиться. Тільки не сьогодні і не зараз, тільки не з ним. Бо, поки вони долетять до Львова, небо проясниться, і літак сідатиме на злітну смугу в променях західного сонця.

Сергій спав, і йому снилося сонце. Велике, яскраве. І вродлива жінка тримала його в руках, мов немовля. Та жінка — то мати сонця. Навіть сонце має матір. А потім у променях вже дорослого сонця розквітали сади на горі Кішка, і глухонімиий Рустем розмовляв самими лиш губами з квітом, мурахами в траві, журавлями в блакиті та хмарами в небі, і квітнув місяць уповні над Збручем, і юний хлопчина з Окопів, начепивши собі крила, таки перелетів через річку і не розбився, і хтось із його теперішніх студентів, дуже схожий на чорнявого Іванка з Коломиї, таки розігнав найпростішу частинку нейтринно до швидкості більшої, аніж швидкість світла. І промовляє до нього відкрити ним Антисірка в Антисвіті голосом його Зоряни:

Ми близькі і далекі — як два океани.
Ми єдині і вічні — як вічна вода.
Це неправда, що в світі колись нас не стане,
Бо залишаться пісня й трава молода.

Хай не маємо часу поглянути в небо,
У якому шукали ми Шлях Чумаків.
Як він нас поєднав — говорити не треба,
Ми про це пам'ятаємо. Ми — і зірки.

Хай простори їх вічні, холодні і чисті
Тихим сяйвом зітріє зоря молода.
Ти поглянеш на неї і знову згадаєш,
Як колись нас п'янила весняна вода.

2012 рік

Львів / Княже

Зміст

Пульс у твоїх руках	5
---------------------------	---

Оповідка перша. Лічозір

Зірка	15
1. «Місячна соната»	19
2. Соломинка	28
3. Арсен	40
4. Бабуня Ніна	50
5. Не вкради	62
6. Пані Войцеховська	71
7. Професор Осмомислов	81
8. «Служба неба»	94
9. «Алхімік»	105
10. Дівчата	111
11. Поетка	123
12. «Старша від людства, давніша від пустелі...»	137

Оповідка друга. Літавиця

Без крил	145
1. Руфіна	147
2. Творець	156
3. Спочатку	164
4. Князівство	174
5. Автострада	187
6. Невільне падіння	202
7. У загоні	214
8. Зірка впала	222
9. Тагу смерті	230
10. Побачити серцем	239
11. Крила	246
12. За мертвою водою	252
13. Ключі	259
14. Двері	265
15. Дорога до себе	273
Епілог	289

© Альберт Фараон

Дара Корній увірвалася в сучасну українську літературу з романом «Гонимарник», за який письменницю нагородили третьою премією конкурсу «Коронація слова — 2010» і охрестили «українською Стефані Майер». Другий роман «Тому, що ти є» Дара написала майже під примусом прихильників, і знову — успіх! Твір було удостоєно відзнаки «Вибір видавців» від «Коронації слова — 2011».

Також серед нагород авторки — відзнака «Дебют року» від видання «Друг читача», премія асамблеї фантастики «ПОРТАЛ—2011» — «Відкриття себе» імені В. І. Савченка.

«Лісова пісня» Лесі Українки, тексти Миколи Гоголя та Івана Франка, «Казка про калинову сопілку» Оксани Забужко... Минають сторіччя, а традиція повертатися до джерела — незамуленого й досі — не переривається. Ось і Дара Корній підтверджує: витоки нашої рідної літератури невичерпні, безцінні та, що життєво важливо для нас, животворні, животворчі.

Сайт «Українська правда. Життя»

На шляху цих двох виросло лише терня, через яке вони мали пробитися до далеких зірок. Сергій часто дивився з вікна дитбудинку на нічне зоряне небо, намагаючись вичитати в ньому свою долю. А тим часом його омріяна, але поки незнана зірочка змагалась із цілком земними проблемами і часто не мала іншої валюти, щоб заплатити за найнеобхідніше, окрім власного тіла... Випадково зустрівшись поглядами, Сергій і Зоряна зрозуміли, що відтепер навіки поєднані. Сергій не зважав на минуле своєї коханої, прагнучи подарувати їй щастя в майбутньому. Але коли безтурботні дні зміняться тривожними й гіркими, чи буде достатньо лише кохання, щоб прятувати їх від, здавалось би, невідвортної біди?..

ISBN 978-966-14-4810-9

9 789661 448109

www.trade.bookclub.ua